

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Alžběta Alexandra Clary–Aldringen v zrcadle své
korespondence

Elisabeth Alexandra Clary–Aldringen mirrored in her correspondence

Matěj Měřička

Vedoucí práce: PhDr. Magdalena Pokorná, CSc.

Konzultant: PhDr. Helena Smíšková

Praha 2010

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Magdaleně Pokorné, CSc. za její obětavou pomoc a plodné rady. Vřelé díky si zaslouží též pracovníci děčínské pobočky Státního litoměřického archivu, kteří mi zpřístupnili prameny pro mou práci a především PhDr. Helena Smíšková, která se ujala úlohy konzultantky mé práce. Poděkovat musím i prof. PhDr. Lence Bobkové, CSc. za zprostředkování obou zmíněných odborných kontaktů a za to, že mne pomohla nasměrovat tímto směrem. Velký dík patří i mé sestře Mgr. Kateřině Měřičkové za odbornou pomoc při překladu pramenů.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů a literatury.

V.....dne.....

.....

Anotace

Ve své práci jsem se snažil vylíčit život aristokracie v polovině 19. století, přesněji v letech 1848-1849 na příkladu kněžny Alžběty Alexandry Clary–Aldringen, dcery rakouského diplomata, generála a státníka Karla Ludvíka Ficquelmonta. Konkrétně jsem se zaměřil na Alžbětino vnímání revolučních událostí těchto dvou let, přičemž je třeba zdůraznit, že Alžběta se dlouhodobě pohybovala v diplomatickém prostředí a byla zasvěcena do politického dění. Zároveň reflektuji i její každodenní život, její povinnosti i způsoby zábavy a vztahy mezi jednotlivými členy její rodiny. V roce 1848 měla již tři děti a byla provdána za majitele teplického panství a provozovatele proslulých severočeských lázní Edmunda Clary–Aldringena. Zohlednil jsem i aktivity těchto rodinných členů, především Edmunda, jehož záznamy z cest nasměrovaly mou práci i k tématu cestování v této pro dopravu přelomové době.

Čerpal jsem především z dosud nevytěžené korespondence mezi Alžbětou Alexandrou a jejím manželem Edmundem, ale využil jsem i fragmentů z korespondence zaslané Alžbětě od diplomata O'Sullivanova, pobývajícím u císařského dvora, a od sestřenice Adelet Suade, žijící v severní Itálii. Důležitou součástí práce je i edice do češtiny přeložených pramenů.

Klíčová slova

Clary-Aldringen, Ficquelmont, každodenní život aristokracie, revoluce 1848–1849

Résumé

In my work I try to describe everyday life of aristocracy in the middle of the 19th century, especially within the years 1848 and 1849 in the case of princess Alžběta Alexandra Clary–Aldringen, the Austrian diplomat, general and statesman Karel Ludvík Ficquelmont's daughter. I mainly focus on Alžběta's perception of revolutionary events of these two years and there is important to emphasize that she had lived in the diplomatic environment for a long time and was privy to political events. I also depict her everyday life, her duties and ways of entertainment and relations among members of her family. In 1848 she already had three children and been married to Edmund Clary–Aldringen, the owner of Teplice demesne and

keeper of the well-known North Bohemian spa. I also take activities of these family members into account, mainly Edmund's, whose traveller records directed my work to the topic of travelling in this breakthrough period of transport.

I mainly has drawn upon hitherto unpublished correspondence between Alžběta Alexandra and her husband Edmund, but I also used snatches of correspondence of the diplomat O'Sullivan, staying at the Emperor's court and her cousin Adelet Suade, living in the Northern Italy sent to Alžběta. The important part of this work is even an edition of translated sources into Czech.

Key words

Clary-Aldringen, Ficquelmont, everyday life of aristocracy, revolution in 1848–1849

Obsah

Úvod.....	7
Prameny a literatura.....	9
Seznámení s pisateli a jejich okolím.....	17
Ústřední postavy	17
Místo děje.....	23
Okruh příbuzných a známých.....	26
Analýza korespondence	29
Politické záležitosti.....	29
Události z regionu.....	29
Události ze zemí habsburské monarchie a ze světa.....	31
Kroměříž.....	39
Národnostní otázka.....	42
Panovnický dvůr.....	46
Šlechtická každodennost	49
Cestování	49
Děti	56
Lázně a hospodářství	58
Lov.....	59
Divadlo	61
Další rozptýlení	62
Vztah manželů	63
Závěr	65
Ediční úvod.....	67
Seznam korespondence.....	69
Edice	71
Edmund – Elisalex	71
Hrabě O´Sullivan de Graz – Elisalex.....	109
Adelet Suade – Elisalex	117
Seznam pramenů a literatury	119
Obrazové přílohy	122

Úvod

V posledních letech vzniklo několik prací, věnujících se životu šlechty v 19. století. Mám na mysli práce Mileny Lenderové a Zdeňka Bezeckého, týkající se rodu Schwarzenbergů, Radmily Švaříčkové–Slabákové vztahující se k Mesdorffům–Pouilly, studii Eduarda Mikušky, věnované Lobkoviczům a dále práci Ralpa Melvilla. Ve své bakalářské práci jsem si vytkl za cíl podobným způsobem přiblížit rod Clary–Aldringenů, i když jsem si vědom svého badatelského omezení i limitů bakalářské práce. Doufám, že má práce prohloubí naše znalosti v této oblasti či alespoň potvrdí či vyvrátí již vyslovené teze.

Důležitost zkoumání aristokracie a jejího prostředí je nepopiratelná. Pokud přijmeme předpoklad, že nižší vrstvy společnosti často napodobují životní styl a chování vrstev vyšších (poněkud řídkěji to platí i naopak), přispíváme výzkumem šlechty k poznání celé společnosti.¹

Na aristokracii můžeme nahlížet z více úhlů. Můžeme se zaměřit na její činnost politickou, na její hospodářské podnikání, nebo na její kulturní přínos. Jednou z možností je i nahlédnutí do každodenního života aristokratů a na subjektivitu jejich životních zkušeností. Tento pohled nám umožňuje pochopit „zevnitř“ jejich politické, ekonomické a kulturní zájmy, uspořádání rodiny, jejich povinnosti či to, jakým způsobem trávili urození volný čas.²

K proniknutí do soukromého života nejlépe poslouží ego dokumenty, které v tomto konkrétním případě představuje korespondence kněžny Alžběty Alexandry Clary–Aldringen a jejího manžela knížete Edmunda. Časově jsem soubor dopisů omezil na léta 1848–1849. Toto časové rozmezí se nabízí již při prvním seznámení s postavou Alžběty Alexandry Clary–Aldringen. Narodila se do rodiny Karla Ludvíka Ficquelmonta, rakouského důstojníka, diplomata a od dubna do května 1848 rakouského ministerského předsedy. Po jeho abdikaci se celá rodina přesunula do lázeňského centra Teplice na zámek Clary–Aldringenů, kde zůstala až do konce revolučních událostí. Její korespondence tak nabízí pohled na revoluční dění jak na úrovni teplického regionu, tak i na úrovni habsburské monarchie a v určitých ohledech celé Evropy. Zvolené časové vymezení nabízí i další témata. V roce 1848 se Alžbětě narodilo třetí dítě a předpokládám tedy, že korespondence odhalí více k problému vztahu šlechticů k mateřství a aristokratických rodičů k výchově dětí.

---

¹ Milena LENDEROVÁ, *Tragický bál. Život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*, Praha 2004, s. 10.

² *Tamtéž*, s. 9.

Ani manžel Alžběty Alexandry nebyl nezajímavým člověkem. Předně spravoval jedno z nejnavštěvovanějších lázeňských center monarchie. Kromě toho byl i politicky činný, a poměrně často cestoval. Právě cestování prochází v polovině 19. století radikální proměnou označovanou jako revoluce v dopravě. I tato skutečnost je v dopisech reflektována. Objevují se samozřejmě i další témata v závislosti na zájmech a povinnostech korespondentů.

Svou bakalářskou práci jsem rozdělil do tří hlavních kapitol. První obsahuje popis pramenů a použité literatury. Cílem druhé kapitoly je s pomocí dostupné literatury seznámit čtenáře s korespondenty a nastínit jejich nejbližší okolí. Poslední kapitola obsahuje pak samotnou analýzu korespondence. Důležitou součástí práce je i edice zpracovávaných dokumentů, neboť se jedná o část korespondence, která dosud nebyla zpracována.

Prameny a literatura

Dokumenty, týkající se rodu Clary–Aldringenů, jsou převážně umístěny v děčínské pobočce litoměřického archivu³ a jsou rozděleny do čtyř samostatných fondů. V letech 1997–2000 byl inventarizován první z nich, Velkostatek Teplice, zahrnující dokumenty z let (1468) 1532–1945 o rozsahu 276 běžných metrů. Převážná část je z období, kdy panství vlastnili Clary-Aldringenové, ale zastoupeny jsou i starší dokumenty. Písemnosti jsou převážně hospodářského a správního charakteru.

V roce 1870 byl zřízen z iniciativy Edmunda Clary–Aldringena ústřední úřad pro správu majetku Clary–Aldringenů. V souvislosti s vytvořením ústřední správy statků Bynovec a Teplice vznikla jako samostatný úřad i ústřední účtárna. Tyto dva úřady sídlící v Teplicích omezovaly nezávislost úřadu samotného velkostatku Teplice.⁴ Každý z těchto dvou úřadů má svůj vlastní archivní fond. Ústřední správa Clary–Aldringenských statků Teplice obsahuje písemnosti z let (1737) 1845–1947. Její rozsah je 84,4 běžných metrů. Ústřední účtárna Clary–Aldringenů Teplice shromažďuje dokumenty z let (1852) 1871–1945 (1946) o rozsahu 64,4 běžných metrů.

Poslední fond obsahující i dokumenty, které se staly podkladem pro moji práci, nese název Rodinný archiv Clary–Aldringenů Teplice. Rozsah fondu je 99,5 běžných metrů a zahrnuje dokumenty z let (1138) 1416–1948. Od druhé poloviny 17. století, kdy se Teplice staly hlavním sídlem rodu, se zde shromažďovaly rodinné dokumenty i písemnosti dalších spřízněných rodin nebo přátel. O první uspořádání materiálu se údajně pokusil zámecký kaplan Florián Richter v roce 1799, neboť se nashromáždilo již tolik dokumentů, že bylo potřeba archiv utřídit. Fond uspořádal podle tehdejších požadavků a dal mu právně historické zaměření. Obsahoval tedy nejen dokumenty rodinné, ale i takové, které dnes jsou řazeny ve fondech panství. Po roce 1800 se dalších prací na pořádání archivu ujal pod dohledem vrchního Kozla archivář Zeidler, který současně vykonával funkci obročního písaře. Nárůst dokumentů během první poloviny 19. století budil nutnost dalšího zpracování. Navíc dobový romantický zájem o historii a především genealogii šlechtických rodin způsobil zásahy do struktury archivu. Tak do fondu zasahovala i samotná Alžběta Alexandra Clary–Aldringen, která si některé ze zajímavých archivních

---

³ Některé písemnosti, vztahující se ke Clary–Aldringenům, jsou též uloženy ve Státním okresním archivu v Teplicích a v teplickém Regionálním muzeu. Například se zde nacházejí části seznamů lázeňských hostů.

⁴ Státní oblastní archiv (dále jen SOA) v Litoměřicích, pobočka Děčín, *Ústřední správa Clary–Aldringenských statků Teplice*, inventář, Děčín 2008, s. 1.

dokumentů vybrala do své sbírky autografů. Naproti tomu její manžel Edmund projevil snahu vytvořit jakýsi organicky zpracovaný celek podle původců. Vynaložil na to mnoho času, scházely mu však odborné znalosti. Výsledek jeho činnosti byl nicméně publikován prof. Dr. Otokarem Weberem v roce 1913 v prvním svazku „*Archivalien zur neueren Geschichte Österreichs*“. Další pokus o uspořádání archivu učinil jeden z posledních Clary–Aldringenů, kníže Alfons (1887–1978). Mimo jiné věnoval péči nashromáždění genealogických materiálů spřízněných rodů, nakonec však dal přednost své politické kariéře a jeho aktivity v archivu zůstaly nedokončené. Po konfiskaci rodinného majetku přešel i archiv do správy Československa. V Teplicích byla zřízena pobočka zemědělského archivu vedená Přemyslem Peerem, který se pokusil pořídit stručný přehled archiválií a roztrždit je. V roce 1955 byly dokumenty Clary–Aldringenů převezeny do Děčína, kde se jim konečně dostalo adekvátní pozornosti. Byly důsledně roztrženy a vytvořeny archivní fondy: Rodinný archiv Clary–Aldringenů, Ústřední správa a Velkostatek Teplice. Archiválie posledních dvou byly povšechně a stručně sepsány do provizorního seznamu v roce 1960 dr. Miloslavem Košťálem. Konečně v roce 2004 byla ukončena inventarizace fondu.⁵ Archiválie byly roztrženy podle jednotlivých pozůstalostí. Na počátku fondu jsou navíc zařazeny genealogické materiály rodu Clary–Aldringen a rodů s nimi spřízněných.⁶

Rodinný archiv Clary–Aldringenů je jedním z badatelsky nejfrekventovanějších archivních fondů děčínské pobočky. Díky rodinným svazkům tu lze nalézt pozůstalosti významných osobností, jako byl belgický emigrant kníže De Ligne či rakouský politik Karel Ludvík Ficquelmont. Dokumenty, které byly pro tuto práci stěžejní, se nachází v osobních pozůstalostech Elisalex a Edmunda Clary–Aldringenů.

Osobní pozůstalost Elisalex patří mezi ty méně probádané části rodinného archivu. Mimo korespondenci, kterou popíšu později, poskytuje pozůstalost řadu dalších archiválií jako výpisky z literatury, básnické pokusy, zápisy rolí v divadelních představeních či několik grafických tisků, tedy archiválie související s jejím volným časem. K osobnímu hospodaření se dochoval pouze zlomek osobních účtů a jeden diář pro poslední léta Elisalexina života. Další nezanedbatelnou položkou jsou prameny týkající rodinných úmrtí, mezi nimiž se nachází i soubor kondolenčních dopisů k úmrtí dcery Marie Alby, rozšířený o verše a korespondenci s matkou. Marie Alba, páté

---

⁵ Helena SMÍŠKOVÁ, *Rodinný archiv Clary–Aldringenů (Inventarizace fondu)*, in: *Porta Bohemica* 3, Litoměřice 2005, s. 372.

⁶ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, *Rodinný archiv Clary–Aldringenů*, inventář, Děčín 2004. s. 7-8.

dítě Elisalex, se narodila v roce 1862 a zemřela záhy téhož roku. Dochovaly se též archiválie k úmrtí Elisalex, včetně novinových článků.

Zcela zvláštní část osobního fondu tvoří poměrně rozsáhlá (4 kartony) sbírka autografů významných osobností od 15. do 19. století. Nejstarším autografem je pergamenová listina francouzského krále Karla VII. z Valois z roku 1460. Sbíрка je rozdělena na autografy představitelů suverénních rodů a na autografy významných osobností, rozříděných podle století, ve kterých žily. V naprosté většině se jedná o dopisy, nicméně sbírka obsahuje i rukopisy, autogramy a rytiny či daguerrotypie s podpisem nebo krátkým věnováním. Sběratelka původně každý autograf od dané osobnosti založila do desek opatřených jménem a stručným popisem významné osoby spolu s datem, kdy jej získala. Jednotlivé autografy shromažďovala Elisalex z několika zdrojů. Část dostala nepochybně darem od příbuzných a přátel, jiné nakoupila u antikvářů a některé autografy si nepochybně vypůjčila z archivu Clary–Aldringenů. Ne nepodstatnou je i část dopisů adresovaných přímo Elisalex. S některými z těchto osobností si Elisalex pravidelně dopisovala, jiné jí napsaly na základě její prosby o zaslání autografu. Zpracování této nanejvýš zajímavé sbírky je komplikováno tím, že vyžaduje znalost hned několika jazyků. Převážná část je psaná francouzsky a německy, ale objevují se i další jazyky jako španělština, angličtina, latina a další. Ke sbírce jsou ještě přiřazeny sebrané faksimile podpisů anglických spisovatelů (1 složka o 7 listech). Část sbírky autografů jsem již zpracovával ve své proseminární práci a využívám těchto pramenů i v práci bakalářské.

Hlavní pramennou základnou je však část korespondence, uložené v jejím fondu. Tento typ pramene tvoří největší složku Elisalexiny pozůstalosti (více než 4 kartony). Okruh korespondentů Alžběty Alexandry můžeme rozdělit na několik skupin. Rodinu, kam patří především korespondence od matky, manžela a synů Carlose a Siegfrieda. Překvapivě chybí dopisy od dcery Edméé a syna Manfreda. Za jedinou dochovanou korespondenci s otcem by se daly pokládat dopisy Doly Ficquelmontové s manželem z italského pobytu v roce 1848, na jejichž psaní se Elisalex podílela. Do této části můžeme dále zařadit dopisy od členů spřízněných rodin Chotků, Radzwillů, s bratřenci a sestřenicemi ze strany Ficquelmontů a další.

Druhou skupinu korespondentů, kterou můžeme shrnout pod název přátelé a známí, zastupuje korespondence Armanda Bascheta, Natalie Paninové, Heleny Zacharzevské a dalších. Sem můžeme přiřadit i korespondenci od diplomatů a přátel ze společnosti, stejně jako korespondenci s dalšími významnými lidmi, jako byli maršál Josef Radecký, Alfréd Windischgrätz či pozdější císařovna Augusta Pruská.

Naprostou většinu těchto korespondentů bychom mohli označit jako příslušníky šlechtického stavu nebo jako společenskou „smetánku“. Co na první pohled chybí je korespondence se zástupci nižších společenských vrstev nebo se zaměstnanci. Jedinou výjimku v tomto směru tvoří korespondence od vychovatele jejích synů Lamberta za léta 1857–1877.

Středem mé pozornosti byla především korespondence s manželem Edmundem. V osobní pozůstalosti Elisalex najdeme pouze její přijatou část dochovanou pro léta 1844–1856 a 1872–1878. Do časově vymezeného rámce mé práce (1848–49) spadá celkem patnáct přijatých dopisů.

Edmund psal své dopisy na dvojlisty či volné listy formátu A5 různé kvality, někdy opatřené erbem. Kromě jediného případu, kdy použil k psaní ve vlaku tužky, psal inkoustem, na jehož kvalitě si evidentně zakládal. V jednom z dopisů manželce si postěžoval: „Tento inkoust je tak příšerně bledý, že tě prosím, abys mi poslala s Mercurem můj cestovní anglický kalamář, který ti dá Fridrich.“⁷ O dva dny později, kdy již obdržel svůj kalamář, si pochvaloval: „Jaká rozkoš psát dobrým inkoustem, a ne tím místním ohavným.“⁸ Přesto jeho písmo zůstává úhledné a dobře čitelné i s horším inkoustem. Některé části textu jsou zvýrazněny podtržením, podobně jako důležité osobnosti. Velmi často využívá pomlček, někdy na úkor přehlednosti textu.

Edmundovy dopisy manželce jsou psány převážně ve francouzštině přesto, že většina jeho ostatní korespondence je německá. V polovině 19. století zůstávala francouzština znakem urozených vrstev, ale současně vzrůstal význam němčiny, která je preferována v armádě a ve státní správě. V 19. století se jazyk znovu objevuje jako sociální znak, tentokrát jako činitel vymezující sféru působení muže a ženy. Ženám patřila sféra soukromá, jejich cílem bylo předávat rodinné hodnoty, vštěpovat dětem dané normy a způsoby chování ve společnosti, zajistit sociokulturní reprodukci.⁹ Pro tuto soukromou sféru byla typická francouzština, zatímco pro sféru veřejnou, tedy sféru působnosti výhradně mužů, není typický jediný sociálně příznakový jazyk.¹⁰ Komunikace mezi manželky spadá do soukromé sféry, což mohl být jeden z důvodů, proč probíhala ve francouzštině. Je také pravděpodobné, že se tak dělo s ohledem na jazykovou vybavenost adresátky. Elisalex jako dcera francouzského emigranta a ruské šlechtičny měla pochopitelně k francouzštině velmi blízko, rozhodně blíže než Edmund, v jehož dopisech se

---

⁷ Viz edice, dopis číslo 2a.

⁸ Viz edice, dopis číslo 5.

⁹ Radmila SLABÁKOVÁ, „*Il est «Höchst Zeit»*“ aneb *Jaký jazyk pro aristokracii v Čechách a na Moravě v 19. století?*, in: *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*, Praha 2002, s. 105.

¹⁰ *Tamtéž*, s. 108.

častěji vyskytují gramatické chyby. Na jeho obhajobu je třeba zmínit, že spisovná forma francouzského jazyka se kodifikovala teprve na počátku 19. století. Z jednoho z dopisů však vyplývá, že ve volbě některých výrazů si nebyl jistý, jak o tom svědčí jeho otázka na správnost zvoleného slovíčka.

Ve vzájemné korespondenci se kromě francouzštiny objevují i jiné jazyky. Nejedná se tedy o čistou francouzštinu, ale spíše o jazykovou diglosii, čili intratextuální přechod od jednoho jazyka k druhému. Diglosie je známa v aristokratickém prostředí nejméně od 18. století. Radmila Slabáková upozornila, že přepínání kódu se vyskytuje v dopisech aristokracie mezi adresáty s blízkými, důvěrnými vztahy, většinou příbuznými – jedná se především o sourozence a manžele. Čím je vztah mezi korespondenty intimnější, tím je přepínání častější.¹¹ V korespondenci Elisalex a Edmunda jde převážně o intratextuálního přechodu s francouzštiny do němčiny, ale občas se v textu objevují i latinské, italské nebo anglické vsuvky.

Díky pisatelově systematickosti není problém s datací dopisů, v některých případech je možné určit dobu dopsání dopisu i s přesností na půl hodiny. Místa odeslání jsou uváděna v němčině, pouze pro Prahu a velká německá města jako Berlín, Hamburg a Drážďany používá francouzského označení.

Jelikož se jedná pouze o dopisy přijaté, bylo nezbytné nahlédnout také do pozůstalosti Edmondovy, kde jsou mimo jiné uloženy i Elisalexiny dopisy.¹² Pro léta 1848–1849 se jich dochovalo sedmáct. U některých jsou navíc přiložené i krátké zprávy od dcery Edmée. Dopisy Elisalex jsou psány relativně úhledným písmem, ale jeho čitelnost je podstatně horší než u Edmunda. Zejména ke konci nebo u okrajů stránek, když už pisatelce nezbývalo mnoho prostoru, se písmo stává méně čitelným. Ostatně sama pisatelka v jednom ze svých dopisů označila své písmo s jistou nadsázkou za škrabopis (*le griffonnage*).¹³ V případě, že Elisalex dopsala na konec stránky a zbývalo jí již pouze několik vět, pro které se nevyplatilo použít dalšího papíru, psala nadále po stranách papíru kolmo na předešlý text. Podobně jako Edmund často používala pomlček a podtržení u významných osob a informací. Jazykem dopisů je pochopitelně francouzština, o poznání elegantnější než Edmondova a i ona místy přechází

---

¹¹ Radmila SLABÁKOVÁ, „*Il est «Höchst Zeit»“ aneb Jaký jazyk pro aristokracii v Čechách a na Moravě v 19. století?*“, in: Komunikace a izolace v české kultuře 19. století, Praha 2002, s. 110. Podobné výsledky výzkumu i Claire MÁDLOVÁ, Představy o jazycích a jejich užívání (příklad jednoho osvícenského aristokrata), in: Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství, Praha 2008, s. 208–221.

¹² Mimo korespondenci obsahuje osobní pozůstalost dokumenty týkající se veřejné činnosti původce fondu, písemnosti týkající se hospodářských záležitostí a správy panství a několik cestovních deníků.

¹³ Viz edice, dopis číslo 4a.

do němčiny. Zejména citace z novin či dopisů jsou psány německy, pravděpodobně v jazyce originálu. Podobně jako u manžela, datace je velmi přesná a určení místa odeslání je o to lehčí, že pisatelka zůstává povětšinou v Teplicích.

Původním záměrem bylo přidat ke korespondenci manželů též dopisy od některého z členů „širší rodiny“ a od někoho z diplomatických kruhů. Cílem bylo vzhledem k významným dobovým událostem, nabídnout další názory, svědectví a v neposlední řadě i ukázat odkud mimojiné Elisalex čerpala své informace. Pro tento účel jsem si vybral korespondenci od sestřenice Adel Suade, která pobývala v inkriminovaných letech v Itálii a od hraběte O'Sullivanova, který působil při dvoru panovníka a zasílal Elisalex informace o aktuálním dění, o rozhodnutích panovníka a důležitých státních činitelů nebo své vlastní prognózy politického vývoje. Od tohoto záměru jsem nakonec ustoupil, ale jelikož se tato korespondence vyznačuje množstvím zajímavých informací a reflexí událostí revolučních let, využil jsem alespoň její závažnou část, kterou jsem již přeložil a zařadil ji do své práce. Jedná se o šest dopisů od hraběte O'Sullivanova a jeden dopis od Adel Suade. Zbylá korespondence těchto osob pak nabízí další možnosti výzkumu.

Co se týče literatury, byly pro mne z hlediska metodiky práce i z hlediska tematického důležité především práce Mileny Lenderové¹⁴ a Zdeňka Bezecného¹⁵ věnující se každodennímu životu šlechty v 19. století. Rovněž z tematického hlediska byla pro mne inspirací studie Eduarda Mikušky věnující se problematice šlechty v době revoluce 1848 a přinášející do této problematiky nejen individuální pohled přímého aktéra dění, ale i pohled té politicky pasivnější složky obyvatel.¹⁶ Šlechtě v 19. století se věnoval rovněž Ralph Melville¹⁷ a Radmila Švaříčková-Slabáková.¹⁸

Informace o rodu Clary–Aldringenů jsem kromě běžně dostupných encyklopedických příruček čerpal především z prací regionálních badatelů, věnujících se dějinám Teplic

---

¹⁴ Milena LENDEROVÁ, *Tragický bál. Život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*, Praha 2004.

¹⁵ Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, České Budějovice 2005.

¹⁶ Eduard MIKUŠEK, *Aristokratická matka a revoluce. Anna Berta z Lobkovic v dopisech dceři Zdeňce*, in: *Moderní dějiny* 14, Praha 2006, s. 231–241.

¹⁷ Ralph MELVILLE, *Adel und Revolution in Böhmen. Strukturwandel von Herrschaft und Gesellschaft in Österreich um die Mitte des 19. Jahrhunderts*, Mainz 1998.

¹⁸ Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ–SLABÁKOVÁ, *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové–Pouilly v 19. století*, Praha 2007.

a teplickým lázním.¹⁹ Teplickými lázněmi se zabýval ve své studii i Vladan Hanulík.²⁰ Rodině Ficquelmontů se dostalo velké pozornosti zejména v práci Sylvie Ostrovské²¹ a z archivní pozůstalosti Karla Ludvíka Ficquelmonta a Edmunda Clary-Aldringena čerpal ve svých publikacích i Josef Polišínský.²² Z jeho publikace *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848* se můžeme dozvědět i o osudech Clary–Aldringenů a Ficquelmontů během revolučních let.²³ O činnosti Edmunda Clary–Aldringena informuje ve své studii i Jitka Budimská.²⁴

Autorů věnujících se rokům 1848–1849 bylo nespočet. Ze starších jmenujme především Františka Roubíka, Karla Kazbundu či Josefa Toužimského. V ohledu faktografickém mi velmi dobře posloužily práce Václava Kolejky²⁵ a již zmíněného Josefa Polišínského. Dále jsem využil prací Otty Urbana, především studii týkající se Kroměřížského sněmu.²⁶ Kniha Arnošta Klímy, zabývající se poměrem Čechů a Němců byla pro mne důležitá především pro Edmundovy politické aktivity.²⁷ V současnosti se revolučním rokům především z hlediska sociálních dějin věnuje Jiří Štaif.²⁸ Většina výše zmíněných prací se soustředí především na české země. Pro přiblížení vývoje v Uhrách jsem použil práce Jana Rychlíka²⁹ a syntézu László Kontlera.³⁰

Podstatnou část práce týkající se šlechtické každodennosti zabírá cestování. V tomto tématu jsem vycházel z prací Milana Hlavačky.³¹ V části týkající se trávení volného času, nebo naopak povinností jsem kromě již uvedených publikací Zdeňka Bezecného a Mileny Lenderové

---

¹⁹ Sylvie OSTROVSKÁ, *Slavné ženy v Teplicích*, Teplice 1994; Přemysl PEER, *Dějiny Teplicka do roku 1848*, Teplice 1969; Jitka BUDIMSKÁ – Petra ZERJATKE, *Kapitoly z dějin lázeňství*, Teplice 2006.

²⁰ Vladan HANULÍK, *Návštěvnost lázní v českých zemích mezi lety 1750–1850*, in: *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, Praha 2008, 118–144.

²¹ Sylvie OSTROVSKÁ, *Po stopách Puškinových přátel*, Praha 1989.

²² Josef POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, Praha 1975; Josef POLIŠENSKÝ, *Opavský kongres roku 1820 a evropská politika let 1820–1822*, Ostrava 1962.

²³ Většina prací týkajících se Teplic a rodu Clary–Aldringen se věnuje období před rokem 1848.

²⁴ Jitka BUDIMSKÁ, *Teplice v revolučním roce 1848*, in: *Zprávy, studie Oblastního vlastivědného muzea v Teplicích*, Teplice 1968.

²⁵ Josef KOLEJKA, *Národy habsburské monarchie v revoluci 1848–1849*, Praha 1989.

²⁶ Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1849*, Praha 1982; Otto URBAN, *František Josef I.*, Praha 1999; Otto URBAN, *Kroměřížský sněm*, in: *Slovo k historii*, Praha 1988.

²⁷ Arnošt KLÍMA, *Češi a Němci v revoluci 1848–1849*, Praha 1994.

²⁸ Jiří ŠTAIF, *Revoluční léta 1848–1849 a České země*, Praha 1990; Jiří ŠTAIF, *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830–1851*, Praha 2005.

²⁹ Jan RYCHLÍK a kol., *Mezi Vídní a Cařihradem*, Praha 2009.

³⁰ László KONTLER, *Dějiny Maďarska*, Praha 2001.

³¹ Milan HLAVAČKA, *Cestování v éře dostavníku*, Praha 1996; Milan HLAVAČKA, *Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce*, Praha 1990.

využil dalších prací téže autorky.³² Výše zmíněné práce samozřejmě nebyly jedinými, které jsem využil. Další tituly uvádím v seznamu literatury.

---

³² Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě*, Praha 1999; Milena LENDEROVÁ – Karel RÝDL, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006.

Seznámení s pisateli a jejich okolím

Ústřední postavy

Ještě než začnu s rozbořem samotné korespondence, rád bych se blíže zmínil o pisatelích, jejich nejblížeších, a prostředí, v němž se pohybovali.

Ústřední postava mé práce, kněžna Alžběta Alexandra Clary–Aldringen, mezi přáteli přezdívána Elisalex³³ či Elka, se narodila 10. listopadu 1825 v Neapoli. Jejím otcem byl rakouský generál, diplomat a státník hrabě Karel Ludvík Ficquelmont (1777–1857). Ficquelmontové pocházeli z Lotrinska a členové tohoto rodu tradičně sloužili v armádách Francie nebo Lotrinska. Karel Ludvík navázal na tuto tradici a již jako patnáctiletý vstoupil do armády emigrantů, bojujících proti revoluční Francii. Poměrně záhy přešel do císařské armády, kde zpočátku bojoval pod svým strýcem generálem Latourem.³⁴ Tažení roku 1805 se účastnil již jako major Nassavského kyrysnického pluku. Jeho kariéra začala rychle stoupat po bitvě u Slavkova a brzy byl jmenován náčelníkem štábu arcivévody Ferdinanda d'Este,³⁵ čímž byly do budoucna dány jeho blízké vztahy k členům modenské větve habsburské dynastie.³⁶ V roce 1809 se účastnil polského tažení, při kterém rakouská vojska donutila knížete Josefa Poniatowského vzdát Varšavu, a svou přítomností poctil rovněž španělské bojiště. Poté, co splnil úkol doprovodit arcivévodu Františka d'Este³⁷ na Sardinii, kde se měl arcivévoda oženit s dcerou sardinského krále Viktora Emanuela I., pokračoval v cestě do Španělska, kde působil ve štábu generála Abadii³⁸ jako plukovník jízdy. Po návratu do Rakouska byl na osobní žádost generála Bellegarda³⁹ přidělen do štábu jeho armády, s níž se dostal v roce 1813 do Itálie. Později téhož roku byl odvolán do Francie do štábu rakouského vrchního velitele knížete Schwarzenberga.

Ještě v roce 1813 vstoupil i do světa diplomacie. Po krátké misi v Sardinském království, kam byl vyslán, aby zjistil jeho pozici vůči Rakousku, byl jmenován velvyslancem ve Švédsku. V této funkci setrval do vypuknutí neapolské revoluce, která jej zavedla zpět do Sardinského

---

³³ Pod tímto jménem je uložena i její archivní pozůstalost.

³⁴ Maxmilián hrabě Baillet Latour, 1737–1806, rakouský generál, v první koaliční válce velel pravému křídlu císařské armády.

³⁵ Arcivévoda Ferdinand d'Este, 1781–1850, rakouský polní maršál, syn Ferdinanda Habsburského a Beatrix d'Este.

³⁶ Josef POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, Praha 1975, s. 104.

³⁷ Arcivévoda František (IV) d'Este, 1779–1846, bratr Ferdinanda, od 1814 vévoda modenský.

³⁸ Abadia František, 1774–1830, španělský generál.

³⁹ Bedřich Jindřich hrabě Bellegarde, 1760–1845, velel italské armádě v bojích proti Muratovi a místokráli Eugenovi, operoval na Adiži.

království a do Florencie. Jeho posláním bylo udržet království ve sféře vlivu Rakouska, dohlížet na toskánského vévodu a sbírat informace o neapolské revoluci.⁴⁰ Přesto, že se jednoznačně podílel na potlačování neapolské revoluce, jeho názor na ni nebyl jednoznačný. Ve svém spisku *Protiklady naší doby 1820* napsal: „Nikdy se tolik nemluvilo o svobodě, nikdy se nepoužívalo tolika prostředků k porobě... čím více práv se udílí jednotlivci, tím více musí růst prostředky potlačování. Lidé jsou podrobni veřejnému a tajnému dohledu, což dříve neexistovalo... Nikdy se nestavělo tolik cest a mostů spojujících státy. Jakmile se však otevře nový spoj, už je tam nová závora, celníci.“⁴¹

Díky svému angažmá v Toskánsku potkal Ficquelmont svoji budoucí ženu Darju Tiesenhausenovou (1804–1863). Darja, přáteli přezdívaná Dolly, byla mladší dcerou Ferdinanda Tiesenhausena a Alžběty Michajlovny, dcery slavného ruského maršála M. I. Kutuzova. Rok po narození dcery Darji se Ferdinand Tiesenhausen pod velením svého tchána účastnil bitvy u Slavkova. V kritickém okamžiku bitvy se pokusil strhnout ustupující ruské vojáky do protiútoky, a při tomto pokusu byl smrtelně raněn. Jeho osud se stal inspirací pro L. N. Tolstého, který jej zvěčnil ve svém díle *Vojna a mír* jako knížete Andreje.⁴² O ovdovělou Alžbětu Michajlovnu a její dvě dcery vyrůstající na panství Tiesenhausenů v Estonsku a Petrohradě se poté staral sám Kutuzov, a to až do své smrti v roce 1813. Dva roky před tím se matka Darji znovu provdala, tentokrát za generálmajora N. F. Chitrovo. Po definitivní porážce Napoleona dostal N. F. Chitrovo diplomatické posláním, které jej zavedlo i s rodinou právě do Ficquelmontova působiště, do Florencie.

Svatba Darji a Karla Ludvíka Ficquelmonta se konala v červnu 1820 za nezbytného souhlasu papeže, neboť šlo o sňatek katolíka s pravoslavnou. Po svatbě zůstali novomanželé po určitý čas v Itálii, neboť Ficquelmontovo posláním zde ještě neskončilo. Během tohoto období se jim narodila jejich jediná dcera Elisalex. V roce 1829 Ficquelmont po dlouhé době postoupil v pomyslném žebříčku diplomatických hodností a byl jmenován rakouským velvyslancem v Petrohradě. Díky tomu se mohla Darja na delší dobu podívat zpět do své vlasti. V této době si také začala vést deník, z něhož vyplývá, že jejich finanční situace nebyla nijak dobrá a závisela výlučně na postavení Ficquelmonta.⁴³ Darja vedla na rakouském velvyslanectví salon, jeden

---

⁴⁰ Sylvie OSTROVSKÁ, *Po stopách Puškinových přátel*, Praha 1989, s. 34.

⁴¹ *Tamtéž*, s. 36.

⁴² *Tamtéž*, s. 21.

⁴³ Sylvie OSTROVSKÁ, *Po stopách Puškinových přátel*, Praha 1989, s. 57.

z nejnavštěvovanějších ve městě, kde se scházeli nejen významní prominenti režimu, diplomaté a členové vládnoucí rodiny, ale i intelektuálové a kritikové cara Mikuláše. Sama Darja ve svém deníku hodnotila cara jako despotu a odsuzovala ho za jeho jednání. Zároveň však k němu cítila obdiv a úctu a mínila, že kdyby byl obklopen dobrými rádci a nebyl na trůně, který je nebezpečným pro charakter panovníka, byl by jednal vždy pro dobro. Dolly se velmi dotklo carovo pronásledování a perzekuce polské aristokracie.⁴⁴ Salon u rakouského velvyslance byl vyhledáván nejen pro pohlednou a pozornou hostitelku, ale také pro relativně liberální prostředí. Proto sem přicházely takové osobnosti, jako A. S. Puškin, P. A. Vjazemský, vychovatel následníka trůnu V. A. Žukovský, A. I. Turgeněv a další, se kterými měla paní domu výtečné vztahy. Atmosféru salonu popsal P. A. Vjazemský: „V letopisech petrohradského společenského života její jméno zůstalo tak nenahraditelné, jak bylo přitažlivé během mnohých let. Rána u ní, která ovšem trvala od jedné do čtyř hodin odpoledne, a večery její dcery hraběnky Ficquelmontové, jsou nesmazatelně zapsány do paměti těch, kteří měli štěstí se jich účastnit. Veškerý aktuální život evropský a ruský, politický, literární a společenský měl svůj hodnověrný obraz v těchto dvou příbuzných salonech. Bylo v nich možno se zásobit informacemi o všech aktuálních otázkách dne, počínaje politickou brožurou a parlamentním projevem francouzského či anglického řečníka a konče románem nebo dramatickým dílem jednoho z miláčků oné literární epochy... a jaká nenucenost, trpělivost, zdvořilá, sebe i jiných si vážící svoboda, byla v těch různorodých a sporných rozhovorech. I při vyjádření sporných názorů, nebyly příliš bouřlivé hádky. Šlo o klidnou výměnu myšlenek, hodnocení názorů, o systém svobodného obchodu přidávaný k rozhovoru...“⁴⁵

V tomto bezpochyby kulturním a inspirativním prostředí prožila Elisalex podstatnou část svého dětství. Pokud se pobyt na chladném severu negativně podepsal na jejím budoucím zdraví, tak se naopak pozitivně podepsal na její výchově a na jejím společenském a kulturním rozhledu.

V roce 1838 se musela Elisalex s Petrohradem nadobro rozloučit. Její matka se rozhodla ze zdravotních důvodů odcestovat na jih. Pro Elisalex to byla první delší „cesta za poznáním“ Jejich cesta vedla do Badenu, odkud po krátkém odpočinku pokračovaly přes Švýcarsko do Itálie. V Římě docházela třináctiletá Elka na hodiny kreslení k Filipovi Agricolovi,⁴⁶ který již dříve maloval portrét její matky. Ve stejné době pobýval v Itálii i mladý následník ruského trůnu,

---

⁴⁴ *Tamtéž*, s. 66.

⁴⁵ *Tamtéž*, s. 69.

⁴⁶ Filippo Agricola, 1776–1857, italský malíř.

pozdější Alexandr II. V jeho doprovodu byli například Michail Vielhorský, V. A. Žukovský a ctitel Elisalex, mladý nadějný spisovatel Alexej Konstantinovič Tolstoj. Tito se účastnili večírků na rakouském velvyslanectví v Petrohradu a ani v Itálii se rodině Ficquelmontů nevyhýbali.⁴⁷ S otcem se Elisalex setkala opět ve Vídni, kam byl Ficquelmont přeložen, aby zastupoval Metternicha na jednáních o vyřešení východní otázky. Stal se konferenčním ministrem a náčelníkem vojenského oddělení Státní kanceláře. Po příjezdu do Vídně prošla Elka v dubnu 1840 biřmováním a téhož roku se potkala se svým budoucím manželem Edmundem.

Edmund pocházel z knížecího rodu Clary–Aldringenů, který vznikl spojením dvou rodů v roce 1666 zásluhou hraběte Jana Jiřího Marka Claryho (1638–1699), který zdědil bohatství po svém strýci Johanu Aldringenovi⁴⁸ a získal také svolení na spojení jmen a erbů. Rod Claryů pochází z Florencie a jako jejich prapředek bývá uváděn Bernard Clario z Cividale ve Furlandsku, který získal roku 1363 český inkolát od Karla IV. Rod Aldringenů je původem rod lotrinský.

Pokračovatel starobylého rodu Edmund byl v době setkání s Elisalex již majorátním vlastníkem rodového majetku, jehož správu převzal v roce 1831 ve svých 19 letech po smrti otce Karla Josefa Clary–Aldringena (1777–1831). Jeho matka Marie Louisa (Aloisie), rozená Chotková (1777–1864), byla velmi energická žena a po smrti manžela až do Edmundovy plnoletosti vedla rodinný fideikomis a ani poté se úplně nevzdala svého vlivu na chod panství.⁴⁹ Při prvním pohledu do Edmundovy archivní pozůstalosti upoutá jeho bohatá spolková činnost a její značný rozptyl do nejrůznějších oblastí veřejného života, a to již v této době. Byl zakládajícím členem Živnostenského spolku v Praze, činným členem Vlasteneckého musea v Čechách, Spolku pro pomoc propuštěným trestancům v Praze, Zahradnické společnosti ve Vídni a České zahradnické společnosti v Praze. Řadové členství měl ve Spolku pro založení bezplatného dětského špitálu, Společnosti vlasteneckých přátel umění a Společnosti přátel hudby rakouského císařství. S dalšími léty jeho společenská angažovanost ještě narůstala.

Vraťme se však do léta 1841, kdy si do svého deníku poznamenal setkání s hrabětem K. L. Ficquelmontem, jeho manželkou a dcerou. Po návratu do Vídně začal Edmund k novým známým docházet. Do deníku si napsal: „22. března 1841 v deset hodin ráno se rozhodlo o mém

---

⁴⁷ Sylvie OSTROVSKÁ, *Po stopách Puškinových přátel*, Praha 1989, s. 113–114.

⁴⁸ Johann Aldringen, 1588–1634, nejslavnější člen rodu, bojoval ve třicetileté válce, po smrti Tillyho se stal velitelem ligistických vojsk, v roce 1634 odmítl podpořit Albrechta z Valdštejna a po jeho smrti získal část jemu konfiskovaného majetku.

⁴⁹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, Inventář, Děčín 2004, s. 4.

štěstí... byl jsem s Elkou o samotě“. O den později začala vzájemná korespondence, v níž Edmund přecházel postupně na Elisalex bližší francouzštinu.⁵⁰ Svatba se konala ve Vídni 5. prosince 1841, nevěstě bylo tehdy šestnáct let a ženich byl o dvanáct let starší. Po svatbě odjeli novomanželé do Teplic, které se měli stát na delší dobu jejich domovem. Elisalex tu nebyla poprvé, navštívila toto lázeňské centrum již v roce 1835 v doprovodu svých rodičů, neboť Karel Ludvík Ficquelmont se tu tehdy účastnil jakožto rakouský diplomat schůzky tří monarchů: krále Viléma III., císaře Ferdinanda I. a cara Mikuláše I. Tehdy přijížděla jako malé dítě, nyní jako nová „zámecká paní“. Svatba majorátního pána byla pro obyvatelé claryovského panství ohromnou událostí a novomanželům se dostalo okázalého přivítání.⁵¹ Svatba se projevila i v úpravách zámeckého parku.⁵²

První dítě, dcera Edmée, se manželům narodilo již následujícího roku 13. října ve Vídni, několik týdnů před sedmnáctými narozeninami matky, což vyvolalo ve vídeňské společnosti malý rozruch.⁵³ V téže době byla Elisalex, jak bylo zvykem u žen vysokého postavení, jmenována palácovou dámou. Druhé dítě, syn Carlos (Karel Richard), přišel na svět o dva roky později. V srpnu 1844 se celá rodina vydala na cestu přes Drážďany a Frankfurt do Ostende a Bruselu, kde se setkali s belgickým králem Leopoldem I. Šlo o jednu z Ficquelmontových diplomatických cest, na kterých jej doprovázela i rodina. Na další se vydali do Lombardska–Benátska, kam byl Ficquelmont vyslán po rakouském zásahu ve Ferraře (1847), aby zjistil, do jaké míry je obava z revoluce reálná a jak ji popřípadě zabránit. Jeho činnost byla částečně korunována úspěchem, když dosáhl kompromisu ve ferrarském problému, ale nepodařilo se mu zabránit růstu protirakouských nálad. Ficquelmontem navrhované řešení situace v Lombardsko–Benátsku byla řada správních reforem a podpora hospodářství, jeho návrhy ale nebyly ve Vídni akceptovány⁵⁴: „Pro Vídeň je království jen provincií, zatímco by mělo být na prvním místě mezi italskými státy... Pro naši Itálii je třeba zákonů, které jsou vhodné pro její potřeby i pro nás.“⁵⁵

Po smrti prezidenta Dvorské válečné rady Ignáce hraběte Hardegga (17. února 1848), byl Ficquelmont jmenován na jeho místo, a to proti vůli Metternicha, který nesouhlasil s jeho názory

---

⁵⁰ Sylvie OSTROVSKÁ, *Slavné ženy v Teplicích*, Teplice 1994, s. 125.

⁵¹ Podrobněji, Sylvie OSTROVSKÁ, *Slavné ženy v Teplicích*, Teplice 1994, s. 125-126.

⁵² Podrobněji, Milada LEJSKOVÁ – MATYÁŠOVÁ, *Teplice v době klasicismu*, Teplice 1972, s. 81.

⁵³ Alfons CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, Praha 2002, s. 29.

⁵⁴ Josef POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, Praha 1975, s. 106.

⁵⁵ Sylvie OSTROVSKÁ, *Po stopách Puškinových přátel*, Praha 1989, s. 134.

na Itálii a prosazoval Alfreda Windischgrätze.⁵⁶ Období Metternichovy vlády se ovšem již blížilo ke konci a po vypuknutí vídeňské revoluce a jeho abdikaci se Ficquelmont stal ministrem zahraničí v nové Kolowratově vládě (20. března– 5. dubna 1848). Veřejností byl hodnocen jako „produkt“ školy bývalého kancléře, ale on sám se za něj v žádném případě nepovažoval. Podle zápisů v deníku jeho ženy byl upřímným zastáncem ústavnosti a Metternicha považoval za viníka současného revolučního stavu spolu s císařem a arcivévodou Ludvíkem.⁵⁷ Přesto udržoval s Metternichem i po jeho pádu čilý korespondenční styk. Po Kolowratově rezignaci jej nahradil na postu ministerského předsedy, který ale zastával pouze do 4. května, kdy odstoupil pod nátlakem studentských bouří. Po své rezignaci se přesunul s celou rodinou do Teplic, rodového sídla Clary–Aldringenů, kde strávili větší část revolučních let, možná i proto, že se Elisalex narodil druhý syn Siegfried.

Po porážce revoluce se K. L. Ficquelmont již do politického života nevrátil a věnoval se převážně literární činnosti. V roce 1855 zakoupil se svým zetěm palác v Benátkách, kde 7. dubna 1857 zemřel. Jeho manželka Darja Fjodorovna zesnula 10. dubna 1863 tamtéž. Ve stejném roce se do Benátek natrvalo přestěhovala i Elisalex. Drsné české klima a větrná Vídeň neprospívaly jejímu zdravotnímu stavu. To již byla matkou čtyř dětí, neboť v roce 1852 porodila třetího syna Manfreda. O deset let později přivedla na svět druhou dceru Marii Albu, ale ta ještě téhož roku zemřela. Elisalex se dožila padesáti tří let (zemřela 14. února 1878). V Benátkách, kde prožila poslední roky života, jí dali přátelé vystavět epitaf v kapli kostela San Trovaso. Její tělo pak bylo převezeno a uloženo v rodinné hrobce Clary–Aldringenů v Dubí u Teplic.

Edmund přežil svou ženu o šestnáct let a zemřel v roce 1894. V porevolučním období začala jeho politická kariéra stoupat. V roce 1848 se stal poslancem českého zemského sněmu, 1861 byl povolán do panské sněmovny a postupně se vypracoval na jednoho z čelných představitelů strany liberální. Rozvíjela se nadále i jeho spolková činnost. Stal se činným členem Spolku pro dostavbu dómu, Spolku Muzea českého království, Lesního spolku v Čechách a zakládajícím členem Ovocnářského spolku v Čechách. Rovněž se účastnil Zemské jubilejní výstavy, kde představil své rozsáhlé sbírky paroží. V roce 1889 vykonal pouť do Jeruzaléma a o dva roky později mu byl udělen řád Zlatého rouna. V soukromí se pak věnoval studiu přírodních věd a historie.

---

⁵⁶ Josef POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, Praha 1975, s. 106.

⁵⁷ Sylvie OSTROVSKÁ, *Po stopách Puškinových přátel*, Praha 1989, s. 139–140.

Knížecí titul i správu rodinného majetku zdědil nejprve nejstarší syn Carlos (1844–1920), člen rakouské panské sněmovny a poslanec českého zemského sněmu. Stal se vůdčí osobností katolického konzervativního velkostatku. Byl poměrně štědrým mecenášem⁵⁸ a nadšeným stavitelem,⁵⁹ čímž přivedl rodinné jmění do katastrofálního stavu a byl nucen v roce 1918 předat správu panství mladšímu bratru Siegfriedovi (1848–1929). Dva roky poté Carlos zemřel a Siegfried zdědil panství i právně a nechal jej ihned přepsat na svého syna Alfonse (1887–1978).⁶⁰ Poslední syn Elisalex Manfred (1852–1929) založil vlastní rodovou větev. Od října do prosince 1899 zastával funkci rakouského ministerského předsedy, ale zrušení Badeniho jazykových nařízení ho stálo funkci. Jediná dcera Edmée (1842–1927) se provdala v roce 1867 za italského státníka a diplomata Carla hraběte di Robilant–Cereaglio. V roce 1945 byl veškerý majetek Clary–Aldringenů konfiskován a členové rodu odešli do emigrace. Potomci obou větví rodiny dnes žijí v Německu a Rakousku.

Místo děje

Veškerá dochovaná korespondence od Edmunda pro Elisalex v letech 1848–49 je adresována do rodového sídla Teplic, a proto je potřeba toto místo blíže představit. Jak již bylo zmíněno, teplické panství získal z konfiskací po smrti Albrechta z Valdštejna Johann Aldringen (1588–1634), po jehož smrti přešel tento majetek na Jeronýma Claryho. Jeronýmův syn Jan Jiří Marek dostal povolení na spojení erbů i jmen a Teplice se staly hlavním sídlem rodu Clary–Aldringenů. O další rozšíření panství se zasloužil František Karel (1675–1751).⁶¹ Během své vlády přikoupil další pozemky v okolí Teplic: Krupku, Sobědruhy, Fojtovice, Běhánky, Habartice, zámek Sezemice a díl Cinvaldu. Takto zvětšené panství schválila Marie Terezie roku 1749 jako rodový fideikomis.

Léčivé prameny v Teplicích a jejich okolí byly známy již od 12. století. Clary–Aldringenové navazovali na již zavedenou tradici lázeňství v tomto regionu a dále ji rozvíjeli ke svému prospěchu. Panství leželo na velmi příhodném místě. Probíhaly tudy

---

⁵⁸ Podporoval například noviny *Das Vaterland* a k 60. výročí císařova panování se zavázal k finanční podpoře výstavby kostela na předměstí Vídně.

⁵⁹ Dal postavit kostel v Dubí a některé další stavby.

⁶⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, Inventář, Děčín 2004, s. 5.

⁶¹ Spravoval panství v letech 1702–1751.

komunikace spojující evropská centra, což přivádělo do Teplic řadu hostů. Podle prvního seznamu lázeňských hostů z roku 1709 byla sezónní návštěvnost 635 osob z toho asi polovina z českých zemí.⁶² Z cizinců výrazně převažovali Sasové. Co se týče sociálního rozvrstvení, převládala šlechta, vysoce postavení duchovní a úředníci. Lázně využívali i chudší lidé, většinou z okolních vesnic.⁶³ Čestné hostitelské úkony vykonával sám teplický pán, jehož panovník ustavoval „uvítacím a obsluhujícím komisařem“, tato hodnost se vyskytovala pouze v Teplicích a svědčí o jedinečnosti lázní. Již před třicetiletou válkou přijížděli do Teplic saští kurfiřti, i jiná říšská knížata. Příliv ruské aristokracie následoval po roce 1712, kdy Teplice navštívil car Petr Veliký.

Na přelomu 18. a 19. století dochází k prudkému nárůstu návštěvnosti nejen teplických lázní. Příčiny můžeme hledat v několika faktorech, z nichž nejdůležitější bylo propojení dvou zásadních prvků osvícenské kultury, a sice osvojování si a kategorizace poznatků o světě prostřednictvím cestování, které bylo v tomto případě spojeno s péčí o zdravotní stav, rozvojem hygieny a dietetických přístupů.⁶⁴ Konkrétně k nárůstu návštěvnosti Teplic přispěla cílená snaha Clary–Aldringenů, jmenovitě Jana Nepomuka (1753–1826)⁶⁵ o jejich zvelebení a paradoxně také velký požár z roku 1793, který poničil značnou část města a umožnil tak moderní výstavbu. Finance na odstranění škod a obnovu budov získal Jan Nepomuk jednak díky štedré půjčce gubernia, jednak od bohatých návštěvníků lázní. Již následujícího roku byla v domácích i zahraničních novinách uveřejněna zpráva o tom, že většina města byla obnovena. Stavební úpravy ovšem nekončily pouhou nápravou škod. Jan Nepomuk si uvědomil vzrůstající konkurenci Karlových Varů a snažil se i Teplicím dodat většího lesku. Nechal vydláždít ulice, jejichž špatný stav býval zdrojem nespokojenosti návštěvníků. Odstranění staré zástavby a hradeb dalo vzniknout novým lázeňským a ubytovacím zařízením a objektům, sloužícím k zábavě a užitku hostů. Tehdy vybudovaná tvář klasicistního města se z velké části zachovala do dnešních dnů. Teplicím v oblibě návštěvníků napomohla i iniciativa okolního panstva, zvelebující své pozemky, které se stávaly výletním místem lázeňských hostů. Lázně již nesloužily pouze k léčbě, ale čím dál více se stávaly místem sociability a trávení volného času v rámci cyklicky se

---

⁶² Počet návštěvníků je pouze orientační, neboť seznamy lázeňských hostů jsou značně torzovité a často nereflektují členy rodiny a doprovod.

⁶³ Jitka BUDIMSKÁ, *Kapitoly z dějin lázeňství*, Teplice 2006, s. 86.

⁶⁴ Vladan HANULÍK, *Návštěvnost lázní v českých zemích mezi lety 1750–1850*, in: *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, Praha 2008, s. 134.

⁶⁵ Spravoval panství v letech 1787–1826.

opakujícího životního stylu vyšších sociálních vrstev. V prvních dvou desetiletích 19. století byly Teplice nejnavštěvovanější lázeňskou lokalitou v Čechách, poté byly vystřídány Karlovými Vary.

Kromě počtu návštěvníků je také třeba vzít v potaz jejich stavovské složení. Lze se totiž domnívat, že jako prestižní nebyly hodnoceny jenom lázně s vysokou návštěvností, ale i místo, které svým charakterem, a tedy i odpovídajícím poměrným složením hostů z řad šlechty a osob nenobilitovaných, naplňovalo představy, jakou roli měly lázně plnit.⁶⁶ V tomto ohledu si Teplice vedly dobře a byly cílem mnoha významných osobností.

Ke slávě Teplíc přispěly kupodivu i napoleonské války. Ve dnech 29. a 30. srpna u nedalekých vesnic Chlumce a Přestanova došlo k bitvě mezi spojeneckými a francouzskými vojsky, vedenými generálem Vandammem. Ten byl zajat a ubytován v Teplících, kde byl zřízen hlavní stan spojeneckých armád. 9. září zde tři spojenečtí monarchové, František I., Alexandr I. a Fridrich Vilém III., podepsali tzv. Teplický alianční traktát o poskytnutí vzájemné vojenské pomoci v případě napadení. Další významné jednání hostily lázně roku 1819. Sešel se zde pruský král Fridrich Vilém III. s rakouskými, dánskými a švédskými diplomaty a společně vypracovali podklady ke Karlovarským usnesením.

Stejně jako jeho předkové i Edmund se snažil posilovat postavení Teplíc mezi lázeňskými městy a zahájil opět rozsáhlou stavební činnost. V Teplících dal přestavět tzv. prazřídlo, nejstarší městské lázně, a v Šanově nechal vybudovat Nové lázně a přestavět Hadí lázně. Kromě Edmunda zasáhl stavebně do lázeňského areálu i pruský král Fridrich Vilém III., který si lázně tak oblíbil, že zde nechal vystavět Královský pruský vojenský lázeňský dům.⁶⁷ Od roku 1819 sem přijížděl pravidelně, až do své smrti roku 1840. V roce 1835 se v Teplících opět konalo setkání tří monarchů a jejich diplomatů s cílem upevnit rakousko-prusko-ruské spojenectví. Po smrti Fridricha Viléma III. zde pobýval jeho syn a první německý císař Vilém I. S pruskými vládci sem přijížděli i bratři Humboldtové.⁶⁸ Lázně navštívili i další hlavy států, jako ruský car Mikuláš I. a francouzský exkrál Karel X.

I po revolučních událostech si lázně nadále udržují své postavení a přízeň nejvyšších kruhů, o čemž svědčí setkání císaře Františka Josefa I., pruského krále Františka Viléma IV. a saského krále Viléma Augusta v letech 1849 a 1850. Nicméně období svého největšího

---

⁶⁶ Vladan HANULÍK, *Návštěvnost lázní v českých zemích mezi lety 1750–1850*, in: *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha 2008, s. 138.

⁶⁷ Roku 1807 byl dostavěn dům pro rakouské vojáky a roku 1852 královský saský vojenský lázeňský špitál.

⁶⁸ Alexandr Humboldt, přírodovědec a cestovatel a Wilhelm Humboldt, pruský ministr kultury, teoretik umění a zakladatel berlínské univerzity.

rozkvětu již mají lázně za sebou. Jakožto člen teplického městského zastupitelstva a člen teplického i děčínského okresního zastupitelstva se Edmund nadále snažil o rozvoj lázeňského ruchu. Nechal vybudovat novou kolonádu a přičinil se o zpřístupnění turistické oblasti Českého Švýcarska v oblasti velkostatku Bynovec. Podílel se na vybudování Teplické dráhy, díky které se přechodně zvýšila návštěvnost lázní.⁶⁹ Z dlouhodobého hlediska však železnice umožnila růst průmyslu, který znečistil ovzduší a znehodnotil krajinu, tolik vyhledávanou pro svůj půvab. Roku 1879 došlo v nedalekých uhelných dolech k nehodě, jejímž důsledkem bylo dočasné znečištění a pokles hladiny termálních pramenů. Přestože kvalita pramenů nedošla změny a následky katastrofy se podařilo odstranit, konkurenční lázně využily této události k odlákání klientely.⁷⁰

Okruh příbuzných a známých.

Teplice byly během lázeňské sezóny dočasně jedním z center monarchie, alespoň co se týče společenského dění. Nejinak tomu bylo i v mnou sledovaném období, i když se revoluční bouře na návštěvnosti negativně podepsaly. Právě pro množství osob, které se vyskytují v korespondenci Edmunda a Elisalex přidávám tuto krátkou kapitolu, abych stručně představil ty postavy, které jsou často zmiňovány, nebo patří do kruhu blízkých přátel a rodiny. Níže zmíněné postavy jsou pak v korespondenci často nazývány pouze křestním jménem anebo naopak pouze příjmením.

Již jsem se zmínil o příbuznosti Clary–Aldringenů s Chotky, a proto nepřekvapí, že je najdeme i mezi návštěvníky lázní. V prosinci 1848 přijel na opožděný zimní pobyt nejvyšší purkrabí Karel Chotek (1783–1868). Strávil zde pět měsíců a v květnu 1849 se vrátil na své sídlo ve Velkém Březně.⁷¹ Velké Březno se nachází poměrně blízko Teplic, a Karel Chotek tak mohl být častým návštěvníkem Clary–Aldringenů tím spíš, že stále žila jeho sestra a zároveň Edmondova matka Louisa.

Dalším důležitým rodem, spjatým s Clary–Aldringeny, byly Radzwiłłové, starobylý polský rod. Vlastnili rozsáhlá panství v ruské části Polska. Kníže Anton se v roce 1790 oženil

---

⁶⁹ Podle zápisu z roku 1860 lázně navštívilo 9000 osob. (Jitka BUDIMSKÁ, *Kapitoly z dějin lázeňství*, Teplice 2006, s. 127.)

⁷⁰ Před nehodou roku 1879 byla návštěvnost přes 11 000 a o 10 let později 6704 osob. (Jitka BUDIMSKÁ, *Kapitoly z dějin lázeňství*, Teplice 2006, s. 127.)

⁷¹ Ivo Cerman, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008, s. 505.

s pruskou princeznou a přesídlil do Berlína. Jeho dva synové Vilém (1797–1870) a Bohuslav (1809–1873) si v roce 1832 vzali Edmundovy sestry Matyldu (1806–1896) a Leontýnu (1810–1890). I ony se ve sledovaném období zdržovaly v Teplicích. Přítomen byl bezpochyby i Bohuslav a pravděpodobně i Vilém. Manželku z rodu Radziwiłłů si později našel též Edmundův syn Carlos. (Felicie)

Další Edmundova sestra Felicie Sidonie (1815–1902) se provdala za místopředsedu českého gubernia Roberta Salma (1804–1875). Další Edmundova sestra Matylda (1808–1867) zůstala neprovdána.

Do okruhu známých a přátel můžeme určitě zařadit šlechtice, kteří vlastnili pozemky v bezprostředním okolí Teplic. Bezpochyby mezi ně patřil Adolf Ledebur–Wicheln (1812–1886), vlastník zámku Křemiž, a Albert Nostic (1807–1871), nejvyšší zemský maršálek, poslanec zemského sněmu a konzervativní politik, který v roce 1848 patřil k umírněné stavovské opozici. Stál v čele iniciativy, která žádala na počátku března o svolání stavovského sněmu, jenž by byl „ku prospěchu vlasti“ přiměřeně rozšířen. Této výzvě bylo sice vyhověno, ale další iniciativa již přešla do rukou měšťanstva.⁷² Na konci května byl Nostic jmenován členem prozatímní vládní rady, když se guberniální prezident hrabě Lev Thun snažil po útěku panovníka do Innsbrucku vymanit z podřízenosti na vídeňské vládě, která byla podle jeho názoru zcela pod vlivem „buřičského obyvatelstva vídeňského“. Spolu s F. L. Riegrem byl pak Nostic pověřen doručením Thunovy žádosti do Innsbrucku, aby panovník jmenoval nové ministerstvo, které by dodatečně schválilo Thunova opatření.⁷³ O dalších Nosticových veřejných aktivitách bude ještě řeč na příslušném místě.

Mezi další šlechtice žijící v okolí Teplic přidejme duchcovskou větev Waldsteinů, v jejímž čele stál do 13. března 1848 Antonín Jiří (1793–1848) a poté jeho syn Jiří Antonín (1818–1854). Nedalekou se nachází ves Dlažkovice, tu vlastnila hraběcí rodina Schönbornů. Majetek rodu spravoval po smrti Friedricha Karla (1781–1849) Erwein Damian Hugo (1821–1881). Kontakt udržovali Claryové i s děčínskou větví Thunů. Z jejich členů jmenujme Františka Antonína (1786–1873) a jeho syna Bedřicha Františka (1810–1881).

Mezi přátele rodiny můžeme zařadit i některé diplomaty, s nimiž měli manželé Claryovi nadstandardní vztahy. Bezpochyby to byli i přátelé Karla Ludvíka Ficquelmonta. Sem můžeme zařadit rodinu hraběte Antona Prokesche–Ostena (1795–1876) nadaného rakouského diplomata

---

⁷² Otto URBAN, Česká společnost 1848–1918, Praha 1982, s. 22.

⁷³ *Tamtéž*, s. 39.

a specialistu na Blízký východ. Nepocházel ze zámožné rodiny a za svůj pozdější rychlý kariérní vzestup vděčil kromě svých mimořádných schopností především Karlu Schwarzenbergovi, který si tehdy mladého důstojníka všiml a přijal do své kanceláře a později mu svěřil i výchovu svých synů.⁷⁴ Na počátku 20. let nastoupil dráhu diplomata a postupně se vypracoval ve specialistu na východní Středomoří. V roce 1849 zaměnil post velvyslance v Athénách za post v Berlíně a zároveň byl povýšen do stavu baronského a na podmaršálka. Kromě diplomatického poslání se věnoval i archeologii a numismatice a stal se členem vídeňské i berlínské akademie věd.⁷⁵

Přátel z diplomatických kruhů měli manželé Claryovi vzhledem k působení Karla Ludvíka Ficquelmonta i Edmunda více. S ohledem na prostudovanou korespondenci sem mohu zařadit belgického diplomata O'Sullivanova a ruského velvyslance ve Vídni Pavla von Medem.

---

⁷⁴ Hana NAVRÁTILOVÁ – Roman MÍŠEK, *Anton Prokesch von Osten. Orientalista ve službách habsburského domu*, in: *Historický obzor IX–X*, Praha 2002, s. 220.

⁷⁵ Heslo *Prokesch–Osten*, in: *Ottův slovník naučný*, sv. XX, Praha 1903, s. 747.

Analýza korespondence

Politické záležitosti.

Mnou sledovaná korespondence Edmunda a Elisalex z revolučních let 1848–1849 začíná až v září 1848, kdy se manželé nejspíš po dlouhé době poprvé na krátko odloučili. V září měla rodina nejnapjatější politické období již za sebou. Na začátku roku viděla Elisalex počátek italské revoluce, které se Ficquelmont marně snažil zabránit, a v květnu byla ve Vídni přítomna událostem, které vedly k rezignaci jejího otce na křeslo ministerského předsedy. Druhého května příslušníci akademické legie a národní gardy uspořádali před jeho domem „kočičinu“ a veřejně ho vyzvali k rezignaci. Následující den došlo k masovým demonstracím i před jeho úřednickým sídlem. Vrchní velitel národní gardy ve Vídni, podmaršálek Hoyos rezignoval a jeho zástupce generál Sardagna si netroufal zakročit proti ozbrojeným davům. Demonstranti posléze obsadili Ficquelmontův dům a dokonce i dům Edmunda Claryho. Ficquelmontovi, který pozbyl i podpory ve své vlastní vládě, nezbylo pod tlakem okolností než úřad opustit.⁷⁶

Události z regionu

Po Ficquelmontově rezignaci se celá rodina přesunula na claryovské sídlo do Teplic. Můžeme si tedy položit otázku, jak vypovídají dopisy o revoluční situaci na Teplicku a jak se promítala do životů Edmunda a Elisalex. Vzhledem k tomu, že se Edmund rozhodl v září pořádat na svém panství v Hřensku hon, jehož se účastnili i šlechtici z okolí, nebyla situace na jeho panstvích ani v kraji nijak znepokojivá. Napětí mezi vrchností a poddanými se pravděpodobně snížilo, když Edmund zrušil robotní povinnosti a prohlásil Teplice za svobodné město. Stalo se tak ještě před všeobecným zrušením roboty a tak obyvatelé Teplic provolávali slávu nejen konstituci a svobodě tisku, ale i knížeti, že skončil tahanici trvajících od dvacátých let 19. století.⁷⁷

---

⁷⁶ Josef POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, Praha 1975, s. 143.

⁷⁷ Jitka BUDIMSKÁ, *Teplice v revolučním roce 1848*, in: Zprávy, studie Oblastního vlastivědného muzea v Teplicích, Teplice 1968, s. 24.

Podobně jako v jiných oblastech Čech i na claryovských panstvích vznikly v roce 1848 národní gardy za účelem ochrany konstitučních svobod a pořádku. Popudem pro vznik teplické národní gardy byl nálezný letáku s výzvou k revoluci, na který reagoval magistrát města žádostí na zemské prezidium o urychlené zřízení národní gardy s poukazem na nebezpečí hrozící městu od nejnižších tříd. Stalo se tak již 15. března, tedy v den, kdy byl vydán císařský patent o konstituci, který se rovněž vyjadřoval ke zřizování gard „na základě majetnosti a rozumnosti“. Dva dny poté zemské prezidium nařídilo svým venkovským úřadům, aby přikročilo k budování národních gard a předešlo tak spontánní činnosti obyvatel.⁷⁸ Teplická národní garda měla celkem 600 členů, z toho 22 volených důstojníků, velitelem byl obchodník A. Siegmund. Byla jedním z nejlépe vyzbrojených měšťanských sborů v Čechách a měla prý z důvodů strategické důležitosti města i 6 děl. Zbraně pocházely z arsenálu knížete, který byl čestným velitelem gardy.⁷⁹ Skutečnost, že Edmund stál v čele gardy, není nijak překvapivá. Veliteli byli zpravidla voleni šlechtici, státní úředníci, penzionovaní důstojníci císařské armády, nebo nejbohatší příslušníci obcí, tedy vesměs lidé chtějící zachovat stávající pořádek a omezit případnou radikalizaci gard.⁸⁰

Národní gardy se vytvořily i v okolních městečkách a vesnicích. Větší část zbraní byla placena z obecní pokladny, takže některé obce se tím dost zadlužily (např. krupský kronikář poznamenal, že prapory a pušky pro národní gardu se koupily za peníze, určené pro stavbu silnice přes město.). Přes všechny nadšené řeči plnily gardy jen funkce dekorativní složky. Členové především nevěděli, proti jakému nepříteli se vlastně chystají, služba ve zbraní a polní cvičení však jistě dodaly sebevědomí občanům.⁸¹ O tom, že ani místní teplická garda nebyla nijak radikální, svědčí i to, že když Metternich utíkal z monarchie, zastavil se v Teplicích a nově ustanovená národní garda mu vzdala hold.⁸² Funkci národní gardy jako více méně dekorativní složky potvrzují i Edmundovy reakce: „Národní garda z Vysoké Lípy, jedné z mých vesnic, byla vyrovnána před bránou, a vedli zkušeně palbu, ne úplně bezúhonně. Měli muziku, čtvrt hodiny poté, co jsme přijeli.“⁸³ Dopis dále pokračuje popisem oběda. Elka projevila v souvislosti s národní gardou jedinou obavu, a to aby se Edmund včas vrátil a nemusela s jejími členy

---

⁷⁸ Jaroslav KRÍŽEK, *Národní gardy v roce 1848*, Praha 1954, s. 32-33.

⁷⁹ Jitka BUDIMSKÁ, *Teplice v revolučním roce 1848*, in: Zprávy, studie Oblastního vlastivědného muzea v Teplicích, Teplice 1968, s. 24.

⁸⁰ Jaroslav KRÍŽEK, *Národní gardy v roce 1848*, Praha 1954, s. 39.

⁸¹ Jitka BUDIMSKÁ, *Teplice v revolučním roce 1848*, in: Zprávy, studie Oblastního vlastivědného muzea v Teplicích, Teplice 1968, s. 24.

⁸² Josef POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, Praha 1975, s. 122.

⁸³ Viz edice, dopis číslo 2a.

obědvat sama.⁸⁴ Ostatně již na začátku července se konala velká slavnost, kde Elisalex předala gardě prapor, který byl pak slavnostně uložen na zámku.⁸⁵

Toto jsou v podstatě všechny reakce na bezprostřední revoluční dění na Teplicku. Dá se předpokládat, že pokud se něco zásadního na panství Claryů dělo, určitě to bylo oběma manželi reflektováno. V takových chvílích však Edmund nejspíš rodinu neopouštěl, a tudíž o tom nemáme zpráv. Naproti tomu, když se vydával na cestu mimo Teplice, byla pravděpodobně situace ve městě klidná, a nebylo tudíž o čem psát. Mnohem větší pozornosti se tak v dopisech dostalo událostem z jiných částí a koutů monarchie.

Události ze zemí habsburské monarchie a ze světa

Vzhledem k výjimečné situaci, která panovala v revolučních letech, je pochopitelné, že se dopisy hemží zmínkami a odkazy na různé události, ať už politického nebo vojenského charakteru. Jelikož však Edmundovy pobyty mimo domov nebyly dlouhé, tak ani komentáře k jednotlivým událostem nebývají příliš obsáhlé. Nedochází k nějakým delším úvahám, neboť se předpokládá, že příslušná témata budou podrobněji rozebírána po návratu domů. Pisatelé se tak omezují pouze na krátké reakce na události, které je nějakým způsobem upoutaly, rozhořčily, nebo naopak potěšily. Zdroje jejich informací byly různé. Na prvním místě figurovaly noviny. Elisalex četla vládní noviny *Prager Zeitung*, ve kterých byly zveřejňovány především úřední zprávy a vyhlášky. Jejich vliv na veřejné mínění byl však nepatrný.⁸⁶ Více zpráv asi čerpala z deníku *Constitutionelles Blatt für Böhmen*, který začal vycházet v Praze na počátku dubna. Tento list můžeme označit za liberální a dosti opoziční. Jeho čtenáři byli převážně zámožnější německé kruhy.⁸⁷ Dále Elisalex odebírala *Wiener Zeitung* a nepochybně i některé další listy. Informace z novin doplňovala zprávami od přátel a známých, o osobní výpovědi lázeňských hostů, kteří se nějakým způsobem na událostech podíleli, a v neposlední řadě o zprávy od manžela. Edmund své informace získával podobně a navíc měl na svých cestách příležitost se o některých věcech sám přesvědčit, získat informace přímo od aktérů dění nebo od osob jim

---

⁸⁴ Viz edice, dopis číslo 4b.

⁸⁵ Sivia OSTROVSKÁ, *Slavné ženy v Teplicích*, Teplice 1994, s. 131.

⁸⁶ František ROUBÍK, *Časopisectvo v Čechách v letech 1848–1862*, Praha 1930, s. 24.

⁸⁷ *Tamtéž*.

blízkých. V následujících řádkách se pokusím přiblížit alespoň některé z událostí, které vzbudily jejich pozornost.

Dvanáctého září přepsala Elisalex Edmundovi část dopisu od tety Terezie, který popisoval scénu u Pillersdorfových.⁸⁸ Uveden je sice pouze den události 18. a nikoli měsíc, přesto však můžeme soudit, že jde o zpětné líčení květnových událostí. Den před líčenou událostí 17. května uprchl císař Ferdinand se svými nejbližšími z Vídně do Innsbrucku. Jeho krok vzbudil mezi zastánci konstituce a zejména mezi studenty nevoli a není tedy divu, že se Pillersdorf⁸⁹ ocitl pod jejich tlakem. V dopise se mluví o dokumentu, k jehož podpisu byl davem tlačěn, nepodařilo se mi jej však blížeji určit. Následující den 19. května byla oficiálně konstituována nová vláda s Pillersdorffem v čele. Není možné zjistit, co všechno obsahoval dopis, ze kterého Elisalex tuto scénu přepsala, neboť originál byl přeposlán do Berlína, ale vzhledem k tomu, že byla sama ve Vídni svědkem podobných událostí, nepřekvapí, že ji zaujala právě tato pasáž.

Značné pozornosti obou manželů se těšily též události v Uhrách. Například 12. září 1848 komentoval Edmund tamní situaci: „Kdo přijde do Uher? Topíme se v domněnkách. Jsem nadšen, že Jelačić bude zcela rehabilitován.“⁹⁰ Oficiálně byl chorvatský bán Josef Jelačić von Bužim (1801–1859) rehabilitován⁹¹ již 4. září a v době, kdy Edmund dopis psal, již v čele asi čtyřicetitisícové armády překročil (11. září) uherskou hraniční řeku Drávu.⁹²

I v následujícím roce byla v Uhrách řada zaznamenáníhodných událostí. Pátého ledna 1849 Edmund objevil v novinách zprávu o zabití srbského vojevůdce Stevana Šupljikace: „Nechci věřit, že je to potěšení, vidět nějaké tělo věrného Srba, který zapříčinil jeho smrt. Je to velká ztráta pro Srby a možná pro válku.“⁹³ Stevan Šupljikac (1786–1848) byl veteránem napoleonských válek. Rok 1848 jej zastihl v Itálii u Radeckého armády, kde působil v hodnosti generála. V červnu byl srbským Národním výborem, který se sešel v Sremských Karlovcích, prohlášen za vojvodu a Srbové požadovali jeho návrat domů, aby se mohl ujmout vedení srbské obrany proti Maďarům. Rakouská vláda tento požadavek odmítla, neboť považovala srbské hnutí

---

⁸⁸ Viz edice, dopis číslo 4b.

⁸⁹ František svobodný pán z Pillersdorfu, 1786–1862, rakouský státník, od 4. května do 8. července byl ministerským předsedou.

⁹⁰ Viz edice, dopis číslo 5.

⁹¹ Titul chorvatského bána získal Jelačić 23. března 1848 poté, co byla císařským patentem potvrzena jeho volba. Zároveň byl povýšen na generála a jmenován vrchním velitelem vojsk v bánském Chorvatsku a Vojenské hranici. Těchto hodností byl zbaven 10. června na nátlak uherské vlády.

⁹² Josef KOLEJKA, *Národy habsburské monarchie v revoluci 1848–1849*, Praha 1989, s. 247.

⁹³ Viz edice, dopis číslo 9a.

za příliš panslavistické a odkázala Srby na jednání s uherskou vládou. Kromě toho, že se hlásil k srbské národnosti, byl Šupljikac rovněž věrný habsburskému domu a sám podmínil svůj návrat souhlasem panovnického dvora nebo rakouské vlády. Později se skutečně do své domoviny přesunul (4. října 1848 vjel do Karlovců), ale i nadále zůstal mužem monarchie a nabádal srbské pluky k poslušnosti císařským důstojníkům.⁹⁴ V době, kdy mu byl umožněn návrat, se již situace v monarchii proměnila. Italské povstání bylo potlačeno, Jelačić vpadl do Uher, Batthyányho vláda podala demisi a uherský sněm 16. září ustavil Výbor na obranu vlasti. Tímto krokem se Maďaři dostali do přímého rozporu s Vídní a povstání Srbů se naopak dostalo do souladu se zájmy habsburského dvora.⁹⁵ Smrt zastihla Šupljikace 27. prosince 1848 shodou okolností v den, kdy jej nový císař František Josef potvrdil v hodnosti srbského vojvody.⁹⁶ Byl tedy vnímán i u dvora jako muž věrný monarchii a není tedy divu, že i Elisalex litovala jeho smrti a považovala ji za nemalou ztrátu.⁹⁷

Další událostí, která vyvolala pozornost manželů, bylo dobytí Pešti 5. ledna 1849, o kterém se Edmund dozvěděl přímo od císaře Ferdinanda. Pešť byla dobyta více méně bez boje, což hlavně Elisalex přijala s nadšením.⁹⁸ Kossuth⁹⁹ i s Výborem na obranu země uprchl do Debrecínu a Arthur Görgey¹⁰⁰ s maďarskou armádou rovněž ustupoval.¹⁰¹ Edmund se dozvěděl i další detaily: „Wallmoden¹⁰² mi vypravoval některé podrobnosti o maďarské deputaci, která chtěla přijít za Windischgrätzem, než vstoupil do Budy. Windischgrätz prohlásil, že nepřijme žádnou deputaci, ale pány, kteří přijdou jednotlivě. Kromě Louise Batthyányho,¹⁰³ kterého nechtěl vidět. Poté přišli Deák,¹⁰⁴ bratři Malett[?] a biskup Lonovicz (?)¹⁰⁵ Chtěli ještě jet do Olomouce, aby si promluvili se samotným císařem, ale Windischgrätz jim řekl, že je to zcela zbytečné, že nemají jinou možnost, než se taktně vzdát. Kossuth odešel se svoji vládou

---

⁹⁴ Josef KOLEJKA, *Národy Habsburské monarchie v revoluci 1848–1849*, Praha 1989, s. 234.

⁹⁵ Jan RYCHLÍK a kol., *Mezi Vídní a Cařihradem*, Praha 2009, s. 183.

⁹⁶ Heslo *Šupljikac*, in: *Ottův slovník naučný*, sv. XXIV, Praha 1906, s. 841.

⁹⁷ Viz edice, dopis číslo 10.

⁹⁸ Viz edice, dopis číslo 13.

⁹⁹ Lajos Kossuth, 1802–1894, náčelník Výboru na obranu země s neomezenou pravomocí.

¹⁰⁰ Artur Görgei, 1818–1916, vrchní velitel maďarské revoluční armády.

¹⁰¹ Josef KOLEJKA, *Národy habsburské monarchie v revoluci 1848–1849*, Praha 1989, s. 395.

¹⁰² Ludwig Georg Thedel hrabě von Wallmoden, 1769–1862, rakouský vojevůdce, na počátku roku 1848 vrchní velitel v Miláně.

¹⁰³ Lajos hrabě Batthyány, 1807–1849, uherský státník a předseda prvního odpovědného ministerstva uherského v roce 1848.

¹⁰⁴ Ferencz Deák, 1803–1876, maďarský státník.

¹⁰⁵ Josef Lonovics, 1793–1867, arcibiskup a maďarský politik.

a prazvláštní armádou do Szegedínu. Vzal sebou korunu Sv. Štěpána. Před Budou bán nicméně musel svést malou bitvu, alespoň byla kanonáda! Vojska hodně trpěla zimou, mnoho vojáků mělo zmrzlé uši a nosy.¹⁰⁶ Výše zmíněnou deputaci vyslal k veliteli rakouských vojsk uherským sněmem a navrhovatelem byl právě Batthyány. Smutnou ironií osudu bylo, že právě on jediný nebyl přijat a navíc byl po dobytí Pešti Windischgrätzem zajat a vojenským soudem odsouzen k smrti oběšením.¹⁰⁷ Ostatní členové uherského sněmu utekli společně Výborem na obranu země do Debrecínu. Edmund toto místo zaměnil za Szegedín, což mohlo být dáno jeho neznalostí Uher, nebo prostou nepřehledností situace. V úryvku je zmíněn i Jelačičův podíl na dobytí města. Již od října byl chorvatský bán podřízen vrchnímu velení Windischgrätze a při tažení do Uher mu bylo svěřeno velení na pravém křídle. Podařilo se mu 30. prosince porazit oddíl Perczelův, pospíchající od chorvatských hranic spojit se s hlavní maďarskou armádou u Mooru, a poté 5. ledna vpochoďovala jeho armáda do Pešti.¹⁰⁸

Poslední zprávu z Uher, o které se dovídáme z dopisů, objevila Elka v srpnu 1849.¹⁰⁹ V novinách ji zaujalo veřejné prohlášení Arthura Görgeye. Pravděpodobně šlo o Görgeyův manifest zavazující armádu k věrnosti Dubnovým zákonům a králi. Cílem tohoto počínu bylo zabránit dezercím a posílit jednotu a morálku armády, která se chystala na „zimní tažení“, tedy na ústup od Pešti, při kterém se Görgeyovi podařilo již podruhé zachránit maďarskou armádu před zničením. Vojáci a především důstojníci byli znepokojeni radikalizací uherského vedení a Görgey se je takto snažil uklidnit. Jeho manifest byl však v přímém rozporu s existencí Výboru národní obrany. Kossuth reagoval tím, že Görgeye odvolal z funkce vrchního velitele armády a nahradil ho polským hrabětem Henrikem Dembińskim.¹¹⁰

Při popisu pramenů na začátku své práce jsem se zmínil o dalších dvou korespondentech Elisalex, jichž bych na tomto místě rád využil. Na rozdíl od korespondence mezi Elkou a Edmundem, kde jsou události, které hýbaly monarchii a Evropou pouze zmíněny, v následující korespondenci tvoří tyto události stěžejní části dopisů. Revoluční dění se pisatelů přímo dotýkalo, a proto je také středobodem jejich sdělení a události jsou podrobněji popisovány. Cílem jejich dopisů je jednak ubezpečit adresáta, tedy Elisalex o tom, že pisatelé jsou v bezpečí, a jednak poskytnout autentické svědectví a informace. V případě O'Sullivanova snad i přesvědčit o svém

---

¹⁰⁶ Viz edice, dopis číslo 12b.

¹⁰⁷ Heslo *Batthyány*, in: Ottův slovník naučný, sv. III, Praha 1890, s. 484–485.

¹⁰⁸ Heslo *Jelačič*, in: Ottův slovník naučný, sv. XIII, Praha 1898, s. 195–196.

¹⁰⁹ Viz edice, dopis číslo 25.

¹¹⁰ László KONTLER, *Dějiny Maďarska*, Praha 2001, s. 232–233.

výkladu událostí. U obou korespondentů také nejspíš nebyla v dohledné době naděje na setkání s adresátkou a možnost prodiskutování zaznamenaných událostí.

Dopis od Adelet Suade nás přivádí do Milána v době protirakouského povstání.¹¹¹ Dopis je psán až 27. března nedaleko Bergama. Adelet byla tedy již v bezpečí. Elisalex, která byla adresátkou dopisu, byla tou dobou ještě v Itálii, nejspíše v Terstu společně se svou matkou, a tedy taktéž mimo nebezpečí. Nedá se předpokládat, že by Adelet byla protirakousky zaměřená, ani že by měla nějaké liberální názory, přesto je její dopis kritický k rakouské armádě a zvláště k Radeckému. Adelet se nejspíš považovala za Miláňanku, a proto ji Radeckého postup vůči městu a jeho obyvatelům pobouřil. Povstání ve městě vypuklo 17. března a po pěti dnech Radecký neviděl jinou možnost, než se stáhnout do pevnostního čtyřúhelníku, kde by mohl odolat sardinské armádě. Aby zakamufloval svůj ústup z města v noci z 22. na 23., nechal město ostřelovat.¹¹² Za pozornost stojí v tomto dopise i porovnání, jakým způsobem se zacházelo se zajatci na obou stranách.

Rovněž druhý korespondent Elisalex O'Sullivan se ocitl v centru revolučních bouří. Psaní z 31. května popisuje velmi barvitě květnové události ve Vídni vyvolané oktrojovanou Pillersdorfovou ústavou, kterou spolupodepsal i Ficquelmont, a dále vyhocené vyhlášením volebního řádu, který značně omezoval hlasovací práva.¹¹³ Toto omezení se nelíbilo hlavně studentům, kteří 15. demonstrovali a vymohli si zrušení ústavy, slib všeobecného a rovného hlasovacího práva a slib, že do vnitřního města nebudou vyslány vojenské oddíly, pokud o ně nepožádá sama národní garda. Císaři a jeho nejbližším se sice podařilo 17. z Vídně uprchnout do klidného Innsbrucku, ale svými nepromyšlenými proklamacemi propásli příležitost ke změně situace. Pillersdorfova vláda navíc 25. května špatně odhadla situaci a vydala dekrety o uzavření univerzity a spojení akademické legie s národní gardou. To mělo za následek stavbu dalších barikád a na podporu studentů se zapojili též dělníci z předměstí.¹¹⁴ „Když se začínaly stavět barikády, někdo měl jedinečný nápad znovu do města umístit kanóny, také studenti se jich dožadovali a obdrželi je, chtěl bych, aby to posloužilo alespoň k zastrašení dělníků, kteří se svými lopatami a krumpáči nevypadali moc klidně. Chtěli udělat barikádu z jednoho z mých kočárů. Musel jsem zasáhnout a řečnit na ulici, kde jsem měl to potěšení zatočit s jedním

---

¹¹¹ Viz edice, dopis číslo 38.

¹¹² Franz HERRE, *Radecký. Nejoblíbenější polní maršálek rakouské armády a jeho pohnutá doba*, Brno 1997, s. 156.

¹¹³ Viz edice, dopis číslo 34.

¹¹⁴ Josef POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, Praha 1975, s. 143–144.

hrozným opilým dělníčkem.“ Přes lehkou ironii je cítit, že z dělníků měla aristokracie větší strach než ze studentů. Naštěstí než mohlo dojít k vážnějšímu střetu, Pillersdorf 26. ustoupil.

Při čtení popisu O'Sullivanova rozhovoru s baronem Wessenbergem¹¹⁵, ze kterého je cítit určitá škodolibost, musíme mít na paměti, že Wessenberg 8. května nahradil Ficquelmonta na postu ministra zahraničí a dopis je adresován právě jeho dceři.¹¹⁶ Za povšimnutí stojí rovněž zmínka, že studenti se po úspěchu ve Vídni rozjeli šířit revoluci i do okolních měst a pisatel si dobře uvědomoval, jak by bylo nebezpečné, kdyby se jim to podařilo. O'Sullivan také předkládá adresátce svůj vlastní poněkud nerealistický návrh na řešení situace ve Vídni vycházející nejspíš z přesvědčení o nepostradatelnosti aristokracie, armády a úřednictva jakožto garantů pořádku a prosperity, a z pohledu na studenty jako na „nesamostatné“ osoby, které je třeba vést. Po dobu co by Vídeň byla v rukou studentů, navrhuje O'Sullivan svolávat sněmy v Čechách, na Moravě a dokonce i v Uhrách, které musel ještě v tuto chvíli, ale i do budoucna považovat za stabilní.

Další dva dopisy psané již z Innsbrucku se daleko více podobají diplomatickým depeším, které byl O'Sullivan nejspíš zvyklý psát. Přijmeme-li jeho tvrzení, že byl jediným informátorem Elisalex u dvora, můžeme si z dopisů udělat představu, z jakých informací si Elisalex utvářela svůj obraz o tehdejší době. Znění celých dopisů uvádím v edici, nicméně alespoň některé popisované události je třeba přiblížit. Jednou z nich je zmínka o chorvatské delegaci z 18. června 1848.¹¹⁷ Delegace přibyla do Innsbrucku 15., aby žádala suspendování generála Hrabovského, velitele Vojenské hranice a jeho nahrazení Jelačićem. Důvodem byl Hrabovského útok proti Sremským Karlovcům, který provedl z příkazu uherské vlády a zároveň jako rakouský generál podřízený ministru války Latourovi¹¹⁸ (Celonárodní srbský sněm v Sremských Karlovcích počítal do budoucna s uníí srbských území s Chorvatskem.¹¹⁹). Podobně jako stížnost srbské delegace byla i ta chorvatská odmítnuta. Delegace netušila, že již 10. června vydal císař manifest, jímž zbavoval Jelačiče titulu chorvatského bána. Dohoda s Maďary byla v tuto chvíli, kdy dvůr pobýval v „exilu“ a vláda nutně potřebovala maďarské vojáky v Itálii, důležitější.¹²⁰

---

¹¹⁵ Johann Philipp, svobodný pán z Wessenberg-Ampringenu, 1773–1858, rakouský diplomat, po Ficquelmontovi byl ministrem zahraničí a po Pillersdorfovi ministerským předsedou do 21. listopadu.

¹¹⁶ Viz edice, dopis číslo 34.

¹¹⁷ Viz edice, dopis číslo 37.

¹¹⁸ Theodor František hrabě Baillet de Latour, 1780–1848, generál a rakouský ministr vojenství (Syn Maxmiliana, 1737-1806, generál rakouský).

¹¹⁹ Jan RYCHLÍK a kol., *Mezi Vídni a Cařihradem*, Praha 2009, s. 182.

¹²⁰ Josef KOLEJKA, *Národy habsburské monarchie v revoluci 1848–1849*, Praha 1989, s. 233–234.

Po vítězství maršála Radeckého u Custozy 25. července, kdy se situace Rakouska opět vylepšila a spolu s ní i pozice konzervativců ve Vídni, se dvůr navrátil opět do hlavního města. Odtud pochází i poslední O'Sullivanův dopis z tohoto roku datovaný dnem 30. září 1848.¹²¹ Vítězství na italském bojišti změnilo i postoj rakouské vlády k Uhrám a napětí začalo narůstat. Událostí, která bezpochyby v této době upoutala většinu lidí, sledujících uherské dění, byla vražda nového vrchního velitele v Uhrách Ference Lamberga, jejíž okolnosti a průběh O'Sullivan barvitě popisuje. Lamberg byl na toto místo jmenován panovnickým dvorem bez ministerského podpisu, a tedy podle uherského výkladu protiústavně. Uherský parlament označil Lamberga za zrádce a ten byl posléze při pokusu o setkání s Batthyánym zavražděn.¹²² O'Sullivan popisuje i vývoj na válečném poli, včetně pozitivní reakce říšského sněmu na finanční podporu Jelačičovi od ministra obrany Latoura. O tom, v jak neutěšeném stavu byla bánova armáda, když na počátku září slavně táhla do Uher, svědčí i O'Sullivanovo tvrzení: „sám Palatin žádal o peníze pro Chorvaty, aby tolik neškodili, když táhli do Uher a aby bylo možné mezi nimi udržet disciplínu.“ Je třeba připomenout, že Latour byl již 6. října pověšen na lucerně, během třetího vídeňského povstání reagujícího na uherské události. Pro rodinu Elisalex musela být tato zpráva ještě tragičtější, než smrt Lambergova, poněvadž Latour byl synem Ficquelmontova strýce a navíc jej Ficquelmont sám přivedl do vlády.

O'Sullivanovy dopisy jsou zajímavé nejen jako zdroj informací. Jeho dopisy jsou psány velmi elegantně a důležité informace s oblibou prokládá humornými narážkami a vtipnými historkami, které dokládají, že i v tak vzrušené době jako byl rok 1848, žila vznešená společnost nadále společenskými skandály a pomluvami, jako v dobách klidných: „Když jsem se vracel z Innsbrucku, strávil jsem čtyři dny v Ischlu, načež se říkalo, že si vezmu jednu z hraběnek Dietrichsteinových, neví se kterou, ale myslelo se, že mi je to jedno, jen když si nějakou vezmu. Vidíte, že jakkoli je zpráv hodně, nic nebrání tomu vymýšlet nové a lidé mají talent vynalézat věci ještě stupidnější než ty, které se opravdu staly.“¹²³

Přestože z korespondence s O'Sullivanem máme pouze část přijatou, můžeme se z ní dozvědět i o jeho respektu a úctě k adresátce. Mám na mysli například poznámku v dopise z 13. června na závěr dlouhého popisu mezinárodní situace: „Velice se omlouvám, drahá kněžno, za tuto transcendentální politiku, ale vy jste jí velmi brzo v diplomatickém životě a během cest

---

¹²¹ Viz edice, číslo 37.

¹²² László KONTLER, *Dějiny Maďarska*, Praha 2001, s. 230.

¹²³ Viz edice, dopis číslo 37.

uvykla, ale řekl bych, že ve Vídni by nerozuměli jedinému slovu z toho, co Vám zde vyprávím. To, co Vám představuji jako své myšlenky, mohlo již někoho přesvědčit a jestli jsem tomu napomohl, gratuluji si, že jsem vykonal dobré dílo.¹²⁴ Pokud se nejedná pouze o lichotku, ale o upřímná slova, lze usuzovat i s přihlédnutím k jejímu zájmu o další události, že se Elisalex poměrně dobře orientovala v politickém dění a mezinárodní situaci. Pravděpodobně více než většina aristokratických dam této doby. Bohužel nevíme, jaké měla Elisalex vzdělání, ale je vysoce pravděpodobné, že bylo podobně jako u ostatních dam zaměřené spíše na umění vést vznešenou domácnost, na jazyky, malování, tanec a podobné činnosti, které se od žen očekávaly. K nějakému širšímu politickému rozhledu ji toto vzdělání nejspíš nepomohlo. Podle Mileny Lenderové patřila žena v habsburské monarchii i v 19. století nadále do privátní sféry a ani dáma urozená se nemohla podílet na debatách o politice, tak častých v tomto období.¹²⁵ Samozřejmě vždy lze najít výjimky a Elisalex mohla být jednou z nich. V diplomatickém prostředí se pohybovala od dětství a je nepravděpodobné, že by při kontaktech s diplomaty nedošlo na debaty o politice, i když lze předpokládat, že ona byla spíše posluchačkou. Jak naznačuje jízlivá poznámka O'Sullivanova na společnost diplomatů v Innsbrucku, Elisalex tuto společnost velmi dobře znala: „Celý diplomatický sbor se sešel v Innsbrucku, ženy tam následovaly své manžele, ale vy víte, co si o tom myslet, jestli ti muži nejsou zábavní, tak ani jedna z těch žen zase není pěkná nebo alespoň příjemná.“¹²⁶ Přes nespornou úctu, kterou O'Sullivan choval k Elisalex, je z některých jeho slov patrné, že se považoval za zkušenějšího a z této pozice opravoval i Elisalexiny názory. „Psala jste mi o vašem dojmu z šikovného manévru maršála Radeckého, ale co se týče důsledků, dělala jste si klamně naděje. Kdyby byl maršál od počátku silnější, o jeho úspěchu by nebylo možno pochybovat. Od 24. září se můj názor nezměnil, Rakousko potřebovalo buď mít v Itálii více než 200 000 mužů, aby mohlo Francii vzdorovat, nebo po úprku Piemont'anů bylo třeba vyjednat mír dříve, než sardinský král získal čas uniknout ze zajetí.“¹²⁷ Podobně vyznívá i následující věta: „Arcivévoda Jan také odjíždí do Vídně a získá hodnost císařova alter ega. Omluvte mě, že používám latinské výrazy, ale ženy dnes musí znát vše.“¹²⁸ Latina nepatřila mezi jazyky, které by ženy běžně užívaly, nicméně bývalo zvykem zakončit ženské vzdělání pobytem v klášteře,

---

¹²⁴ Viz edice, dopis číslo 35.

¹²⁵ Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999, s. 172–3.

¹²⁶ Viz edice, dopis číslo 35.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Viz edice, dopis číslo 36.

kde bylo možné si tento jazyk částečně osvojit. Elisalex takto své vzdělání nejspíš nezakončila. Přesto je zachován diplom generální kongregace italského kostela ve Vídni z roku 1846 o přijetí Elisalex mezi spolusestry a je tedy pravděpodobné, že s latinou se setkala a alespoň v základech ji ovládala.

Kroměříž

Nejčastěji zmiňovanou politickou událostí v dopisech z roku 1849 je bezpochyby zasedání ústavodárného sněmu v Kroměříži. I to byl jeden z důvodů, proč se Edmund vydal začátkem ledna na cestu. Druhým důvodem pak byla skutečnost, že 2. prosince na trůn nastoupil nový panovník František Josef, jemuž se jel Edmund poklonit do Olomouce: „Nostic mne podpořil včera v mém záměru jet do Olomouce. Řekl mi, že panuje překvapení nad tím, jak málo šlechty z Čech se přišlo poklonit císaři Františkovi Josefovi, a že dokonce věří, že *Stände bohêmes* jsou trochu rozhněvané, protože Čechy jsou jedinou provincií, ve které nemají povolen svůj *Landtag*.“¹²⁹ Touto poznámkou Nostic mínil český zemský sněm, který se měl sejít v nové podobě podle kabinetního listu z 8. dubna, jímž panovník reagoval na druhou českou petici. List zmiňoval nové funkce a složení sněmu, ve kterém měly být náležitě zastoupeny všechny stavy, tento pojem však zahrnoval již i poddané rolníky. Panovník uznával české národní a jazykové požadavky a sliboval zřízení nejvyšších odpovědných úřadů Českého království. V důsledku pražského červnového povstání se však takto nově složený sněm vůbec nekonstituoval.¹³⁰

Kroměřížský sněm na počátku ledna prožíval bouřlivá jednání o návrhu základních práv. První návrh předložil plénu ústavního výboru 18. srpna ještě ve Vídni podvýbor ve složení: F. L. Rieger, E. Violand a F. Hein. Návrh ovlivněný americkými a francouzskými liberálními idejemi podával obecnou definici práv občana, funkce státu a obsahově vyjasňoval pojem lidu jako zdroje veškeré politické moci. Požadoval naprostou občanskou rovnost před zákonem, odstranění všech šlechtických privilegií a vztahů feudální vázanosti, záruky svobody a jistoty osoby, odstranění trestu smrti, žádal svobodu shromažďovací a spolčovací, svobodu svědomí a mínění, nedotknutelnost vlastnictví, záruky svobodného vývoje každého národa atd.¹³¹

---

¹²⁹ Viz edice, dopis číslo 11.

¹³⁰ Zdeňka HLEDÍKOVÁ –Jan JANÁK –Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007, s. 243–244.

¹³¹ Otto URBAN, *Kroměřížský sněm*, in: Slovo k historii, Praha 1988, s. 28.

O návrhu, který by v případě schválení znamenal zásadní změnu ve společenských vztazích, se rozpoutala vášnivá diskuse. Po přesunutí sněmu do Kroměříže, došlo k přepracování návrhu mezi 12. a 19. prosincem 1848. První tři paragrafy byly redukovány na konstatování, že „veškeré státní moci vycházejí z lidu a jsou vykonávány ústavou zaručeným způsobem“. Nezůstalo ani původní bezvýhradné zrušení šlechtictví a změnilo se též ustanovení o trestu smrti, které se mělo vztahovat pouze na politické zločiny. Takto upravený návrh základních práv byl přijat 21. prosince 1848 v prvním čtení.¹³² Komplikace nastala 4. ledna, kdy měla být po delší odmlce zahájena rozprava o tomto dokumentu. Než se tak mohlo stát, předstoupil před poslance ministr vnitra Stadion a přednesl vládní prohlášení, ve kterém celý návrh odmítl. Uvedl, že jakékoli uznání lidu jako zdroje veškeré moci bude vláda považovat za nepřipustný zásah do „nezměnitelných základů monarchistického principu“.¹³³ Další debata o tomto problému byla odložena na 8. ledna: „Zítřka má být zajímavé setkání v Kroměříži: pokračování protestu ministrů proti § I z 6. *Grundrecht*. Patrně jsi četla vše, co ten hanebný ...frd... o tom napsal. Možná přišla chvíle, kdy *Reichstag* bude zrušen. Ale čím ho nahradit? Dalším ústavodárným shromážděním? Naše loď je od přístavu ještě značně vzdálena a mé oči také potřebují do přístavu – do postele.“¹³⁴ Z této pasáže je zřejmé, že Edmund si ještě nedovedl představit ani po nástupu nového císaře, že by sněm mohl být zrušen, aniž by byl nahrazen nějakým dalším shromážděním a aniž by byla vypracována ústava. Ještě skeptičtější názor k dalšímu pokračování současného sněmu měl Heinrich Clam,¹³⁵ který osmého přijel z Kroměříže a sděloval Edmundovi své dojmy: „Henry Clam je přesvědčen, že *Reichstag* ustoupí ministrům ve věci *Grundrechte* a je jasné, že nakonec si budou moci dělat s tímto shromážděním, co budou chtít. V novém opatření ministrů je rozpuštění místní akademické legie, což je dnes prováděno velice klidně, jak mi sdělil Wallmoden, u kterého jsem předtím byl“¹³⁶. Další komentář přináší dopis ze dne 8. ledna: „Jsem velmi zvědavý, co se stalo dnes v Kroměříži. Pokud *Reichstag* udělá nejmenší protest proti ministrovi, v této aféře *Grundrechts* bude poražen, ale věří se, že pánové natolik milují diety, že neopustí svá místa.“¹³⁷ Otto Urban uvádí, že na poslaneckou povinnost se pohlíželo jako

---

¹³² *Tamtéž*, s. 30.

¹³³ *Tamtéž*, s. 31.

¹³⁴ Viz edice, dopis číslo 12a.

¹³⁵ Jindřich Jaroslav, hrabě Clam-Martinič, 1826–1887, v roce 1848 započal úřednickou kariéru.

¹³⁶ Viz edice, dopis číslo 12b.

¹³⁷ Viz edice, dopis číslo 14.

na čestnou, i když byla honorována 2000 zlatých měsíčně.¹³⁸ Nevím, zda-li tato částka zahrnovala i ony zmiňované diety, ale zřejmě se zdála dost vysoká na to, aby otupila odbojnost poslanců. Ve svém odhadu se však Heinrich Clam zmýlil.

Poslanec Pinkas¹³⁹ na zasedání onoho 8. ledna důrazně protestoval proti stanovisku vlády, odmítl nařčení z nemonarchického smýšlení a zároveň obhajoval první paragraf navrhované ústavy. Po krátké debatě byl návrh Pinkas + 177 přijat a to velmi překvapivým spojenectvím pravice a levice. Tato skutečnost vzbudila pozornost Elisalex: „Pravice a levice spojené proti sobě, to už je příliš!“¹⁴⁰ Dodejme, že pravicí se myslí především slovanský klub, volné spojenectví přibližně 100–120 poslanců vytvořené z iniciativy českých liberálů. Levicí je myšlena německá levice s počtem 30–40 hlasů podporovaná navíc i polskými liberálními demokraty. Spojenectví slovanského klubu a německé levice bylo vzhledem k zásadním názorovým neshodám čistě účelové. Šlo o to obhájit politickou svébytnost a svéprávnost sněmu.¹⁴¹ Nechme však ještě jednou reagovat Elisalex: „Naštěstí protentokrát se hodilo, že poslanci jsou tak bídni. Pinkas hrál roli loutky, ale musíme být rádi za tu roli, kterou hrál. Doufám, že ministr se z této lekce poučí ze dvou důvodů. Předně již nikdy nic podobného neudělá, že bude číst v *Reichstag* [...]. Za druhé, že ministr již nebude více počítat s Čechy, kteří jsou falešnými bratry. V každém případě lekce je tvrdá a je třeba říct, že bude prospěšná. Je lepší z toho vyjít, než o tak vážném tématu pohrdlivě psát.“¹⁴² Pisatelka naráží na skutečnost, že česká pravice v čele s Palackým a Pinkasem byla chápána jako prorakouská provládní strana, i když čeští poslanci zastávali tuto pozici často spíše z nouze.

I přes toto početně silné spojenectví pravice s levicí byl význam prvního paragrafu podstatně umenšen, když poslanci nakonec přijali návrh illyrského poslance Karla Ullepitsche vypustit paragraf z úvodní části a přesunout jej na jiné „méně nápadné“ místo ústavy: „Samotný *Reichstag* shodil slavný §1.“¹⁴³ Tím pozbyl na významu taktéž druhý paragraf a jednání se nadále soustředilo na paragraf 3, obecně vymezující zásady občanské rovnosti a speciálně na dva sporné body: otázka šlechtictví a přístupu cizinců do rakouských vojenských a civilních státních služeb. Debata o těchto problémech probíhala od 11. do 17. ledna. V otázce šlechtictví byl přijat návrh

---

¹³⁸ Otto URBAN, *Kroměřížský sněm*, in: Slovo k historii, Praha 1988, s. 9.

¹³⁹ Adolf Maria Pinkas, 1800–1865, český politik, člen ústavního výboru.

¹⁴⁰ Viz edice, dopis číslo 15.

¹⁴¹ Otto URBAN, *Kroměřížský sněm*, in: Slovo k historii, Praha 1988, s. 31–32.

¹⁴² Viz edice, dopis číslo 17.

¹⁴³ Viz edice, dopis číslo 17.

Schuselky na úplné odstranění instituce šlechtictví, tedy byl prosazen původní návrh.¹⁴⁴ K těmto jednáním se Edmund bohužel pro nedostatek informací podrobněji nevyjádřil. Do Kroměříže, kam se chystal jedenáctého, nakonec nevyrazil, neboť panovala nejistota, zda se bude schůze konat.

Národnostní otázka

Dopisy z revolučních let nemůžeme číst, aniž bychom se alespoň rámcově nepokusili vymezit politické názory korespondentů, míru jejich veřejného zapojení a jejich postoj k tehdy často diskutované národnostní otázce. Interpretovat jejich postoje pouze podle korespondence je nemožné, tím spíše, že se v ní nalézají pouze několik poznámek na tato témata, nicméně alespoň u Edmunda můžeme tyto kusé poznámky porovnat s jeho aktivními veřejnými postoji. U Elisalex je situace o poznání obtížnější, neboť ženy na veřejnosti své názory nevyjadřovaly tak často a nejsou většinou nikde zaznamenány. Proto začneme od Edmunda, jehož postoj bychom mohli snadněji rozkrýt.

Na počátku 40. let byl Edmund činným členem spolku Vlasteneckého muzea v Čechách, Společnosti vlasteneckých přátel umění a Českého zahradnického spolku v Praze. Podle těchto spolkových aktivit bychom ho mohli usuzovat, že byl podobně jako například jeho strýc Karel Chotek českým zemským patriotem. V roce 1848 jej však nalézáme na pomyslné druhé straně barikády. Ještě před odchodem svého tchána z vlády v květnu 1848 se Edmund, věrný svému prvnímu jazyku, přiklonil na německou stranu a stal se členem Spolku Němců z Čech, Moravy a Slezka. Učinil tak patrně na vyzvání čelného představitele spolku Ludwiga Löhnera, který mu poslal dopis, ve kterém argumentoval, že spolek je hrází proti republikánům na straně jedné a reakcionářům a slavomanům na straně druhé. Dopis byl součástí Löhnerovy snahy přilákat do řad spolku vlivné aristokraty. Přestože Edmund byl Löhnerovým obdivovatelem a poskytl spolku k dispozici svůj palác ve Vídni, jeho názory nebyly úplně v souladu s jeho směřováním. Lze tak usuzovat alespoň podle projevu, který si připravil pro zasedání spolku a ze kterého nakonec sešlo. V něm se Edmund zaměřil na postavení Němců v převážně slovanských provinciích Rakouska. Zastával názor, že by bylo nebezpečné, kdyby spolek odmítal velkostatkáře, tím spíše, že německé obyvatelstvo v českých zemích je rozptýlené a nemá jiné středisko než Vídeň.

---

¹⁴⁴ *Tamtéž*, s. 34-35.

Pro německé obyvatele Čech, Moravy a Slezka není proto jiné cesty, než aby byli přesvědčenými Rakušany, nechtějí-li se rozejít a dovolit, aby pohraniční oblasti splynuly s Pruskem, Saskem a Bavorskem.¹⁴⁵ V tomto projevu se objevil opět Edmundův zemský patriotismus, který byl evidentně v rozporu se smýšlením většiny členů spolku, který tíhnul k velkoněmecké variantě. Edmundův postoj byl spíše blízký názorům jeho tchána Ficquelmonta. Ten sice coby ministerský předseda povolil konání voleb do Frankfurtu, ale pouze proto, že neměl jinou možnost, pokud nechtěl vyvolat další bouře. On sám však byl toho názoru, že rakouská vláda je a vždy byla německou, ale zároveň by neměla přestat být rakouskou. Byl pro to, aby Německo nadále zůstalo spolkem států a s takovým spolkem, že by Rakousko mělo úzce spolupracovat. Nejlépe jeho postoj k otázce uspořádání Německa i jeho postoj k národnostnímu problému vystihuje reakce na prohlášení pruského krále, že je schopen dát německému národu vhodnou ústavu: „Stavět německý národ nad německé státy je nejnebezpečnější ze všech revolucí. Stavět princip národnosti nad princip států je nejslavnější vyhlášení absolutní suverenity lidu, které bylo kdy učiněno.“¹⁴⁶

Květnová revoluce ve Vídni vedla podle Arnošta Klímy u německého obyvatelstva Čech k částečné revizi postojů. Národnostní otázka byla poněkud odsunuta do pozadí, neboť útěk panovníka z Vídně vyvolal dojem zhroucení celého dosavadního řádu. Své názory přehodnotily hlavně zámožnější vrstvy, které se začaly odklánět od levice.¹⁴⁷ Kromě tohoto všeobecného trendu u Edmunda zapůsobil ještě fakt, že byl přímým svědkem, či spíše obětí květnových událostí ve Vídni a že mezi demonstranty, kteří obsadili jeho palác, byli údajně i členové Spolku Němců z Čech, Moravy a Slezka. V reakci na to Edmund přestal poskytovat spolku svůj palác, ale přesto nadále zůstal jeho členem.¹⁴⁸

Dalším spolkem, do kterého se Edmund Clary zapojil, byl Konstituční spolek, který se zformoval červnu 1848 v Teplicích pod vedením lékaře dr. Küttenbrugga a advokáta F. Stradala, pozdějšího poslance zemského sněmu. K činnosti spolku chybí autentické materiály, nicméně nepřímé zprávy ukazují na jeho velkoněmecký ráz, protifeudální zaměření a vyznávání demokratických zásad. Jedním z důvodů proč se Edmund do spolku zapojil, mohlo být to, že se spolek ohradil proti kritice na jeho adresu z pera Eduarda Johna, představitele liberálního

---

¹⁴⁵ Josef POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, Praha 1975, s. 153.

¹⁴⁶ Arnošt KLÍMA, *Češi a Němci v revoluci 1848–1849*, Praha 1994, s. 31.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 47.

¹⁴⁸ Josef POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, Praha 1975, s. 154.

směru v Teplicích. Spojenectví, od kterého si spolek sliboval příliv dalších členů, pro něž kníže zůstával nadále autoritou, netrvalo dlouho.¹⁴⁹ Na konci srpna (28.–31.) hostily Teplice a potažmo kníže Edmund sjezd zástupců německých obcí, měst a konstitučních spolků. Během jednání se Edmundovy sympatie ke sjezdu čím dál více vytrácely. Návrh Löhnera na centralizaci Rakouska počítající i se zrušením zemských hranic a institucí, pak ve svém deníku označil přímo za nehorázný.¹⁵⁰ Definitivně se od kongresu distancoval článkem, otištěným 6. září v neoficiální části *Prager Zeitung*, ve kterém zároveň ztepal vedoucí Konstitučního spolku pro politickou neschopnost.¹⁵¹ Nejspíš se jedná o stejný článek, o kterém se zmiňuje v dopise z 10. září: „Nikdo mi neřekl ani slovo o mém článku, který potvrzoval, do jaké míry je celá rodina *czechisch*.“¹⁵²

Zatímco ve výše popsaných spolcích se Edmund angažoval spíše okrajově, sám se stal během Teplického kongresu iniciátorem spolku nového, Spolku pro ochranu zájmů velkostatkářů (*Gutsbesitzer-Verein*). Jak napovídá název, šlo o sdružení na základě majetku bez zřetele na národnost členů či stavovskou příslušnost. První ustanovující schůze se konala již 17. září na Teplickém zámku.¹⁵³ Cílem spolku bylo získat zastoupení na říšském a zemském sněmu, aby mohli hájit své zájmy, mezi nimiž bylo další působení patrimoniálních soudů a zabezpečení náhrad za zrušenou robotu. Přes veškerou svou aktivitu a zásluhy o spolek se Edmund nestal předsedou a místo něj byl zvolen hrabě Albert (Albrecht) Nostic. Do konce roku se počet členů zvýšil na 140, což bylo nepochybně méně, než se očekávalo, a členy byli hlavně velkostatkáři ze severozápadních Čech.¹⁵⁴ Ve svém dopise, datovaném ráno 6. ledna 1849, tedy těsně před začátkem dalšího sjezdu spolkového výboru, komentoval Edmund účast takto: „Naše schůze byla ještě méně početná, než ta v Teplicích, třebaže je v naší asociaci 150 členů. Nebylo nás více než 26, většina těch, kteří byli již na schůzce v Teplicích, ale také několik nových členů např: Adolf Schwarzenberg¹⁵⁵ a Harrach.“¹⁵⁶¹⁵⁷ Edmund sice uvádí nepatrně vyšší počet členů než Josef Polišínský, ale na druhou stranu je účastí evidentně zklamán. Nízká účast rozladila i Elisalex:

---

¹⁴⁹ Jitka BUDIMSKÁ, *Teplice v revolučním roce 1848*, in: Zprávy, studie Oblastního vlastivědného muzea v Teplicích, Teplice 1968, s. 25–26.

¹⁵⁰ Josef POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, Praha 1975, s. 206.

¹⁵¹ Jitka BUDIMSKÁ, *Teplice v revolučním roce 1848*. In: Zprávy, studie Oblastního vlastivědného muzea v Teplicích, 1968, s. 25–26.

¹⁵² Viz edice, dopis číslo 2a.

¹⁵³ Josef POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, Praha 1975, s. 207.

¹⁵⁴ *Tamtéž*, s. 213.

¹⁵⁵ Jan Adolf kníže Schwarzenberg, 1799–1888.

¹⁵⁶ Pravděpodobně František Arnošt Harrach, 1799–1884.

¹⁵⁷ Viz edice, dopis číslo 9b.

„Počet pánů, kteří přijeli do Prahy na *Verein* mě nanejvýš pohoršil. Když jde o majetkové zájmy 26ti mužů, jsou všichni za jedno, dávají si tu práci, aby si rozdělili své vlastní podíly. On sám je příkladem lidí, kteří hřeší z opomenutí a kteří přitahují na šlechtu spravedlivý trest. Vše, co mi o tom píšeš, mě velmi zajímá a myslím, že mi o tom ještě budeš vyprávět“¹⁵⁸. Nakonec i výbor spolku musel konstatovat, že se nepodařilo rozšířit členskou základnu. Kromě toho byl na sjezdu sestaven návrh stanov a petice adresovaná Schwarzenbergově vládě a říšskému sněmu. Petice obsahovala požadavek, aby patent ze 7. září byl nahrazen zákonem, dále uznání spolku jako mluvčího bývalého šlechtického i měšťanského a „obecního“ velkostatku a nakonec zabezpečení nároku na náhradu.¹⁵⁹

Z výše popsaných aktivit je zřejmé, že Edmondovy počáteční sympatie k německému národnímu hnutí se s jeho pokračující radikalizací vytrácejí a začíná je chápat spíše jako nebezpečí pro jednotu českých zemí a monarchie a potažmo též pro sebe jakožto příslušníka aristokracie. V srpnu 1849 během své cesty po Německu se Edmond o tomto problému zmínil ještě jednou v souvislosti s popisem Kaulbachovy¹⁶⁰ malby v Berlínském muzeu: „Je to stavba věže Babel, v momentě, kdy Bůh dostal ten nešťastný nápad zmást jazyky – zmatení, dnes zhoubné pro naši vlast tak, jako nikdy předtím.“¹⁶¹ Je nemožné z této poznámky učinit závěr, nicméně je v ní vidět určitá tendence k povznesení se nad národnostní problém.

Na rozdíl od Edmunda o postojích Elisalex k národnostní otázce nemáme žádnou zmínku v literatuře, se kterou bychom mohli dopisy konfrontovat. Můžeme pouze uvažovat na základě původu a postojů jejích rodičů, kteří pro ni určitě byli vzorem. Většinu svého života prožila v habsburské monarchii, střídavě v Čechách, v Teplicích anebo ve Vídni. Těžko tedy říci zda si vyvinula nějaký hlubší vztah k českým zemím a zda je přijala jako svůj domov. Habsburkové poskytli útočiště oběma jejím rodičům a o otci můžeme říci, že byl přesvědčeným Rakušanem. Co se týče jeho dcery, vítala s nadšením všechna vítězství Rakouska, čímž mám na mysli vítězství konzervativní reakce. Za její vyznání můžeme s jistou rezervou považovat reakci na dobytí Pešti, která překvapuje svoji spontánností: „Jsme v Pešti! Ať žije Rakousko! V tomto okamžiku jsem hrdá, že jsme Rakušanka a naše armáda je obdivuhodná! Dobytí Pešti bez

¹⁵⁸ Viz edice, dopis číslo 13.

¹⁵⁹ Josef POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, Praha 1975, s. 213.

¹⁶⁰ Wilhelm von Kaulbach, 1805-1874, německý malíř, provedl satirické ilustrace k Reinecke Fuchs, V roce 1847 byl povolán do Berlína aby provedl výzdobu schodiště Nového muzea v technice stereometrické, k čemuž zvolil kulturněhistorické motivy: Stavba Babylonské věže, Bohové řečí, Zboření Jeruzaléma, Křižácké výpravy, Bitva Hunů, Reformace.

¹⁶¹ Viz edice, dopis číslo 27a.

jediného výstřelu bude mít omračující účinek na Itálii. Ještě že jsi nám to oznámil, neboť Wallmoden¹⁶² neměl zpráv. Křičeli jsme můj příteli! Ah! Pánové Maďaři budou těžce litovat!“¹⁶³

Panovnický dvůr

Palác Clary–Aldringenů ve Vídni, se nachází v ulici Herrengasse nedaleko od Hofburgu, rezidence rakouského císaře. Kromě toho, že se Claryové měli rezidenci císaře na dohled, byli také zváni na večírky a znali tedy osobně i členy panovnické rodiny. I po svém odjezdu z Vídně v květnu 1848 měly Claryové možnost se s panovnickou rodinou setkávat. Paradoxně tomu napomohla právě revoluce.

Při své cestě na sjezd výboru Spolku pro ochranu zájmů velkostatkářů Edmund využil volného času, aby navštívil v Praze nedávno odstoupivšího císaře Ferdinanda, jeho manželku císařovnu Marii Annu a arcivévodkyni Marii. Císař Ferdinand odcestoval do Prahy okamžitě po své olomoucké abdikaci 2. prosince. Jeho pobyt mimo Olomouc, současné sídlo nového císaře, a později mimo Vídeň měl nenápadně zastříti skutečnost, že monarchie měla v podstatě dva císaře a dvě císařovny: Marii Annu a Carolinu Augustu, vdovu po Františku I., která žila taktéž mimo Vídeň až do své smrti roku 1873.¹⁶⁴ Císařovna Marie si byla svého odsunutí na druhou kolej vědoma: „Císařovna mě vyzvala, abych se posadil a byla nesmírně vlídná, mluvila o všem možném a velice přirozeně. Je okouzlena z odpočinku na Hradčanech, ale je ráda za všechny osoby, které ji přijedou navštívit. Sdělil jsem jí, že tě to mrzí, ale že ti tvé zdraví nedovolí ji navštívit.“¹⁶⁵ Během Edmundovy audience se císařovna nezapomněla zmínit o strastech, které Elisalex vytrpěla kvůli angažovanosti svého otce: „Mluvila o všem, co jsi protrpěla v Itálii a Vídni, a ví, že jsi prokázala tolik odvahy. Vzpomínala na 3. května s upřímnou lítostí“. Edmund hodnotil její názory: „Víš velmi dobře, jak špatná je stále nálada ve Vídni. Velice citlivě mluvila o bláznivých názorech na svrchovanost a právech lidu.“¹⁶⁶ I tato slova svědčí o tom, že si byl vědom vlastní stavovské výlučnosti.

---

¹⁶² Karl August Ludwig hrabě von Wallmoden, 1792–1883, bratr Ludwiga Georga Thedela, c. k. tajný rada a polní podmaršálek.

¹⁶³ Viz edice, dopis číslo 13.

¹⁶⁴ Otto URBAN, *František Josef I.*, Praha 1999, s. 71.

¹⁶⁵ Viz edice, dopis číslo 14.

¹⁶⁶ Tamtéž.

Po návštěvě bývalého císaře Ferdinanda, se Edmund vydal do Olomouce za novým vladařem Františkem Josefem. Hned ráno po svém příjezdu byl pozván na audienci: „Našel jsem tam dvě maďarské deputace, z nichž jedna byla složena z venkovanů. Císař byl velice vlídný, nicméně nemluvil o svém pobytu v Teplicích. Poté jsem udělal malou obchůzku po arcivévodcích, ale našel jsem pouze císařovy bratry a arcivévodu Ferdinanda.“¹⁶⁷¹⁶⁸ Poznámka o návštěvě Teplic odkazuje na cestu tehdy ještě arcivévody Františka Josefa a jeho dvou bratrů Ferdinanda Maxmiliána a Karla Ludvíka do Čech a Saska v září 1847, na které se zastavili rovněž na Edmundově zámku. Zároveň to ukazuje, jak důležité místo hrály teplické lázně v Edmundově světě a jak využíval každé příležitosti k jejich propagaci. Téhož dne absolvoval Edmund oběd u dvora: „Měl jsem tu čest sedět vedle arcivévodkyně Sophie. Nemůže zapomenout, že Tatiček nesouhlasil s cestou jejího syna k armádě. Pověřila mě, abych mu řekl, jak doufá, že mu učiní veřejnou omluvu (její výraz) protože touto cestou, se císař vyhnul dvěma útekům z Vídně. Také mne požádala, zda-li můj tchán potvrdil abdikaci, což jsem mohl potvrdit s čistým svědomím.“¹⁶⁹ Arcivévodkyně Sofie nemohla nejspíš Ficquelmontovi odpustit, že když zastával pozici ministerského předsedy, stavěl se odmítavě k cestě arcivévody Františka Josefa k Radeckého armádě. Byla to právě arcivévodkyně, která tímto krokem chtěla uchránit syna před revoluční Vídní, aby nebyl do budoucna spojován s ústupky vůči liberálům. Její krok se z pozdější perspektivy jevil jako pragmatický a v danou chvíli příhodný, nicméně z počátku byla vidět spíše rizika, jimž byl potenciální následník trůnu u bojující armády vystaven.

Další audience v pořadí byla u arcivévodkyně Elisabeth, jediným komentářem bylo, že má nádherné oči. Pravděpodobně tedy Edmunda rozhovor s ní příliš nezaujal. Zakončením dne byl večírek u arcivévodkyně Sofie: „Večer bylo u arcivévodkyně Sofie velmi rušno. Pokud tento večírek nebyl zábavný, [...] Byl tam pouze Císař a jeho bratři, dvorní dámy arcivévodkyně, kníže Wasa¹⁷⁰, pomoc z císařova tábora, a dvě rodiny Merveldt a Lanckoronski. Popíjel se čaj okolo dvou stolů, později jen okolo jednoho. Všichni dělali *de la chorie*[?] – kromě mě, který opravdu nemá tento talent. Také samotný Císař byl velmi zaměstnán se *sa chorie*[?]. Okolo desáté hodiny se najednou zvedl, objal svoji matku a vystřelil jako šíp – nejspíše, aby ještě pracoval.

---

¹⁶⁷ Nejspíš Karel Ferdinand, 1818–1874, linie arcivévody Karla vítěze od Aspern. Další možnost je Ferdinand V., 1819–1875 z modenské větve.

¹⁶⁸ Viz edice, dopis číslo 16.

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ Gustav Wasa, 1799–1877, princ, syn sesazeného švédského krále Gustava IV.

Tato směs *Kraft und Kindlichkeit*¹⁷¹ je opravdu dojemná. Arcivévodkyně nás propustila v půl jedenácté. Nechává pozdravovat (věřím, že to je slovo, co řekla) tebe, tvou matku a moji matku.¹⁷² Na tomto popisu je zajímavé především hodnocení mladého císaře. Ukazuje pohled dospělého 36letého aristokrata na mladého 18letého císaře, který právě stanul v čele monarchie, jejíž osud nebyl zdaleka jistý. Výraz, kterým Edmund počastoval císaře, by byl jistě v pozdějším období a možná byl i v roce 1849 nepřipustný. Arcivévodkyně Sofie se snažila od malička vychovávat budoucího císaře tak, aby se vyvaroval všech projevů slabosti, bolesti a přílišné sdílnosti a výraz *Kindlichkeit* by ji nepochybně velmi popudil.¹⁷³

Během roku 1849 měl Edmund příležitost setkat se s císařem ještě jednou, a to během jeho návštěvy v Praze ve dnech 19. – 23. listopadu: „Na závěr dopisu bych ti mohl ještě říci, že dnes jsem večeřel v půl páté u císaře Františka Josefa. Představ si, že jsem si ho spletl s císařem Ferdinandem. Měl jsem tam jít dnes, a myslel jsem, že jsem byl pozván na zítřek. Zjistil jsem to u O'Donella,¹⁷⁴ běžel jsem hned omluvit k hraběti Brandisovi.¹⁷⁵ Takže je třeba, abych zítra k němu šel, ale počítám, že poté odjedu.“¹⁷⁶ Došlo tedy k poněkud komické situaci, přesně k té, které se chtěl František Josef vyhnout přesunutím Ferdinanda do Prahy.

Na závěr můžeme konstatovat, že Edmundovy kontakty s panovnickou rodinou byly poměrně četné, ale přes veškerou blízkost a přátelskou atmosféru, kterou najdeme v popisech audiencí a večírků, je zřetelný pisatelův odstup od nejvznešenější společnosti. Jeho účast byla dána především tím, že očekával pro sebe jakožto zástupce spolku velkostatkářů a pro teplické lázeňství určitý přínos a také tím, že pozvání nebylo možné odmítnout. Reakce Elisalex na Edmundovy zprávy o dvoru bohužel nemáme k dispozici a z korespondence z těchto dvou let se v tomto směru z jejího pera nedochovalo zhola nic.

---

¹⁷¹ Moci a dětinskosti.

¹⁷² Viz edice, dopis číslo 17.

¹⁷³ Otto URBAN, *František Josef I.*, Praha 1999, s. 32.

¹⁷⁴ Maxmilian Karel Lamoral hrabě O'Donnell, 1812-1895, stal se generálním poučníkem císaře Františka Josefa I., jemuž při atentátu roku 1853 zachránil život, za což byl povýšen do hraběcího stavu.

¹⁷⁵ Jindřich Maria hrabě Brandis, 1821–1900, c. k. komoří.

¹⁷⁶ Viz edice, dopis číslo 32.

Šlechtická každodennost

Politika a revoluční dění nebyly i přes svou jasnou dominanci jedinými tématy komunikace mezi manželi. Oba svým dopisům také svěřovali svá denní trápení či naopak radosti a informovali partnera, co nového se událo v jejich okolí. Předávali si tedy ten typ informací, který je pro nás pramenem pro studium každodenního života.

Cestování

Jelikož korespondence mezi manželi vděčí za svůj vznik především Edmundovu cestování, stalo se právě ono jedním z velmi častých témat v dopisech. Cestování a vše, co k němu patří, jako plánování a organizace cesty, poznávání cizích krajů i lidí, ubytování, zkrátka život na cestách, rovněž patří do oblasti každodenního života. Důvodem cest, o kterých se z dopisů dozvídáme, bylo především diplomatické posláni anebo přesuny po vlastním panství za účelem lovu. Jak jsem uvedl již v úvodu, Edmundovy cesty jsou pro nás zajímavé především proto, že se nacházíme v období, které lze nazvat zlomem v této oblasti lidské činnosti, pro které se vžilo označení dopravní revoluce. Díky dobudování silniční sítě a využití parního stroje v dopravě se cestování stává běžnou záležitostí a ztrácí mnoho na své nebezpečnosti, i když určité obtíže přetrvávají. Korespondence manželů Claryových zachycuje dopravu na krátké i delší vzdálenosti, v různých ročních obdobích a za využití snad všech tehdy dostupných dopravních prostředků, tedy jak těch starých, které pomalu ustupují ze scény, tak nových, které se budou nadále rozšiřovat.

Přes nástup nových dopravních prostředků zůstával i v polovině 19. století nadále nejběžnějším způsobem dopravy kočár tažený koňmi. Kromě vlastního spřežení mohl cestující využít i služeb pošty, která po reformě Maxmiliána Otta z Ottenfeldu a zavedení poštovních rychlíků v roce 1823 poskytovala osobní dopravu na poměrně dobré úrovni.¹⁷⁷ Pokud cestující vlastnil kočár, bylo mu umožněno jej použít a pošta dodávala pouze koně. Tím cestujícím odpadlo nepříjemné přisedání a překládání zavazadel na poštovních stanicích a zároveň i složité plánování cesty, pokud by použil koně vlastní.¹⁷⁸ Edmund tuto možnost občas využíval, ale přeci jenom preferoval své vlastní koně. Tento způsob však vyžadoval zaprvé dostatek koní a zadruhé

¹⁷⁷ Milan HLAVAČKA, *Cestování v éře dostavníku*, Praha 1996, s. 73.

¹⁷⁸ *Tamtéž*, s. 67.

dobrou znalost cesty. Jenom na cestu z Teplic do Prahy potřeboval Edmund tři páry koní. Při návratu z Drážďan, kam za ním přijela i Elisalex, bylo potřeba dokonce čtyř párů, neboť měli dva kočáry a jedno přepřahání. O tom, že koní nebyl vždy dostatek, svědčí i následující Edmundova slova: „Omlouvám se (ačkoli trochu pozdě) své matce, že jsem jí vzal jejího koně. Uznávám, že jsem jí to zapomněl říct dopředu, dozvěděl jsem se až na poslední chvíli, že jeden z mých koní je chromý.“¹⁷⁹ Podobný problém měla i Elisalex, když kvůli zchromnutí dalších tří koní nemohla jet navštívit svoji přítelkyni. Další těžkostí byla organizace cesty. Koně bylo nutné poslat dopředu na místo přepřahání a posléze tam opět ponechat ty již unavené. Kde ovšem vzít jistotu, že o koně, které majitel nemůže osobně pohlídat, bude po dobu jeho nepřítomnosti dobře postaráno? Milan Hlavačka uvádí, že pokud se majitel zrovna nedíval, mohla být a často také byla péče o koně v hostincích zanedbávána.¹⁸⁰ Nejspíše z tohoto důvodu nechával Edmund své koně u známých, ve které měl důvěru a pouze pokud to nešlo jinak, tak v běžném hostinci.

Pro Edmundovu spokojenost s jízdou, ať už cestoval jakýmkoli způsobem, byly důležité především dva faktory: rychlost a pohodlí. Informace o ceně jízdného a podobně se v dopisech vůbec nevyskytuje. Zato časové údaje jsou všudypřítomné. Je těžké určit, zda se jednalo o všeobecný jev, kdy spolu se zrychlováním dopravy, začali lidé více vnímat tok času, a ten se tak stával stále „dražším“, nebo šlo o Edmundovu posedlost měřením (podobně jako u teploty), či o jistý druh zábavy na jinak nudné cestě, ale jeho zájem o délku trvání cesty nás upoutá na první pohled. Čas počítá běžně na půl hodiny, někdy i na desítky minut.

Nejdůležitějším faktorem, který ovlivňoval rychlost při jízdě kočárem, byla kvalita cest. V roce 1848 již byla základní silniční síť, říšské silnice, v Čechách dobudována a České království se řadilo mezi země s nejhustší silniční sítí v habsburské monarchii. Také kvalita těchto cest byla neobyčejně vysoká.¹⁸¹ Na tuto základní síť navazovaly již méně kvalitní zemské, místní a soukromé cesty. Každopádně cesta z Teplic do Prahy se Edmundovy nezamlouvala: „Přijel jsem sem v poledne *in puncto*, trvalo mi to tedy sedm a půl hodiny z Teplic, což je vzhledem k špatným silnicím poměrně rychlé, prožil jsem opravdu studenou noc bez všech kožešin, vaku na nohy, etc...“¹⁸² Je pravděpodobné, že jel jako jindy přes Veltrusy. Část cesty tedy vedla po lipské silnici, která byla nepochybně udržována. Na vině za špatný stav silnice

---

¹⁷⁹ Viz edice, dopis číslo 11.

¹⁸⁰ Milan HLAVAČKA, *Cestování v éře dostavníku*, Praha 1996, s. 34.

¹⁸¹ Milan HLAVAČKA, *Cestování v éře dostavníku*, Praha 1996, s. 24–25.

¹⁸² Viz edice, dopis číslo 32.

mohlo být samozřejmě počasí, neboť byl listopad, ale na druhou stranu při lednové cestě Edmund neodtrhl po celou dobu jízdy oči od knihy, což by na špatné cestě šlo velmi těžko.¹⁸³

Díky poloze Teplic a svých panství (Hřensko) využíval Edmund běžně i lodní dopravy. Bylo to pravděpodobně jednodušší než se trmácet kočárem po cestě kolem Labe, která určitě nebyla valné kvality. Ostatně i dnes je tato cesta pravidelně při vzestupu vody zaplavována. V případě, že Edmund zvolil cestu po vodě, měl na výběr ze dvou typů dopravy. Mohl použít klasických člunů, které si bylo možné najmout v podstatě kdykoli a téměř kdekoli anebo se přizpůsobit jízdě řádu a využít parníku. Od roku 1841 fungovala na trase Obříství – Drážďany pravidelná linka, na které jezdily od jara 1848 již tři parníky paroplavební společnosti Johna Andrewse a Josepha Pritcharda. Zároveň jim na dolním doku Labe konkurovala i Saská paroplavební společnost.¹⁸⁴ Příležitostí k využití tohoto typu dopravy bylo tedy dostatek. Není se proto čemu divit, že v deštivém zářijovém počasí bylo rozhodně příjemnější využít na zpáteční cestu z Hřenska do Ústí nad Labem parníku, než se nechat táhnout proti proudu na nekryté lodi a od hranic se kodrcat kočárem až do Teplic, jako to udělali Edmundovi společníci.¹⁸⁵

Při cestě ke dvoru do Olomouce měl pak náš cestovatel příležitost využít i převratné novinky v dopravě – železnice. V roce 1841 převzal stát budování železniční sítě do svých rukou a vrhl se do výstavby druhé železniční tratě v českých zemích, Severní státní dráhy. Úsek Praha – Olomouc, na kterém se Edmund pohyboval, byl dokončen v roce 1845.¹⁸⁶ Nelze si představit, že by zcestovalý Edmund byl na železnici nováčkem. Při svých cestách po Německu se s ní určitě setkal dříve, než byla zavedena v Čechách (od roku 1837 byla zřízena železnice z Drážďan do Lipska).¹⁸⁷ V našem období byla rovněž stavěna železnice z Prahy do Drážďan, které využil při své srpnové cestě po Německu.

Železnice nepochybně předčila klasické formy dopravy v obou základních faktorech Edmundovy spokojenosti. Přesto se dozvídáme, že měla i své nedostatky. Její hlavní výhoda, rychlost, dostala vážné trhliny, když byla v roce 1849 otevřena nová odbočka Severní státní dráhy z České Třebové na Brno. Mnohahodinová zpoždění, o kterých se dozvěděl, časového perfekcionista Edmunda rozzlobila natolik, že stav na železnici označil za nepořádek. Jeho

---

¹⁸³ Viz edice, dopis číslo 9a.

¹⁸⁴ Milan HLAVAČKA, *Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce*, Praha 1990, s. 53.

¹⁸⁵ Viz edice, dopis číslo 6.

¹⁸⁶ Milan HLAVAČKA, *Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce*, Praha 1990, s. 51.

¹⁸⁷ Helmut MÜLLER, *Dějiny Německa*, Praha 1995, s. 154.

vlastní zážitky v České Třebové však nejspíš ještě překonala jeho očekávání: „Bylo devět hodin - žádný vlak, deset hodin - žádný vlak, jedenáct hodin - stále žádný vlak jen v mé [...] Usnuli jsme oblečení, stále připravení nastoupit do vagonu. Nakonec jsem zcela spal až do osmi hodin ráno. Ve chvíli, když jsem chtěl začít svou toaletu, přijel ten prokletý vlak, který byl úplně plný západáků[?]. Strávil jsem tedy dalších 17 hodin v České Třebové (společně s tím prvním 25 hodin). Všichni jsou navztekani na tento úžasný nepořádek! Neví ale, jak to napravit.“¹⁸⁸

Také dnešní představa útulného vytopeného vagonu se neshodovala s tehdejší realitou. Edmund, který jel v první třídě, si stěžoval na zimu i přes dvojitý kožich a pytel na nohy, který patřil podle dopisů k jeho základní cestovní výbavě.¹⁸⁹

Doprovodným jevem cestování je potkávání nových lidí a zvláště při dlouhé cestě vlakem v jednom kupé se nabízí možnost konverzace. Můžeme říci, že Edmund měl štěstí na zajímavé spolucestující, neboť pěstitel koní a spoluiniciátor Velké pardubické Octavian Kinský, anebo jeden z bratří Kleinů, kteří stáli u budování železnic v monarchii, jimi skutečně byli. I Edmundovi se ale stalo, že jeho touha po odpočinku ve vlaku se střetla s etiketou a namísto spaní musel konverzovat.¹⁹⁰

Po přijetí do cílové stanice vyvstávaly cestovateli další obtíže. Předně bylo třeba najít ubytování. Edmundova první noc v Olomouci, kterou nám popsal, zapadá přesně do obvyklého scénáře, jak jej uvádí Milan Hlavačka. Bývalo zvykem najít si co nejdříve provizorní ubytování a ráno poté v klidu najít nějaké lepší.

Vrcholem Edmundova cestování v roce 1849 byla srpnová návštěva Německa v blíže neurčené diplomatické záležitosti. Na své cestě se zastavil v Drážďanech, Berlíně a Hamburku a jako správný cestovatel neopomenul zaznamenat jejich podobu a upozornit na nevšední zážitky. Protože nešlo v žádném případě o jeho první návštěvu Německa a jelikož města, ve kterých pobýval, znal, všiml si především odlišností od své poslední návštěvy. V roce 1849 to byly pochopitelně zásahy revolučních událostí do obrazu měst. Dobře viditelné byly v Drážďanech, které revoluce zasáhla téměř nedávno v květnu téhož roku. Vyvolaly ji spory o německou ústavu (projednávanou ve Frankfurtu), kterou saská vláda odmítala přijmout. Saský parlament vyslovil vládě nedůvěru a panovník Friedrich August II. parlament poté rozpustil. Likvidace parlamentu se stala rozbuškou a 3. května vypuklo v Drážďanech povstání. Zlikvidováno bylo již 9. května

---

¹⁸⁸ Viz edice, dopis číslo 17.

¹⁸⁹ Viz edice, dopis číslo 16.

¹⁹⁰ Tamtéž.

po zásahu pruské armády.¹⁹¹ Pruská armáda navštívila Hamburk: „Bylo to těch 9000 Prusů, kteří zde jsou k velké nevoli Hamburčanů a oživují zdejší ulice.“¹⁹² Kromě zaznamenávání stop revolučního zápasu dal náš cestovatel průchod i svým zájmům o umění. V Drážďanech měl příležitost vidět přestavbu části Zwingeru, i když z ní nebyl nijak nadšen.¹⁹³ Zato v Berlíně jej nadchla ještě nedokončená výzdoba Nového muzea od malíře Kaulbacha, především výjev Stavba Babylonské věže. V době romantismu byla obligátní i prohlídka zahrad. V Drážďanech tak navštívil oranžérii, v Berlíně botanickou zahradu a v Hamburku promenádu okolo vodní nádrže Binnen–Alster. Edmund prováděl dílčí úpravy i ve svých zahradách v Teplicích, a tak vzal sebou na cestu i svého zahradníka, kterého poslal na „exkurzi“ do Potsdam–Badelsberg, městečka známého svými zahradami. V Hamburku se Edmundovi nakonec povedlo zaznamenat i onu povinnou zajímavost: „Naproti hotelu na nábřeží je kavárna, kde bylo hodně důstojníků a jeden chlapec s opicí, která tančila a okolo dav dětí. Nedaleko odtud byl další dav na nábřeží u zábradlí, který se díval, jak muž s přivázanými člunky na nohou chodí po vodě. [...] držel oboustranné pádlo, se kterým pádloval jedním koncem napravo, druhým nalevo, to jsem ještě neviděl, to je roztomilé.“

Kromě popisu německých měst, popsal Edmund i výzdobu Prahy během návštěvy císaře Františka Josefa I. v listopadu 1849.¹⁹⁴ Byla to panovnickova první oficiální návštěva a ne náhodou vedla do hlavního města Českého království. V Praze sice byl vyhlášen výjimečný stav, ale situace byla mnohem klidnější než v Itálii nebo Uhrách. V Čechách se nepopravovalo a navíc tu zřejmě hrály roli i ohledy na bývalého císaře Ferdinanda.¹⁹⁵ Do Prahy, kam přijel císař 19. listopadu, spěchal i Edmund. Přijel právě včas, aby stihnul vojenskou přehlídku u Invalidovny. Celkově se mu líbila, ale jeho vkusu se nezdály šedé svrchníky generálů a litoval postavu císaře, který se mezi nimi ztrácel. Pomyslným vyvrcholením slavnostního uvítání císaře byla skvělá iluminace, kterou ve svém dopise obdivoval i náš pisatel. Vyzdvihl především krásu plynových lamp, které byly relativní novinkou, protože plyn se začal používat k veřejnému osvětlení v Praze až v roce 1847, kdy byla v Karlíně postavena první pražská plynárna, která

---

¹⁹¹ Miloš ŘEZNÍK, *Sasko*, Praha 2005, s. 121.

¹⁹² Viz edice, dopis číslo 28.

¹⁹³ Zwinger je zlomkem knížecího paláce zbudovaného v letech 1711-1722 Danielem Pöppelmannem pro Augusta II. Zwinger měl tvořit velkolepé nádvoří paláce budovaného ve slohu barokním přecházejícím v jednotlivostech ve sloh rokokový. Severovýchodní stranu Zwingeru zaujímá muzeum, neorenesanční stavba z let 1847–55.

¹⁹⁴ Viz edice, dopis číslo 32.

¹⁹⁵ Otto URBAN, *František Josef I.*, Praha 1999, s. 44.

zajišťovala veškeré veřejné osvětlení.¹⁹⁶ Mimo to ocenil výzdobu svého bývalého paláce na Valdštejnském náměstí¹⁹⁷: „Všechna okna byla černožlutě nebo červenobíle pruhovaná a prostředek domu od dveří až po střechnu zdobila jedna jediná deseticípá hvězda a na každém cípu jedno z deseti písmen Františka Josefa v červeném lampionu.“ Na této výzdobě je zajímavé, jak se snoubí barvy habsburské dynastie s barvami České země, které vlály předcházejícího roku i na pražských barikádách, aniž by se nad tím pisatel pozastavil.

V souvislosti s cestováním a navíc s ohledem na skutečnost, že vycházím převážně z korespondence, je třeba se zmínit, jakým způsobem byla zajištěna komunikace mezi manželi, tedy doručování dopisů. Podobně jako dnes bylo možné využít pošty, která měla v této době již dobré pokrytí na hlavních tazích (Teplice–Praha). Přestože v této době byly již jízdní řády pošt poměrně přesně stanoveny,¹⁹⁸ docházelo stále k nedorozuměním: „Jsem naštvaný. Můj dopis již nemohl dnes ráno odjet, jak jsem věřil, protože bylo potřeba jej nechat na poště večer.“¹⁹⁹ I to mohl být důvod, proč Edmund využíval, pokud mohl, služeb svých přátel, kteří měli cestu přes Teplice. Dalšími důvody mohla být obava z dodržení listovního tajemství (peníze raději poštou neposílal), lenost dojít na poštovní stanici nebo šetrnost.

Vedle těchto možností přežívala v 19. století ještě poslovská činnost, která byla s nástupem pošty a rozšiřováním její působnosti postupně omezována. Od roku 1753 byla dokonce jejich činnost zakázána, pokud byla do vzdálenosti dvou až tří hodin dostupná poštovní stanice. Majitelé panství však si však mohli své posly nadále vydržovat.²⁰⁰ Taktéž Elisalex s Edmundem měli svého soukromého posla, kterému říkali *Mercure*, nebo důvěrněji *l'homme rouge*. Dá se předpokládat, že pošta z Teplíc do hornatého Hřenska ještě běžně nejezdila, a tak bylo příhodné mít svého posla. Navíc mu bylo možné svěřit bez obav i drahocenný náklad. Manželé si patrně uvědomovali jeho nepostradatelnost na určitých cestách a patřičně si ho cenili: „Červený muž si už dává skleničku, řekni mi přesně, kdy dorazí a pošli mi ho zpátky a doporuč mu, aby nejezdil jako blázen, bylo by hrozné, kdyby se mu něco stalo.“²⁰¹ Edmund, jehož slabost pro přesnost a čas jsem již zmiňoval, splnil manželčino přání, ostatně sám po ní žádal obdobné informace, a detailně jí průběh poslovy cesty popsal: „Tvůj červený Mercure, který vypadal spíše

---

¹⁹⁶ Emanuel POCHE, *Prahou krok za krokem*, Praha 1985, s. 327.

¹⁹⁷ Dnes Aueršperský palác, Valdštejnské náměstí 1, Tomášská 17, Praha 1 - Malá Strana.

¹⁹⁸ Milan HLAVAČKA, *Cestování v éře dostavníku*, Praha 1996, s. 60.

¹⁹⁹ Viz edice, dopis číslo 9b.

²⁰⁰ Milan HLAVAČKA, *Cestování v éře dostavníku*, Praha 1996, s. 46.

²⁰¹ Viz edice, dopis číslo 1b.

jako ďábel, přijel v sedm hodin a deset minut – Tedy v sedm hodin. Čekal dvě a půl hodiny v Děčíně (jako naše koně). Snědl něco málo. Po třech hodinách odjel, ale jelikož je cesta špatná, a protože přelo téměř neustále, jel čtyři hodiny, než byl naproti Hřensku - jako jiný smrtelník. Po tu dobu, co byla bárka hledána, uběhla další půl hodina. Všude, kudy projížděl, ho zastavovali jako blázna. Ve Varvažově říkal, že je kurýr poslaný od Radeckého k Saskému králi a Bůh ví jaké další pitomosti.²⁰²

Na závěr kapitoly o cestování se musíme zmínit o Elisalex. I ona pochopitelně cestovala, ale během těchto dvou let víme z korespondence pouze o jejím výletu do Drážďan, kam jela naproti manželovi, o jedné neuskutečněné cestě, nejspíš v rámci teplického regionu a o jedné chystané cestě do Loun. Důvodů, proč Elisalex nemohla v dané době cestovat, bylo hned několik a nejspíš se vzájemně prolínaly. Předně tu byla revoluce a nebezpečí pobytu ve velkých městech, dalším důvodem bylo těhotenství a poté starost o malé dítě a s tím související nemoci dětí i vlastní. O Elisalexině cestování se tak z dopisů mnoho nedozvíme. Co ale zjistit můžeme, jsou její reakce na cestování manžela. Mísí se v nich dva prvky. Na jedné straně je to zvědavost, a proto podporuje svého muže v cestování a na druhé straně je to starost o jeho zdraví a stesk po něm.

Povinnosti

Protože Elisalex nemohla cestovat a trávila příslušné roky povětšinou v Teplicích, dovídáme se z dopisů její každodenní starosti a radosti, se kterými se svému muži svěřovala. Žena byla v polovině 19. století především bytostí privátní sféry a to platilo i o urozených dámách. Na prvním místě se od ní očekávalo, že dá rodu dědice a poté se postará o výchovu dětí. Samozřejmostí bylo rovněž umění vést domácnost a v neposlední řadě plnit jakousi reprezentativní funkci. Začneme od dětí, neboť ty byly asi největší náplní Elisalexina času ve sledovaném období.

---

²⁰² Viz edice, dopis číslo 2b.

Děti

Od 60. let, kdy se problematika dětství dostala do zorného pole historiografie, se historikové rozcházejí v názorech na vztah rodičů k dětem v období středověku a počátku novověku. Shodují se však v tvrzení, že v průběhu 19. století se dítě stává středem rodičovského zájmu.²⁰³ Dokladem silného citového vztahu k dítěti může být například zármutek nad úmrtím dítěte, který můžeme sledovat i u Elisalex. Když jí zemřela v roce 1862 dcera Alba, vyrovnávala se s touto ztrátou psaním veršů a v korespondenci s matkou a to poměrně dlouhou dobu.²⁰⁴ I v roce 1848, kdy tuto trpkou zkušenost ještě neznala, je v jejích dopisech patrná láska k dětem.

Dceři Edmée bylo tehdy šest let, synu Carlosovi čtyři a druhý syn Siegfried se měl narodit 14. října. Všichni tedy spadali podle rakouského zákoníku z roku 1811 do kategorie dětí, která zahrnovala jedince do sedmi let. Toto období lidského života mělo několik zvláštností, předně to byla jediná část života, ve které naprosto převažoval ženský prvek a role muže v ní byla potlačena. Většina mužů ostatně ani neměla zájem do ní více proniknout. To samozřejmě neznamená, že by otcové neměli blízký vztah ke svým dětem. Jejich vztah byl ale poznamenán častou nepřítomností z důvodů pracovních cest.²⁰⁵ To byl nejspíše i Edmundův případ. Elisalex mu to vynahrazovala a informovala jej pravidelně o novinkách. Tak se Edmund dozvěděl i takové perličky jako: „Siegfried už má pět zubů.“²⁰⁶

V souvislosti se vztahem otce a dítěte bývá diskutována otázka, zda neupřednostňoval otec syna před dcerou a zda měl ke své dceři vyvinutý stejně silný citový vztah či nikoli. Není tajemstvím, že většina otců si přála syna, v našem případě dědice erbu, a z narození dcery bývali často zklamáni. Dopisy však naznačují spíše to, že Edmund si oblíbil všechny své děti včetně dcery: „Také pro mne je stále těžší být oddělen od tebe, má milovaná, a také od našich rozkošných dětí, které mockrát objímám. Edmée vyrostla a je půvabná!“²⁰⁷ Dcera Edmée měla k otci zřejmě velmi blízko, postrádala jeho přítomnost a dokonce mu psala i dopisy: „Edmée je vedle mne, nechává tě objímat. Doufá, že přijedeš brzy, chtěla by, abys tu již byl, neboť velice trpí, že tu nejsi. Nechává ti vzkazovat, že se chová pěkně a že bude taky hodná, až se vrátíš

---

²⁰³ Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999, s. 13. Nověji je téma dětství zpracováno v publikaci: Milena LENDEROVÁ – Karel RÝDL, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006.

²⁰⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, kart. č. 354, inv. č. 479.

²⁰⁵ Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999, s. 14.

²⁰⁶ Viz edice, dopis číslo 29.

²⁰⁷ Viz edice, dopis číslo 11.

a napořád. Chce ti napsat a poslat spoustu polibků a říci ti něžně, ale napíše ti ještě sama, bez přípravy, buď tedy shovívavý.“²⁰⁸ Jak naznačuje úryvek, dopisy dětí plnily mimo jiné i funkci výchovnou, přesto byly tyto dopisy psané spontánně a dobrovolně: „Edmée je velmi šťastná, že jsem jí řekla, že ti může napsat.“²⁰⁹

Edmundovy pozdravy dětem, kterými klasicky uzavíral své dopisy, však dceři nestačily: „Edmée se tě chce zeptat, zda na ni myslíš.“²¹⁰ Dokonce jej Elisalex jednou musela jemně upozornit: „Myslím, že by zdaleka nebylo od věci, kdybys jí napsal.“²¹¹ Sluší se připomenout, že Edmée v tu chvíli byla nemocná a Elisalex měla nejspíš za to, že nutně potřebuje povzbudit. Ve prospěch Edmunda hovoří i to, že byl připraven kvůli dceřině nemoci přerušit svůj milovaný lov a vrátit se domů.²¹² Kromě blízkého vztahu k dceři z toho vyplývá i skutečnost, že si uvědomoval, jak rychle se může běžné nachlazení změnit ve vážnou nemoc s tragickými následky. Velmi reálná byla i jeho obava, aby se z toho nevyklubala „ta hanebná spála“, nemoc velmi častá u dětí mezi 4–12 lety a navíc i nakažlivá. Její počáteční příznaky se dají poměrně snadno splést s běžným nachlazením a před vynálezem penicilínu byla tato nemoc velmi obávaná.

Při shlednutí Elisalexiny korespondence se ostatně zdá, že strach z nemocí byl všudypřítomný. Již jsem se zmínil, že její matka opustila svůj domov v Rusku kvůli chatrnému zdraví. Zdravotní problémy ji ale neopustily. Trpěla záchvaty křečí, které se cyklicky opakovaly a někdy trvaly i tři hodiny. Rovněž děti Elisalex trpěly neustále nachlazením či rýmou. Elisalex, jejíž zdraví také nebylo nijak zvlášť pevné, se pak o své děti i matku starala. Nemocem podléhali i obě tety Mathilda a Leontina i návštěvníci lázní: „Díky Bohu, všichni se mají dobře kromě Panského domu, kde si rýma mezi čtyřmi zdmi našla každého.“²¹³ Všudypřítomnost různých forem nachlazení byla dána nejspíš tím, že většina dopisů pochází z období od září do dubna, tedy z té studenější části roku. O tom, že obava i z pouhého nachlazení nebyla bezdůvodná, svědčí i následující příhoda: „Představ si, že včera chudáci Schönbornovi ztratili svého druhého syna. Měl „zánět vnitřností“, který si ho vzal během 24 hodin. Díky této metodě, posílat malé děti

---

²⁰⁸ Viz edice, dopis číslo 15.

²⁰⁹ Viz edice, dopis číslo 25.

²¹⁰ Viz edice, dopis číslo 3b.

²¹¹ Viz edice, dopis číslo 21b.

²¹² Viz edice, dopis číslo 22.

²¹³ Viz edice, dopis číslo 10.

neustále do deště, jak to dovoľovala tato ubohá žena!“²¹⁴ Schönbornovi se pravděpodobně řídili podle roussovovských zásad, které doporučovaly časté pobyty na čerstvém vzduchu i malým dětem.²¹⁵

Zatímco nemocem je věnována značná pozornost, téměř nic nám dopisy Edmunda a Elisalex nepřinášejí, pokud jde o výchovu dětí. Jediným přímým dokladem ve sledovaném období je krátký dopis od vychovatelky. Zdeněk Bezecný uvádí, že soustavná výchova dítěte začínala mezi třetím a šestým rokem života.²¹⁶ Obě starší děti by tedy již měly mít a také měly svoji vychovatelku, která je učila psát a pravděpodobně i číst ve francouzštině. Jediné dítě, které bylo schopné napsat několik vět, i když se značným množstvím chyb, byla nejstarší Edmée, která nejspíš měla dočasně pozici „mluvčí“ všech sourozenců. Carlos začal psát na konci září 1848: „Sbohem, drahý příteli, Carlos mi právě přinesl svůj první rukopis a řekl se zdviženým prstíkem: Nikomu o tom nesmíš říct.“²¹⁷ Jak je vidět, jeho přání nebylo vyslyšeno.

Lázně a hospodářství

Již jsem uvedl, že se od aristokratky očekávalo umění vést urozenou domácnost. Přesto se z dopisů o této oblasti nic nedovíme. Může to být dáno i tím, že se Elisalex o ni nestarala, anebo jen zčásti, neboť byla na živu stále Edmundova matka a na zámku pobývali i Elisalexiny rodiče. V případě Claryů bylo rovněž nutné postarat se o lázeňské hosty, zvláště o ty urozené, kteří byli zváni na zámek. V dopisech se běžně vyskytují informace o příjezdu a odjezdu nových návštěvníků, popřípadě o chystané urozené návštěvě, pro kterou bylo potřeba připravit pokoj a zajistit vše potřebné. Vzhledem k vzájemné provázanosti šlechty byla řada těchto návštěvníků vzdálenými příbuznými, a tak se povinnost starat se o hosty propojovala i se zábavou.

V době Edmundovy nepřítomnosti musela Elisalex řešit i záležitosti týkající se hospodářství. Nešlo o problémy nijak okrajové, ale například o prodej vlny z Edmundových ovcí a navíc v době, kdy revoluce ovlivňovala pohyb cen, a nebylo snadné se rozhodnout, kdy je nejlepší doba na prodej. Elisalex se však nerozhodovala sama. Šlo spíše o splnění manželových

---

²¹⁴ Viz edice, dopis číslo 15.

²¹⁵ Milena LENDEROVÁ, *Tragický bál*, Praha 2004, s. 144.

²¹⁶ Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, České Budějovice 2005, s. 82.

²¹⁷ Viz edice, dopis číslo 8.

příkazů. Edmund ale dovedl i ocenit Elisalexinu aktivitu: „Jsem potěšen, že ty sama jsi mluvila s Burgmeister z Krupky a že jsi vyřídila tuto záležitost. Ohotně na to přispěju 40 nebo 50 zlatými.“²¹⁸ S chodem hospodářství nejspíše souvisela i další Elisalexina činnost: „Prosím tě, mé dítě, sleduj každé ráno ve stejnou hodinu teploměr a zapisuj pro mne stupně, neboť dělám meteorologická pozorování.“²¹⁹ Elisalex jeho přání splnila a navíc jí nejde upřít i jistý zájem na tom, aby claryovské hospodářství dobře prospívalo: „...včera tu bylo –17 stupňů v 9 hodin ráno a v poledne ještě stále –16. Doufám, že to je ta zima! Sněží, našťestí pro tvá pole.“²²⁰

Zábava

Některé z výše uvedených povinností se mohly za určitých okolností stát i radostí, nicméně doba nabízela i jiné druhy zábav. Zábavou mohla být jakákoli podívaná, oslava, anebo v tomto případě i příjezd lázeňských hostů. Tyto události měly svou pravidelnost. Rok aristokracie byl strukturován v organické shodě s cyklickým časem přírody.²²¹ V zimě se příslušníci vysoké šlechty přesunovali do Vídně, kde začínala společenská sezóna a v letní horka trávili na svých panstvích, popřípadě v lázních. Pevnou součástí roku byla i honební sezóna.

Lov

Není snad typičtější zábavy pro aristokracii nežli lov. Do tohoto obrazu zapadá Edmund se svou loveckou vášní s naprostou přesností. Však také později na Jubilejní výstavě v Praze 1891 prezentoval svoji úctyhodnou sbírku loveckých trofejí. Podzimní hony byly jednou z nejvýznamnějších událostí, místem setkání s příbuznými, příležitostí k politickým i hospodářským jednáním, ale i prostou zábavou.²²²

---

²¹⁸ Viz edice, dopis číslo 11.

²¹⁹ Viz edice, dopis číslo 9a.

²²⁰ Viz edice, dopis číslo 15.

²²¹ Milena LENDEROVÁ, *Tragický bál*, Praha 2004, s. 257.

²²² Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, České Budějovice 2005, s. 120.

Rovněž Edmund pořádal v září 1848 lov za účasti šlechticů z okolí. Mimo panstva se honů účastnili i zaměstnanci knížete, kteří se měli starat o jeho zdárný průběh a úspěchy lovců.²²³ V našem případě je potvrzena účast poslíčka Mercura, který byl na lov pozván nejspíš za odměnu. Edmundova role coby hostitele byla částečně ulehčena, neboť společnosti stačily k zábavě především noviny a napjatá situace roku 1848 nabízela nespočetné množství témat k rozhovorům. Přesto poslal Elisalex celkem úctyhodný seznam dalších věcí pro pobavení svých hostů.²²⁴ Kromě výčtu ulovené a snědené zvěře se zmínil Edmund i o zážitku z pohledu na krajinu, který nám připomíná, že se v této době začíná rozvíjet i turismus a rovněž dobový romantický zájem o krajinu. Ostatně Edmund později veřejnosti zpřístupnil dodnes turisticky oblíbenou soutěsku nesoucí jeho jméno.

Za svou zábavou se Edmund vydal i v dubnu 1849, ale tentokrát šlo nejspíš o komornější lov s Bohuslavem Radzwiłłem. Při této příležitosti se dozvídáme, že lovecký oblek byl určen skutečně pouze do lesa a nebylo možné s ním jít do společnosti.²²⁵

Zatím jsme se zmínili pouze o Edmundovi a mohlo by vyvstat zdání, že hon byl pouze pánskou záležitostí. Nebylo tomu tak. Na hony jako příležitost k setkávání se těšily i dámy a některé z nich se jich i aktivně účastnily.²²⁶ V našem případě však zmínky o dámské společnosti naprosto chybí a jsou zmiňováni pouze pánové. Jedinou výjimkou je příhoda s kněžnou Lehnickou, která však spíše ukazuje na to, že se s návštěvou dámské společnosti nepočítalo a hostitel byl nucen improvizovat.²²⁷ Překážkou Elisalexiny účasti bylo nepochybně očekávané dítě, které mělo přijít na svět v říjnu, a tak nějaké cestování měsíc před porodem již nepřicházelo v úvahu. Problém však mohl být i někde jinde, jak ukazuje její reakce z dubna následujícího roku: „Vstávání považuji za něco prospěšného, ale jestli je to kvůli střelení olova do zvířecích těl, tak promiň, ale tato myšlenka ve mně vzbuzuje nepříjemné nebo ještě horší pocity. Nechme té zášti a nemluvme již o tom.“²²⁸ Elisalex zkrátka nadšení svého muže pro tuto kratochvíli nesdílela. Roli mohla hrát i její neustále a mnohokrát zdůrazňovaná obava o manželovo zdraví a nejspíš i smutek z odloučení: „Když jsem se vracela z koupele, doufala jsem, že tě najdu u krbu, drahý příteli, ale vidím, že jeleni to tentokrát vyhráli, a velice se proto na ně zlobím, tolik přší,

---

²²³ *Tamtéž*, s. 120.

²²⁴ Viz edice, dopis číslo 2a.

²²⁵ Viz edice, dopis číslo 22.

²²⁶ Milena LENDEROVÁ, *Tragický bál*, Praha 2004, s. 212.

²²⁷ Viz edice, dopis číslo 2b.

²²⁸ Viz edice, dopis číslo 19.

bojím se, abys nenastýdl. Dobře se obleč, myslí na to, jak tě bolívá v krku, je hrozné počasí a vědomí, že jsi vysoko v horách, mě trápí.“²²⁹

Divadlo

Teplíce naštěstí nabízely i jiné možnosti rozptýlení, a to i během zimní sezóny, kdy by Claryové nejspíš byli ve Vídni nebýt revolučních událostí. Jednou z těchto možností bylo divadlo.

Po celé devatenácté století bylo divadlo oblíbeným rozptýlením nejen aristokratických vrstev. Největší koncentrace divadel byla ve velkých městech, ale pozadu nezůstávala během sezony ani lázeňská centra. V Teplicích se hrálo v městském divadle, v sále Městských lázní, v sále Zahradního domu na okraji zámeckého parku, a co je pro nás nejdůležitější, i v Zámeckém divadle. Toto divadlo, postavené z iniciativy Jana Nepomuka, zahájilo provoz v červenci 1789 a bylo určeno hlavně pro rodinu a její hosty. Provozování zámeckého divadla obstarával během lázeňské sezony²³⁰ v roce 1848 i v následujících letech se svým divadelním souborem Franz Maschek mladší. V zimních měsících hrála na prknech teplických divadel většinou místní ochotnická společnost. Kromě toho existoval i „divadelní soubor“ zajišťující pravidelná vystoupení, jehož členy byli rodinní příslušníci Clary–Aldringenů a jejich přátelé ze šlechtických rodů.²³¹ Podobná amatérská divadla jsou doložena i u dalších rodů.²³² Jana Michlová uvádí, že ve čtyřicátých letech 19. století došlo k výraznému oživení divadelní scény v Teplicích právě s příchodem Elisalex, která nejenže vybírala nejlepší herecké společnosti z Francie i jiných koutů světa, ale i sama režírovala hry, které psali pro jejich soubor Karel Ludvík Ficquelmont i Dolly.²³³

Roli Elisalex coby režisérky potvrzuje i korespondence a zjišťujeme také účast Edmunda: „Večer jsem byla nakonec samotinká a upravovala jsem Zdravého nemocného, ze kterého uděláme nějaké scény ve vlaku, to je škoda, že jsi nějakou roli nenapsal pro Matildu. Ráno

---

²²⁹ Viz edice, dopis číslo 8.

²³⁰ Letní sezona začínala v červenci a končila v říjnu.

²³¹ Jana MICHLOVÁ, *Zámecké divadlo v Teplicích*, Teplíce 2008, s. 5–13.

²³² Milena LENDEROVÁ, *Tragický bál*, Praha 2004, s. 216–218.

²³³ Jana MICHLOVÁ, *Zámecké divadlo v Teplicích*, Teplíce 2008, s. 18.

po mši byla schůzka herců...²³⁴ Vedle Moliérovoy hry se dozvídáme ještě o dalším teplickém představení, tentokrát však již v režii jiného souboru a nejspíše i mimo zámecké divadlo. Šlo o hru *Le Magicien* podle stejnojmenného románu od Alphonse Esquirose (1812–1876), který vyšel v roce 1834 a sklídl veliký úspěch. Vzhledem k tomu, že Elisalex zhlédla tuto hru třikrát a po třetí bez valného nadšení a jaksí z nouze, nenabízely jí Teplice za špatného počasí mnoho možností k rozptýlení.²³⁵ Rozptýlení či zábavu hledal v divadle během svého pražského pobytu v lednu 1849 i Edmund. Jeho hodnocení až zaráží svou otevřeností: „Byl jsem chvíli v divadle, kde jsem se nudil. Hráli *Don Sebastian* od *Dramatikers Gedicht*[?] Neviděl jsem tam žádnou známou tvář.“²³⁶

Další rozptýlení

Kromě divadla a amatérského hraní byla do poloviny 19. století ve velké oblibě i amatérská výtvarná tvorba. Někteří z Claryů byly dokonce nadanými kreslíři, jako například Edmundův otec Karel Josef, nebo matka Aloisie, která je známá především jako autorka předloh grafických listů B. Piringera (1770–1826) s pohledy na parky chotkovských sídel.²³⁷ Přestože se Elisalex v mládí učila kreslit, tak se později výtvarné tvorbě nevěnovala, anebo se nám alespoň její tvorba nedochovala. Přesto se o výtvarné umění zajímala a společně s Edmundem nashromáždili soubor kreseb od autorů ze svého společenského okruhu. Mezi nimi je i kolekce prací Charlese O'Sullivanova kreslená v Teplicích v letech 1850 a 1853.²³⁸

Podobně jako kresby sbírala Elisalex i autografy. Sbíráání autografů se velmi rozšířilo v 16. století ve Francii, odkud se tato zábava rozšířila do Anglie a od druhé poloviny 18. století i do Německa a potažmo do Čech. Brzy se rozšířil i trh s autografy a v roce 1822 vydal Pixérécourt²³⁹ v Paříži první katalog autografů.²⁴⁰ Nejen, že Elisalex vlastnila autograf jednoho z „průkopníků“ této kratochvíle, ale dokonce se znala s jeho rodinou. Není lehké určit, kdy začala

---

²³⁴ Viz edice, dopis číslo 10.

²³⁵ Viz edice, dopis číslo 25.

²³⁶ Viz edice, dopis číslo 11.

²³⁷ Bohuslava CHLEBORÁDOVÁ, *Amatérská šlechtická kresba ze sbírek Regionálního muzea v Teplicích*, in: Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích, Teplice 2006, s. 232.

²³⁸ *Tamtéž*, s. 234.

²³⁹ René Charles Guilbert Pixérécourt, 1773–1844, francouzský dramatik.

²⁴⁰ Heslo *Autograf*, in: Ottův slovník naučný, sv. II., Praha 1889, s. 1079.

Elisalex s touto zábavou. Víme, že prvním jí samotné adresovaným autografem byl dopis generála Balmasedy s blahopřáním k svatbě a rok poté jí na její požádání napsal autograf Jindřich vévoda z Bordeaux. V roce 1842 se tak s jistotou již věnovala sbírání, ale nejspíš tato záliba přišla dřív. Svoji kolekci rozšířila i v roce 1848, kdy získala dopis nové osobnosti, ministra vnitra Benátské republiky Paleoony a několika dalších. Přesto se ve svých dopisech o této činnosti nezmiňuje. Jediná poznámka, která by mohla odkazovat na tuto zálibu ve sbírání, je Emundova zpráva o tom, že nakoupil rytiny slavných osobností.

Na závěr se ještě musím připomenout jednu „netradiční“ zábavu, o které se Elisalex velmi pochvalně zmiňuje, i když ji nemohla z nějakého důvodu praktikovat: „Stáváš se v Teplicích nesmrtelným, díky svému vynálezu sjíždění kopce [...]. Předevčírem a včera jsme se klouzali až do jedenácti hodin večer. Z davu bylo slyšet pochvalu na tvou adresu a tvého vynálezu a všichni ti jsou vděční. Je pravda, že to je velice zábavné a kdybych měla [...] tak bych se nadchla pro tuto mrazivou kratochvíli, ačkoli zimu nesnáším.“²⁴¹

Vztah manželů

Na závěr bychom se ještě měli všimnout, jaký byl vztah mezi manželi. I přes romantismus s kultem lásky v reálném životě a v prostředí aristokracie především zůstával sňatek rozhodnutím politickým a ekonomickým. Byl to příliš vážný krok, než aby se mohl zakládat na něčem tak nespolehlivém a pomíjivém, jako je lidský cit. Pokud však vztah manželů provázelo vzájemné porozumění, úcta, nebo i něžná náklonnost, nebylo to rozhodně na škodu.²⁴² I do sňatku Elisalex s Edmundem se určitě promítl politicko-ekonomický faktor. Pro Edmunda, který byl podle všeho iniciátorem budoucí svatby, mohlo být velice výhodné vzít si dceru rakouského důstojníka a diplomata, v této době již náčelníka vojenského oddělení Státní kanceláře a konferenčního ministra, který měl do budoucna velkou perspektivu. Ani pro Ficquelmonta to nebyla špatná volba, neboť financemi příliš neoplýval a budoucí zeť byl vlastníkem proslulých lázní a fungujícího velkostatku. Rovněž starobylost obou rodů byla odpovídající. Věkový rozdíl byl dvanáct let, což nebylo neobvyklé a rozhodně to nebylo překážkou, tím spíše že oba manželé byli

---

²⁴¹ Viz edice, dopis číslo 13.

²⁴² Milena LENDEROVÁ, *Tragický bál*, Praha 2004, s. 93.

pohlední, alespoň podle dochovaných fotek a maleb. První dítě se narodilo již rok po svatbě a o dva roky později dala Elisalex rodu i dědice. Tedy i po této stránce bylo manželství úspěšné.

Z toho, co můžeme vyčíst z dopisů, mělo manželství i onu potřebnou jiskru navíc. Ve vzájemné korespondenci převažuje tykání a něžné oslovení. Edmund používal nejčastěji oslovení *mon cher ange, ma bien-aimée Elisalex, mon bijou* či *ma chère amie*, a podobných oslovení se dostávalo i jemu. O tom, že jejich vztah byl upřímný a velmi blízký, svědčí ještě více množství vzájemných stesků: „Nejdražší ženuško! Právě mi přišel tvůj nejlaskavější dopis. Děkuji ti za něj z hloubi mého srdce. Také pro mne je stále těžší být oddělen od tebe, má milovaná, a také od našich rozkošných dětí...“²⁴³ na jiném místě Elisalex: „Je to hrozné, ale čím déle jsme svoji, tím těžší je pro mě naše odloučení a zdá se mi to tak strašně melancholické, každou chvíli co jsem bez tebe, jsem z toho celá smutná, doufám, že zítra mi přijde dopis.“²⁴⁴ Jak je vidět dopisy kromě nesporné informativní funkce sloužily především k překonání nepřítomnosti druhé osoby. Důvěrnost vztahu potvrzují i četná otevřená stanoviska. Jedno z nich, zvláště pikantní, nám připomíná, že tomu tak nebylo vždy, a že důvěrný vztah se musel nejprve vytvořit: „Budeš se mi smát, když budu hořekovat nad naším osmidenním odloučením, ale jelikož vím, že ti také scházím, říkám ti zcela otevřeně, že jsem velmi smutná. Před dvěma nebo třemi roky jsem naším odloučením tolik netrpěla, ale čas, místo toho aby náš vztah ochladil, ještě zesílil naši lásku a za to děkuji nebesům!“²⁴⁵

---

²⁴³ Viz edice, dopis číslo 11.

²⁴⁴ Viz edice, dopis číslo 10.

²⁴⁵ Viz edice, dopis číslo 23.

Závěr

Cílem mé práce bylo zachytit každodenní život aristokratky a její rodiny v polovině 19. století a zároveň zaznamenat jejich subjektivní pohledy na revoluční události. Vzhledem k tomu, že jsem vycházel z osobní korespondence, byla informační hodnota pramenů negativně ovlivněna čitelností, respektive nečitelností některých pasáží a pochopitelně také tím, že některé narážky pisatelů již nebylo možné s odstupem času rozkrýt. Jsem si vědom toho, že rozsah pramenného materiálu není dostačující na to, aby bylo možné učinit nějaké dalekosáhlé závěry. Na tomto místě se tedy pokusím spíše o dílčí shrnutí předcházejících kapitol a připomenutí jednotlivých aspektů vzájemné korespondence Elisalex a Edmunda.

Můžeme konstatovat, že revoluční dění výrazně zasáhlo do života aristokracie a to i v případě, že se jich momentálně bezprostředně nedotýkalo. Částečně narušilo její pravidelný roční cyklus a stalo se běžným tématem jejich rozhovorů. Ani ženy nebyly v tomto výjimkou, přestože zůstávaly především bytostmi soukromé sféry. Z korespondence manželů Claryových se dovídáme pochopitelně pouze o událostech, které se časově shodují s Edmundovou nepřítomností, nebo se jí velmi blíží. Jen výjimečně obsahují dopisy i retrospektivně líčené události.

Pouze okrajově je věnována pozornost situaci na claryovských panstvích, nejspíše proto, že kníže zůstával nadále pro občany autoritou a nedocházelo k větším konfliktům. Daleko více místa se dostalo událostem ze vzdálenějších částí monarchie. Pozornost vzbudil především Kroměřížský sněm, což je pochopitelné, neboť se jednalo o shromáždění do té doby v habsburské monarchii nevídané a navíc se zde rozhodovalo i o osudu aristokracie jakožto výjimečné sociální skupiny. Z toho částečně vychází spíše negativní postoj ke sněmu. Vzhledem k vlastním zkušenostem s květnovou revolucí ve Vídni byly Elisalex i Edmund zvláště citliví na násilnosti páchané vůči šlechtě a události tohoto typu byly podrobně zachyceny. Reflektovány byly rovněž události v Uhrách a v Elisalexině korespondenci s hrabětem O'Sullivanem a sestřenicí Adelet Suade i z dalších zemí. Do komunikace mezi manželi se promítl i národnostní problém, akcentovaný spíše Edmundem, neboť Elisalex nepocházela z Čech a možná se úplně nevymezovala v tomto problému. Ostatně i Edmundovy názory na tuto otázku prošly vývojem, i když na jejich proměnu měla vliv především revoluce a pokračující radikalizace jednotlivých národů. Korespondence vypovídá i o vztahu Claryů a Ficquelmontů k panovnické rodině a dvoru, kde právě v této době docházelo k zásadní změně. Pohled Elisalex a Edmunda na revoluční dění

je zajímavý především proto, že jde o lidi, kteří byli poměrně dobře informováni, orientovali se v současném dění, ale zároveň od května 1848 se již nenacházeli v jeho centru a nebyli tudíž přímými aktéry. Navíc pohledu ženy, tedy té méně veřejně aktivní složky obyvatelstva, nebývá v pracích o revolučním roce věnováno mnoho místa. Tímto problémem se v posledních letech zabýval sice Eduard Mikušek, ale jeho studie vychází z korespondence mezi matkou a dcerou a navíc každý lidský osud je svým způsobem jedinečný.

Revoluci a otázkám s ní spojených se dostalo v korespondenci značné pozornosti. Přesto, pokud revoluce aristokraty přímo neohrožovala, pokračovali dále ve svých běžných činnostech a zábavách. U Edmunda to byl především lov a zprávy o jeho loveckých úspěších nebo zklamáních vyplňují značnou část dopisů. Další snad ještě frekventovanější téma je u něj cestování a činnosti s ním spojené. Cestování je důležitou součástí každodennosti. Můžeme říct, že Edmundova korespondence je v tomto ohledu výjimečná, neboť nabízí pohled na tuto činnost v její převratné fázi – dopravní revoluci. Zachycuje život na cestách nejen v tradičních dopravních prostředcích, ale i těch již moderních. Spektrum Elisalexiny činnosti bylo poněkud odlišné. Její korespondence z lázeňského centra je paradoxně plná obav z nemocí, ať současných nebo budoucích, a častou náplní jejího času byla právě péče o nemocné členy rodiny, hlavně děti. Obecně můžeme o Elisalex říci, že splňovala všechny nároky, které byly v této době kladeny na aristokratickou matku. Dala rodu dědice a starala se o výchovu a rozvoj svých dětí. Zároveň plnila i roli hostitelky a starala se o urozené návštěvníky lázní. V době manželovy nepřítomnosti byla schopna se postarat i o chod hospodářství a zajímala se i o politické a mezinárodní dění. I přes tuto náplň si našla čas na zábavu, kterou ji skýtalo především divadlo, jehož se sama velmi aktivně účastnila.

Jak jsem již uvedl, mnou zpracovávané dopisy tvoří pouze malou část dochované korespondence manželů Claryových. Přesto, že Clary–Aldringenům dosud nebyla věnována větší pozornost, nejedná se o osoby bezvýznamné a studium jejich korespondence s dalšími osobami by mohlo přinést i poznatky o pozadí velkých dějinných událostí, nebo alespoň jejich pohledy na ně. Kromě korespondence jsou k dispozici i jiné archiválie, jako například Edmundovy cestovní deníky, které by při dalším výzkumu právě v kombinaci s korespondencí mohly podat obraz života na cestách a proměn v cestování v 19. století. Při dalším rozšíření by se tato práce mohla stát i součástí hlubšího a soustavného výzkumu šlechty v Čechách.

Ediční úvod

Součástí práce je edice dopisů, o které jsem se ve studii opíral. Edice se metodicky opírá o zásady pro vydávání novověkých pramenů, každý dopis je opatřen vědecko-kritickým a informačním aparátem.²⁴⁶ Edice je uspořádána do jednotlivých souborů. Jako první jsem zařadil soubor dopisů manželů Claryových, za nímž následuje přijatá korespondence od hraběte O'Sullivanova a na závěr je připojen dopis od Adelet Suade. Uvnitř souborů jsou dopisy řazeny chronologicky. V případě, že se data shodují, zvolil jsem takové řazení, aby na sebe dopisy logicky navazovaly. V případě, že dopisy byly napsány na témže papíře, ale nesou různá data, uvádím je pod stejným pořadovým číslem a jednotlivé dopisy jsou dále řazeny podle písmen. Dopisy od dcery Edmé, které byly původně přiloženy k psaním Elisalex, byly v některých případech vlivem další manipulace s archivním materiálem zařazeny jinam. Tyto, až na jednu výjimku nedatované dopisy, jsem zařadil k příslušnému psaní od Elisalex, a to na základě zmínek v textu Elisalexiných dopisů. Dopis od vychovatelky byl psán na stejném lístku jako zpráva od Edmé a je spolu s ní přiřazen k příslušnému psaní Elisalex.

Každý dokument je opatřen v záhlavím zahrnujícím tyto údaje: pořadové číslo v edici, jméno původce a příjemce, dataci a místo vzniku dopisu. Řazení datačních údajů jsem zvolil stejné jako v originálech v pořadí: den měsíc rok, bližší určení. Místo vzniku dopisu je uváděno před datací jako v originále. Každý dokument je též opatřen citací v podobě: archiv, archivní fond, inventární číslo, karton.

Edice je rovněž vybavena poznámkovým aparátem. Textové poznámky označené písmeny latinské abecedy jsou využity pro překlad a objasnění významu některých cizojazyčných slov. Věcné poznámky jsou označeny arabskými číslicemi a přinášejí rozšiřující informace, komentáře faktů a událostí, identifikace osob, atd.

Text dopisů byl přeložen do češtiny a upraven podle současných pravopisných zásad. V originálním znění jsem zachoval pouze některé cizojazyčné vsuvky, které jsou v edici vyznačeny kurzívou. Rovněž osobní jména a lokace jsou uváděny podle dnešního usu. Tam kde bylo křestní jméno nebo příjmení zkráceno jej doplňuji na celé znění a je vyznačeno v [ ]. Podobně jsou rozepsány a označeny i ostatní zkratky jakož i základní číslovky. Členění textu

---

²⁴⁶ Ivan ŠTOVÍČEK a kol, Zásady pro vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti, Praha 2002.

a interpunkce byly vzhledem k nejednoznačnostem v originálech upraveny tak, aby byl text přehledný a srozumitelný. Pokud původce nějakým způsobem zasahoval do textu (podtrhávání) byly tyto zásahy zachovány i v edici.

Četba a překlad dopisů byly často velmi obtížné. Nečitelný a chybějící text označuji [...], nejisté čtení [?]. Pokud jsem zasáhl do textu či jej doplnil, vyznačuji [ ].

Seznam korespondence

Edmund Elisalex

2a Hřensko, 10. září 1848

2b [Hřensko], 11. [září 1848]

5 Hřensko, 12. září 1848

6 Hřensko, 13. září 1848

9a Praha, 5. ledna 1849

9b [Praha], 6. [ledna 1849]

11 Praha, 7. ledna 1849

12a Praha, 7. ledna 1849

12b [Praha], 8. [ledna 1849]

14 Praha, 8. ledna 1849

16 Olomouc, 10. ledna 1849

17 Ve vagonu mezi Kolínem a Prahou, 12.
[ledna 1849]

Elisalex Edmundovi

1a Teplice, 10. září 1848

1b Teplice, 11. září 1848

3a Teplice, 12. září 1848

3b Teplice, 12. září 1848

4a Teplice, 12. září 1848

4b Teplice, 12. září 1848

7 Teplice, 14. září (1848)

8 Teplice, 27. září 1848

10 Teplice, 6. ledna 1849

13 Teplice, 8. ledna 1849

15 Teplice, 10. ledna 1849

18 Teplice 12. ledna 1849

19 Teplice, 16. dubna [1849]

20a Teplice, 22. duben 1849

20b Teplice, 22. duben 1849

22 Podmokly, 26. dubna 1849

24 Drážďany, 22. srpna 1849

26 Berlín, 23. srpna 1849

27a Berlín, 23. srpna

27b Berlín, 23. srpna

28 Hamburg, 24. srpna 1849

32 Praha, 20. listopadu 1849

Hrabě O'Sullivan Elisalex

33 Vídeň, 12. ledna 1848

34 Linec, 31. května 1848

35 Innsbruck, 13. června 1848

36 Innsbruck, 18. června 1848

37 Vídeň, 30. září 1848

Adelet Suade Elisalex

38 [u Bergama], 27. března 1848

21a Teplice, 25. dubna 1949

21b Teplice, 25. dubna 1949

23 Teplice, 22. srpna 1849

25 Teplice, 23. srpna 1849

29 Teplice, 26. srpna 1849

30 Teplice, 27. září 1849

31 Teplice, 20. listopadu 1849

Edice

Edmund – Elisalex

Elisalex Edmundovi

/1a

Teplice, 10 září 1848, tři čtvrtě na dvanáct večer

Můj drahý, milovaný, doufám, že jsi dorazil včas a že jsi již v krásném Hřensku a těšil jsi se z luny, jak jsem ti říkala. Když jsem na ni dnes večer koukala, byla tak nádherná, tak zářící, říkala jsem si, jak krásně se musí odrážet v Labi a jak bych chtěla být s tebou v tomto ztraceném[?] kraji, kde jsme [...] před třemi měsíci. Sedím smutná u stolu, má lásko, protože ti musím psát, místo abychom příjemně zakončili tento večer jako obvykle jen sami dva.

Nezdá se ti směšné, že jsem byla tak smutná, když jsem tě dnes ráno viděla odjíždět a že mi to sevřelo srdce, když jsem viděla jak mizí tvůj límec? Děti přiběhly celé udýchané ve stejné chvíli velmi nešťastné, že přišly pozdě. Když jsem se jich dnes před spaním ptala, co ti mám vzkázat, pověřili mě oba spoustou hloupostí, jaké si jen dovedeš představit. Edmée tě prosí o odpuštění, že nestihla tvůj odjezd a žádá, aby ses brzo vrátil. Co se týče Carlose, nasadil svůj šibalský výraz a se zdviženým malíčkem prohlásil „Já jsem si jistý, že tatínek se vrátí dříve, než mi řekl“. Byli kouzelní jako vždy, naši drahouškové, poslala jsem je na procházku do [...] protože Edmée má pořádnou rýmu, dej Bůh, aby nechytla chřipku [...].

Dnes ráno jsem napsala několik dopisů, hned po obědě jsme měli návštěvu [...] z Peschieru, taková osobnost komedie [...], že jsme prskali smíchy, přestože ho nemá rád, určitě by tě dobře pobavil, tatínek slzel smíchy.

Byla jsem s maminkou v [...], kde jsem viděla pouze Ledeburovi děti, ty nejmenší. Johanna byla v [...] čehož jsem litovala. Posílám balíček od ní pro jejího manžela. Když jsem se vracela z této vycházky[...],[...] návštěvu u Trauttmansdorffů – ne! Skutečně je to tvrdé, ale takový kruh úzkoprsých bytostí, jako je ten jeho, znemožňuje veškerou konverzaci. A ti dva notující si snílci dokáží člověku otrávit celý den.

Náš večírek byl na oplátku úžasný. Tatínek byl tak milý a spokojený, byla tam pouze maminka a teta Therézie, protože Euphemie odjela na tři dni do Bisenburg a O'Donellovi měli u sebe [...]. Určitě by tě zajímalo vše, co tatínek vyprávěl. Já jsem četla Allgemaine, které jsi chtěl zítra poslat, to znamená. Maminka měla silné křeče a objímá tě. Takže, drahý Edmunde, vrátím se do svého osamělého pokoje, nejdřív si budu čist, pak se za tebe modlit a poté v myšlenkách s tebou půjdu spát.

Elisalex Edmundovi

/1b

[Teplíce], 10. září [1848], čtvrt hodiny po poledni

Měla jsem dobré tušení, že jsem ti napsala včera večer, můj anděli, neboť teď velice spěchám, abych nohla zavřít tento balík. Ráno proběhlo tak, že jsme zhlitli noviny a potom jsme měli mši za nebohou tetu Adelet, všichni čtyři Chotkové jsou tu a litují, že tě nemohou vidět. Jako vždy bylo nemožné je zdržet a zase odjeli hodinu po obědě a dokonce nechtěli nic jíst. Jsou s tím směšní.

Mathilda napsala velmi melancholický dopis. Guillaume přijel v ten den, jak slíbil. Večírek byl dobrý, ale nazítří v osm ráno musel znovu odjet! Chudák Mathilda, je to vážně tvrdé. Ani sama neví, proč se musel tak rychle vrátit k armádě, ani co s ním bude. [...]

Obě maminky a otec tě objímají. Edmée má pořádnou rýmu. Ona a Carlos tě objímají a já také můj drahý Edmunde.

Červený muž si už dává skleničku, řekni mi přesně, kdy dorazí a pošli mi ho zpátky a doporuč mu, aby nejezdil jako blázen, bylo by hrozné, kdyby se mu něco stalo. [...] jemný vánek. Je ošklivo. Ráno bylo skvěle, obědvali jsme v jednu hodinu, ale teď obloha potemněla.

Měj se dobře, dbej o sebe a buď opatrný. Zítra pošlu obyčejný dopis a pozítří pouze poštu.
Pán Bůh s tebou.

Elisalex

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k. 345.

Edmund Elisalex

/2a

Hřensko 10. září 1848

Tento dopis nepříjde dřív, než pozítří ráno drahý anděli. Zatím začnu tento večer psát a zítra po lovu přidám ještě několik slov. Uchovávám *Österreichische Zeitung*, aby tito pánové měli něco na čtení. V Podmoklech jsem našel pouze *Schönborna*, *Ledebura* a *Nostice*, byli u Thunů na zámku, kam jsme také zašli. Našli jsme celou společnost u večeře na dvoře ve stínu, žena Fritze se slaměným kloboukem *à la Chinoise*, Viette také s kloboukem s mirabelkami. Paní Fritz tě pozdravuje. Nikdo mi neřekl ani slovo o mém článku, který potvrzoval, do jaké míry je celá rodina *čechisch*. Mluvilo se jen o politice. Když nám oznámili, že parník přijíždí, odešli jsme, doprovázeni Fritzem, až k vodě. Loď přijela bez pánů, kteří nastoupili v Ústí nad Labem a kteří nás následovali v druhém parníku. Ten náš byl

naprosto přeplněný a princip rovnosti tam byl opravdu dobře zaveden, neboť všichni byli v prvních třídách, i bosí sedláci. Odjeli jsme z Děčína v pět hodin a přijeli sem k šesté hodině. Úžasný čas. Národní garda z Vysoké Lípy, jedné z mých vesnic, byla vyrovnána před bránou a vedli zkušeně palbu, ne úplně bezúhonně. Měli muziku čtvrt hodiny po té, co jsme přijeli. Holcomles, Ragski a dva [...]. Nováček, mladší bratr, je úplně mladý muž. Poté jsme šli jíst [...] knödeln, studené maso a dát si čaj.

Tento inkoust je tak příšerně bledý, proto tě prosím, abys mi poslala s mým Mercurem můj cestovní anglický kalamář, který ti dá Fridrich. Může také přivést zároveň čtyři nové karetní hry, neboť je pravděpodobné, že tito pánové budou chtít dát hru. Další věc, kterou bych také chtěl mít tady, pro pobavení mých hostů, je sbírka starých rytin s náměty z lovu a s latinskými verši. Pokud je najdeš, můžeš je také poslat s Mercurem. Dá se říct, že to je moje pomsta, neboť toho je tam hodně na nošení. Ty rytiny musí být v mých zásuvkách vedle mé toalety, kde je etiketa (s: Curiosa). Pokud je nenajdeš, pošli mi prosím tři nebo čtyři sešity Reineke Fuchs.¹ Chtěl bych také přivést hry dámu a pevnost, ale pro nošení tady je to moc těžké a mimoto všichni čtou noviny, ale karty nezapomeň. Ještě jsem něco zapomněl, je to klíček od hodin. Napiš mi přesně hodinu, kdy Mercure vyjede z Teplic.

Ted' dopis pro Fritschs. Prosím tě, dej jim dva exempláře mého článku v Prager Zeitung, které najdeš v jedné ze dvou velkých zásuvek v mé pracovně, v té nalevo v balíku na papíry, kde je napsáno: Zeitungs Artikel. Tak není to dost příkazů? Promiň, můj anděli. Máme večeri a čaj. Je těsně před desátou hodinou a já a Nostic vstáváme ve čtyři hodiny, abychom udělali [...] Věřím tedy, že nebudu mít nic lepšího na práci než spát, to udělám tisíckrát tě objímaje.

Edmund Elisalex

/2b

[Hřensko], 11. [září 1848], večer

Tvůj červený Mercure, který vypadal spíše jako d'ábel, přijel ve čtvrt na osm, tedy v sedm hodin. Čekal dvě a půl hodiny v Děčíně (jako naše koně). Snědl něco málo. Po třech hodinách odjel, ale jelikož je cesta špatná a protože přšelo téměř neustále, jel čtyři hodiny, než byl naproti Hřensku, jako jiný smrtelník. Po tu dobu, co byla bárka hledána, uběhla další půl hodina. Všude, kudy projížděl, ho zastavovali jako blázna. Ve Varvažově říkal, že je kurýr poslaný od Radeckého k Saskému králi a Bůh ví, jaké další pitomosti.

Tisíckrát tě objímám za tvůj dopis, tak dobrý a dlouhý. Děkuji za noviny. Měl jsem čas akorát, abych si přečetl dobrou novinu o odjezdu Pixérécourtových z Benátek. Konečně! Jsem ohromen, že tam není nic o maďarské deputaci.

Ted několik slov o dni. Dělal jsem své [...] bez výsledku. Po snídani jsme odjeli na lov v nejkrásnějším počasí na světě. Lov začal hned za Rasen Wiese. Nenašli jsme jeleny doma, pouze některé členy jejich rodiny. Tak jsme zabili dva a snědli další tři. Ke čtvrté hodině přišla bouře a déšť, který trval celý večer. Tak jsme se vrátili [...]. V půl osmé jsme zasedli ke stolu. Právě jsem měl dobrý kousek lososa v puse, když mi přišli oznámit, že komorník kněžny Liegnitz² si přeje se mnou mluvit. Odešel jsem a dozvěděl jsem se, že kněžna, která byla po šest neděl v Schandau, pořádá vycházku do [...] a chtěla odjet odtud parníkem, ale ten nepřijel a je nucena strávit noc zde, a nenašla pokoj, dům byl přeplněný. Opustil jsem svého lososa, abych upravil jeden z našich pokojů pro ni. Jako pro Noela, který během lovu také přišel. Je nás devět, bylo tedy potřeba nacpat do každého z těchto malých pokojů dva z nás. Kněžna měla s sebou dvě dámy, svou dvorní dámu a ženu komorníka, která je sestřenicí kněžny. Sešel jsem, abych princezně oznámil, že pokoj je připravený, ale že později bude mít dva větší pokoje, naši jídelnu a salon. Komorník obědval s námi. Sotva jsme skončili, vybídl jsem uhlazeně své hosty, abychom vytvořili plán pro kněžnu. Ale tentokrát bylo čekání na parník úspěšné a kněžna odjela. Bojím se, že nám počasí zkazí zítřejší lov.

Končím svůj dopis, abych ho dal červenému muži, který odjíždí zítra brzo ráno, aby mi znovu přinesl lístek od mé zbožňované Elisalex. Není-liž pravda? Obejmi za mě tisíckrát děti, rodiče a matku. Co dělá Siegfried? Zapomněl jsem ti říct o luně, která byla včera rozkošná a nádherným způsobem osvěcovala útesy. Jak jsem myslel na tebe! Nashledanou můj anděli!

Edmund

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 483, k. 354

---

¹ Ferina Lišák.

² Augusta hraběnka von Harrach, 1800–1873, titul kněžna Lehnická jí byl udělen Fridrichem Vilémem III., se kterým se setkala poprvé v roce 1822 v Teplicích a s nímž v roce 1824 uzařela morganatické manželství.

Elisalex Edmundovi

/3a

Teplice, 12. září 1848, II 3/4

Drahý příteli, začínám psát, ale bojím se, že tě budu velice nudit, neboť se nic nového nestalo. Hodně prší, což mě mrzí kvůli tobě, protože vám to možná zkazilo lov a co horšího, možná jsi se nachladil, aniž bych byla u tebe a mučila tě svými připomínkami, bránila či nakazovala dokončit to i ono,

zkrátka, v každém případě by ti bylo rozhodně lépe v mých krásných pokojích, nežli v těch studených a málo zateplených v hornatém Hřensku.

Jsem zvědavá na výsledky soutěže[?] červeného muže a netrpělivě očekávám tvou odpověď, neboť již od včerejška nemám od tebe zpráv a to je dlouhá doba. Edmée je velice nastydlá a zítra zůstane v posteli alespoň část dopoledne. [...]. Jelikož Dorie byla v divadle a Edmée v posteli, můj syn zůstal se mnou v salónu do půl deváté. Co říkáš na tak předčasnou emancipaci? Večer přišli všichni tři O'Donellovi.¹ Tatínek vyprávěl zajímavosti z lovu. Chudák tvá maminka měla silné křeče, mimo jiné jednu od šesti do devíti, to bylo dlouhé.

Dnes ráno, poté, co jsem odevzdala do vlastních rukou svůj balík červenému muži, jsem sešla do salónu za Chotkovými. Teta Marie má velice dobrou náladu, podali nám mnoho uspokojivých informací o počasí v Terstu a další stejně tak lákavé o Goritz. Odešli v půl druhé a pak mě navštívila [...], která se mi zdá velice příjemná, zábavná, oduševnělá a má dobré způsoby. Ráno jsem promarnila asi tak, jako večer, moc mi z něj po tříhodinovém obědě nezbylo. Déšť a hromy nás zahrnaly do salónu, kde nám tatínek až do šesti četl zajímavou [...]. Je tam úchvatný popis královny v Ischlu, má se skutečně královsky, nic jí nechybí. Zavření parlamentu bylo také předmětem zajímavých komentářů a Angličané jsou po právu hrdí na svou výjimečnou pozici v této [...].

Znepokojuje nás zítřek, kvůli zprávám z Maďarska, Frankfurtu a Berlína, všechno najednou, člověku se z toho točí hlava. [...]

Elisalex Edmundovi

/3b

[Teplice], 12. [září 1848], půl dvanácté ráno.

Zlobím se, protože nemám od tebe žádné zprávy, Pánbůh ví, co mě [...] a jestli jsi vůbec včera dostal můj balíček. Koupila jsem noviny a chci ti je přeposlat. Mám pro tebe dopis od Aubina. [...]

Na radu tatínka ti posílám tři ananasy pro pány. Edmée chce, abych se tě určitě zeptala, jestli na ni myslíš. Eufemie se vrátila z Eisenbergu.² Ty dámy tě také zdraví. Bastide³ v Národním shromáždění oznámil, že anglicko-francouzské zprostředkování bylo přijato Rakouskem a Sardinii.

Sbohem, drahý příteli, jsem šťastná při pomýšlení, že se nám zítra vrátíš.

Elisalex

Měl bys poslat [...] kočárem. Budu tě čekat v jednu hodinu, nezapomeň, že Lobkovicovi⁴ přijdou zítra na oběd. [...] napsal smutnou zprávu, že Louis Lichtenstein⁵ je po všech operacích, které prodělal během týdne, tak nemocný [...].

Co na to vše říkáš? Všichni jsme si přáli, aby císařova odpověď byla takto pojata a přesto teď, když je po všem, nechápu. Tolik lituji Chotka a hlavně Othona[?], který se do té záležitosti zapletl. Tatínek dostal moc krásný dopis od Radeckého, ke kterému připojuje *postscriptum manu proprio*, kde mu děkuje, že mu poslal [...], což je výstižné.

Mercure přijel v poledne. Pošle tvou odpověď a odjede, protože chce určitě[...] Děkuji ti z celého srdce za pěkný dopis. Tady jsou dopisy, rytiny, klíč od hodin. Pošlu dopis do [...] Nemám čas odpovědět obšírněji, doufám, že dnes nepřijedete [...] To je ale dobrodružství, ten příjezd kněžny Liegnitz! Vrať se určitě ve čtvrtek! Edmée leží v posteli s rýmou. Objímá tě a Carlos také. Já se mám dobře.

Elisalex

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k. 345.

---

¹ O'Donell, stará vznešená irská rodina. V 17. století stála v čele katolického odporu proti Angličanům a většina jejich členů uprchla z Irska. Někteří se usadili v Rakousku. V čele této větve stál v 19. století hrabě Maxmilian Karel Lamoral, 1812–1895, pobočník císaře Františka Josefa, jemuž při atentátu 1853 zachránil život.

² Pravděpodobně městečko v Krušných horách.

³ Jules Bastide, 1800–1879, francouzský spisovatel. Jako hlavní agitátor únorové revoluce se stal generálním tajemníkem ministerstva zahraničních záležitostí a od května do prosince 1848 zastával funkci ministra.

⁴ Nejspíš členové roudnické primogenitury Chlumecké linie Lobkoviců. V čele stál tehdy Ferdinand Josef Johann, 1797–1868.

⁵ Alois Josef kníže Liechtenstein, 1796–1858.

Elisalex Edmundovi

/4a

Teplíce, 12. září 1848, tři čtvrtě na dvanáct, večer

Tvůj dopis mě tak potěšil, že jsem jej celý den nosila v kapse, abych měla alespoň něco od tebe u sebe, neboť nemáš tušení, jaký smutek mi způsobuje tvá nepřítomnost. Všem chybíš, jsi duší domu, alespoň tak to cítím já, drahý příteli. Navíc den byl melancholický a chtěla bych ho skončit zvesela, proto ti píšu, byla jsem moc smutná.

Nejdřív zprávy z Vídně jsou velice *optantes*, ačkoli mám srdce obrněné vůči politice, která mě nezneklidňuje tolik jako například tetu [...]. Má Edmée ležela v posteli a ačkoli byla veselá, bylo to smutné vidět její malé tělíčko [...] mezi peřinami, místo aby si hrála. Byla hodná, moudrá a naštěstí jen nachlazená, díky Bohu. Moje matka velice trpěla, neopustila ani na chvíli svůj pokoj a zůstane zítra v posteli, aby se zbavila křečí, které se najednou tak stupňují, dnes velice trpěla, chudák maminka. Také byla mrazivá zima, která mě zarmoutila.

Šla jsem ven až po obědě v uzavřeném kočáře a navštívila jsem paní Rummerskirchen¹, mám z toho

[...], schopní a spolehliví lidé jsou totiž vzácní. Chtěla jsem se projít, ale nešlo to, vítr do mě narážel, což mě vedlo k zamyšlení se nad nadcházejícími měsíci říjnem a listopadem, je to žalostné, když si člověk pomyslí, jak je Felicii teplo, píše, že je božské počasí.

Jsou trochu zneklidnění a smutní kvůli té slavné intervenci, ale ústavní zřízení [...], takže si myslím, že jih spěje k míru, zatímco na severu se vše strašně zamotává a budí obavy, že jednotu Německa utrpí veliký šok. V novém ministerstvu je: Dahlmann² (předseda), Arnim (zahraničí), [...] z Vídně (válka), Herrmann, Compes, Stedtman, a další. [...] je, říká tatínek, distinguovaný muž, byl ve Vídni v [...], byl zvolen a odjel do Frankfurtu, aby změnil ministerské křeslo[?]. Jsou tihle nadanější než ti ostatní? Velice o tom pochybuji.

Můj den byl rozdělený mezi mé dva nemocné. Po obědě jsme se trochu procházeli ve velkém salonu, nic z toho mě tam nemohlo udržet. Carlos po obědě udělal [...] Večer jsme viděli Henriho Clama³, který jede do Děčína a přijíždí z Petrohradu, Josefa Waldsteina⁴, Radolinského a dokonce [...], Titine a Clam přijede bezpochyby v pondělí, bude-li moci, nic nového nesdělil. Říká, že Josefina Schwarzenbergová přijede před ním. [...] a Ditrichsteinovi stráví zimu v Ischlu. [...] Tony Waldstein už dostal dopis od syna ze Záhřebu, kam jel sloužit pod Jelačičem. Titine je velice smutná kvůli Széchényiovi⁵, je tomu tak, chudák kvůli výčitkám se jí musí vyhýbat, takže se ještě víc trápí.

Začali jsme [...] malou hru, ne místní, [...], ale velmi veselou [...]. [...] mi prsty tlačí na víčka, zavírá mi je a tak je můj škrabopis ještě méně čitelný. Doufám, že spíš dobře a že na nás myslíš.

Elisalex Edmundovi

/4b

Teplice, 13. září 1848, v úterý v poledne

Mercure přijel v půl dvanácté. Děkuji ti za pěkný lístek, mrzí mě, že lov pro něj nebyl moc uspokojivý a mrzí mě, že jsem se od něj dozvěděla, že na horách prší, zatímco tady je sucho, ale zima! Zima!

Maminka je v posteli. Přeju si, aby to alespoň nebyla zbytečná oběť, a dělám jí koupele. Tatínek tě objímá z celého srdce. Edmée je [...] a objímá tě. Já se mám dobře, ale v nohou a rukou mám něco velmi nepříjemného [...] to nazývá [...] a říká, abych si nechala udělat analýzu, ale neudělám to, [...] je takový nepříjemný šarlatán. Ale buď klidný, mám se dobře, jen Siegfried je tak [...] a tak mě trápí svými ospalými pohyby, že jsem z toho ráno skoro brečela. Chci rychle dopsat výtažek z dopisu od Lichmanna, který je úžasný.

Výtažek z dopisu tvé [...], který musím poslat do Berlína. [...] hodně obviňují šlechtu, ten který radil u dvora [...], že celý dvůr, Furstenberkové, komoří, všem veřejnost 18. ráno připravila stejné překvapení.

Zdá se, že události přivedly mnoho lidí k rozumu. Dozvěděla jsem se ještě podrobnosti o scéně u Pillesdorfových. Padesát studentů ho zvedlo od stolu a posadili ho do jeho pracovny. Deset se jich postavilo do řady za jeho křeslo a sledovali každé slovo, které napsal. Jeden z mladých Czartorských tam byl, otevřel okno a křičel do davu: Musí podepsat, jestli nepodepíše, střílejte na jeho dcery. Ta nebohá děvčata se klepala, nechali je stát, zatímco pánové jedli souper a pili. Odsud šli k císaři, zastrašit ho, hrozit mu, zviklat ho, až do tří do rána u něj byli, když už tam nebyl jediný ministr, který by převzal zodpovědnost, etc.

Včera (kromě těch, kteří odešli ráno) už nenechali odjet žádný kočár a nabádali šlechtice, aby si změnilo jméno, protože bylo nebezpečí přinejmenším napadání mimo linky. Čtyřicet dělníků vtrhlo na parník do Lince, aby mu zabránili odjet, a tak kapitán s dvěma sty cestujícími a dělníky zůstal.

Tady je, drahý příteli, dopis od Aubina a jeden od tety [...] z 18., který pošli do Velkého Března a napiš strýci Karlovi, že teta [...] přijede do Teplic pozítří. v úterý, dostal tvůj dopis a četl noviny, nezapomeň na to.

Mrzí mě kvůli tobě, že je ošklivo, hlavně se nenachlad' a přijed' brzy, ať nemusím obědvat bez tebe s národní gardou.

Rodiče a děti tě objímají. Jsme všichni tři smutní a mrzí nás ta Vídeň, velice nám chybíš. Malí jsou veselí a moc jim chybíš. Chudák Carlos měl vztek [...]

Elisalex

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k. 345.

---

¹ Rod Rummerskirch byl v roce 1747 přijat do stavu českých svobodných pánů. V roce 1734 získal rod statek Hřešihlavy u Rokycan.

² Friedrich Christoph Dahlmann, 1785–1860, německý historik a politik.

³ Jindřich Jaroslav, hrabě Clam-Martinič, 1826–1887, v roce 1848 započal úřednickou kariéru.

⁴ Kristián Josef Arnošt Waldstein, 1824–1904, člen panské sněmovny.

⁵ Pravděpodobně István Széchényi, maďarský básník a státník. V březnu 1848 se nechal jmenovat do Kossuthovy vlády jako ministr komunikace a veřejných prací. V říjnu 1848 po roztržce s Rakouskem byl dopraven do blázince v Döblingu. Mohlo by ale jít i o jeho synovce Imreho, 1825–1898, od roku 1848 vyslaneckého sekretáře ve Stockholmu.

Edmund Elisalex

/5

Hřensko, 12. září 1848

Ze všeho nejdřív ti děkuji za kalamář, můj milovaný anděli. Jaká rozkoš psát dobrým inkoustem, a ne tím místním ohavným, ale budu se z něj těšit jen chvíli, neboť jdu brzo spát, protože zítra vstávám už potřetí ve čtyři hodiny. Jak dobře jsi vyřídila všechny mé pochůzky! Děkuji ti za to. Rytiny opravdu udělali radost mým lovcům, kteří doteď smíchy slzí. Chudák Mercure, jeho balík byl opravdu těžký. Jestlipak víš, že tam byl taky šat od Schönborna?

Kopie dopisu od Aubina byla opravdu zajímavá. Kdo přijde do Uher? Topíme se v domněnkách. Jsem nadšen, že Jelačič bude zcela rehabilitován.

Počasí nám dnes přálo. Nicméně jsme nenašli ani stopu po jelenovi, pouze laně, tedy skolili jsme dvě a minuli čtyři. Nevystřelil jsem si, ale na oplátku jsem měl krásné výhledy, šplhal jsem na útesy jako kamzík. Vrátili jsme se pozdě, hladoví. Červený pán přišel až v devět hodin. Tisíckrát tě objímám, jako malé klenoty. Nashledanou.

Edmund

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 483, k. 354.

Edmund Elisalex

/6

Hřensko, 13. září 1848

Můj drahý anděli, Ledebur, který pojede v noci přes Teplice, ti přinese tento lístek. Je devět hodin a právě jsme vstali od stolu a on chce ještě s Nosticem odjet. Nechají se odtáhnout až do Čech, kam přijedou po půlnoci, a ke třetí hodině ranní do Teplíc. Vůbec nemám chuť udělat to samé. Je pravda, že bych tě objal, až se budeš probouzet, zatímco parníkem budu moci být v Teplících až ve čtyři hodiny. Omlouvám se, bude to pro tebe zklamání, protože mě čekáš v jednu hodinu. Nejdřív se chci [...] *Schlafen*, tři noci po sobě jsem spal pouhých pět hodin. Také tu mám stále všechny své hosty, které nemůžu opustit. Určitě s tím souhlasíš.

Děkuji za tvůj dopis, má Elisalex. To je smutné, že chudák naše maminka tolik trpí. A tvá [...]? [...] Vše co Liehmann[?] napsal o Uhrách a Batthyanyiovi je dobré a zajímavé. Jak byl včerejší a předvčerejší lov nezajímavý, tak ten dnešní byl skvělý. Na velmi malém území jsme skolili tři jeleny, a pět laní. Nemůžu pokračovat, neboť páni povídají. Takže se uvidíme, anděli, ve čtyři hodiny nebo v půl páté.

Edmund

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 483, k. 354.

Elisalex Edmundovi

/7

Teplice, 14. září [1848] půl dvanácté.

Děkuji za tvoji krátkou zprávu můj milý. Posílám noviny a lístek *manu proprio* od tvé dcery. Netrpělivě tě očekávám v půl páté a objímám tě z celého srdce. Maminka je ještě v posteli, ale lepší se a objímá tě stejně jako otec. Jsem ráda, že se vracíš, můj anděli. [...]

Elisalex

Edmée Tatínkovi

[Teplice, 14. září 1848]

Drahý tatínku

Přeji si, aby ses dnes vrátil brzo, aby ses nenachladil. Zatím tě Carlos a já objímáme.

Edmée

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k. 345.

Elisalex Edmundovi

/8

Teplice, 27. září 1848, jedna hodina po poledni.

Když jsem se vracela z koupele, doufala jsem, že tě najdu u krbu, drahý příteli, ale vidím, že jeleni to tentokrát vyhráli a velice se proto na ně zlobím, tolik přší, bojím se, abys nenastydl. Dobře se obleč, mysl na to, jak tě bolívá v krku, je hrozné počasí a vědomí, že jsi vysoko v horách, mě trápí.

U nás se zaplaťpánbůh všem daří dobře, maminka to má s těmi křečemi opravdu lepší. Děti i rodiče tě objímají z celého srdce. [...] přijel z Berlína znepokojen, ale žádná zpráva jeho obavy nepotvrzuje. Posílám ti noviny – *Leipziger* říká [...] smrt Lichnovského¹ na barikádách [...].

To vše v lidovém shromáždění . Struve² vstoupil do [...] s 3000 ozbrojenými muži. Aubin píše, že palatin přijel do Vídně. [...]

Sbohem, drahý příteli, Carlos mi právě přinesl svůj první rukopis a řekl se zdviženým prstíkem: Nikomu o tom nesmíš říct. Oba dva tě srdečně objímají stejně jako já. Opatruj se a hlavně zítra ráno ať je pán bůh s tebou!

Elisalex

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k. 345.

---

¹ Felix kníže Lichnovský, 1814–1848, byl zvolen do frankfurtského parlamentu, zastával stanoviska přísně aristokratická a legitimistická a byl i díky svému pohrdlivému vystupování liberálnějšími poslanci nenáviděn. Byl zavražděn 19. září 1848 během frankfurtského povstání.

² Gustav Struve, 1805–1870, republikánský agitátor. Opustil Vorparlament ve Frankfurtu, když zjistil, že nesdílí jeho přesvědčení a pokusil se vyvolat revoluci v Bádensku. Po zmaření tohoto pokusu se odebral do exilu do Švýcarska a v září 1848, kdy ve Frankfurtu vypuklo povstání, se opět objevil v Bádensku a snažil se organizovat revoluci. Jeho vojsko bylo bádenskou armádou rozprášeno a Struve byl odsouzen na necelých šest let.

Edmund Elisalex

/9a

Praha, 5. ledna 1849

Drahá, tak příjezd, naštěstí. Nebylo ještě devět hodin, když jsem vstoupil do hotelu. Trvalo mi to tedy, bez deseti minut osm hodin. Prosím tě, řekni mé matce, že plavba po Vltavě je jako v létě. [...] Nečekal jsem déle než v létě, a téměř jsem se smál beznadějí mé nebohé matky a tety Therese¹ když se dneska ráno dozvěděly, že jedu do Veltrus. Byl jsem tak dobře chráněn ve své malé vyhřáté [...], že jsem mohl číst celou dobu. Byl jsem nucen projet pevností. Bez toho bych sem přijel o půl hodiny dřív. Sněžilo, když jsem přijel a udělala se taková zima. Prosím tě, mé dítě, sleduj každé ráno ve stejnou hodinu teploměr a zapisuj pro mne stupně, neboť dělám meteorologická pozorování.

Našel jsem v dnešních novinách, to co ty budeš číst zítra ráno - náhlá smrt vévody Suplikaáce. Nechci věřit, že je to potěšení vidět nějaké tělo věrného Srba, který zapříčinil jeho smrt. Je to velká ztráta pro Srby a možná pro válku.

Dal jsem si čaj se studeným masem z Teplic a kotlety odsud. Jedl jsem moc, má drahá a jsem trochu balon. Vypravil jsem se za Nosticem, abych se dozvěděl hodinu shromáždění. Je to v deset hodin. V půl desáté budu mít [...] Podle toho vidíš, že bych ti nemohl zítra napsat, než před naší schůzí,² a protože může trvat dlouho a nechci riskovat, že zmeškám poštu, bude potřeba poslat tento malý lístek takto. Důležité je, abys měla jistě mé zprávy. Není-liž pravda? Obejmi za mne velmi něžně drahé děti

a pozdravuj své rodiče, matku a ostatní. Chci ještě napsat Fritchs než usnu. Tak tě tisíckrát objímám mé dítě. Dobrou noc!

Edmund

Edmund Elisalex

/9b

[Praha], 6.[ledna 1849], ráno

Dobrý den můj anděli. Jsem naštvaný. Můj dopis již nemohl dnes ráno odjet, jak jsem věřil, tak proto bylo potřeba jej nechat na poště večer. Naše schůze byla ještě méně početná, než ta v Teplicích, třebaže je v naší asociaci 150 členů. Nebylo nás více než 26, většina těch, kteří byli již na schůzce v Teplicích, ale také několik nových členů např: Adolf Schwarzenberg³ a Harrach.⁴ [...]

Edmund

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 483, k. 354

---

¹ Terezie Chotková, sestra Edmundovy matky Marie Louisy.

² Gutsbesitzer Verein, Spolek velkostatkářů.

³ Jan Adolf kníže Schwarzenberg, 1799–1888, příslušník staršího majorátu, znamenitý podnikatel, prováděl hospodářské reformy a zaváděl nové postupy na svých panstvích.

⁴ František Arnošt hrabě Harrach, 1799–1884, zkušený hospodář a podnikatel ve sklářství a textilnictví.

Elisalex Edmundovi

/10

Teplice, 6. ledna 1849

Těším se na zítřek, protože mi má přinést dopis od tebe, milovaný Edmunde, a chci vědět, jestli jsi šťastně dojel do Prahy a jestli ti nezmrzl nos. Alespoň vím od [...] že jsi přijel živ a zdrav do [...], ale pořád mi leží v hlavě přejezd Veltrus a ráda bych měla jistotu, že jsi je přejel bez nehody. Edmée říká: „Tatínek je moc příšerně neopatrný“. Oba tě s Carlosem vroucně z celého srdce líbají, oba i Siegfried jsou roztomilí.

Díky Bohu všichni se mají dobře kromě Panského domu¹, kde si rýma mezi čtyřmi zdmi našla každého. Antoine dnes neodjel, protože moc kašle, a já nemohu navštívit [...], protože koně jsou unavení a kulhají, zkrátka ti tři ubožáci jsou [...].

Včera večer jsme měli pouze [...] a Chotkovi *in corpore magno* [...]. Večer jsem byla nakonec samotinká a upravovala jsem Zdravého nemocného, ze kterého uděláme nějaké scény ve vlaku, to je škoda, že jsi nějakou roli nenapsal pro Matildu. Ráno po mši byla schůzka herců a pak jsem byla na návštěvě u Leopoldiny Thunové,² která tu je od včerejška, a syn Anny Westphálské³ tam dovedl také kněžnu Radolinskou (Coloredo). Je to takový Radolinský ve spodniče. Včera ráno jsem tu také měla Walmodena, který si myslel, že odjedeš ve dvě hodiny a přinesl dopisy a balíky, aby tě jimi pověřil, ale pozdě.

Z novin jsme se dozvěděli o [...] smrti Suplikače, což je velká ztráta, hlavně v tomto okamžiku. Jsem velice zvědavá, co mi napíšeš z Prahy, a doufám, že pojedíš do Olomouce. Nezapomeň všechny mé záležitosti.

Tady je dopis pro tebe. *Burgmeister* z Krupky byl u mě dnes ráno a měl velikou radost, neboť jsem u něj objednala 300 párů bot pro armádu, což mu zdálo být velikým potěšením pro ty chudáky. Pátrala jsem po sumě [...] 150 zlatých, což zaplatí těch 300 párů [...].

Už kloužeme z malého kopce a potěšení ze zimy rychle přichází. Nenachlad' se, můj anděli, opatruj se, myslí na svou ženu a děti! Je to hrozné, ale čím déle jsme svoji, tím těžší je pro mě naše odloučení a zdá se mi to tak strašně melancholické, každou chvilku, co jsem bez tebe, jsem z toho celá smutná, doufám, že zítra mi přijde dopis. Tvá matka a sestry tě líbají. Baas[?] přišel včera večer sám. Strýc nám četl zábavný dopis od Lady W Nussile[?], je velice vtipná, jízlivá jako hádě.

Tatínek a maminka tě vroucně líbají, také jim scházíš. Sbohem můj milovaný, objímám tě z celého srdce a necht' Pánbůh nad tebou bdí.

Elisalex!

[...]

[...]

Pontifex!

Index!

Zítra ještě napíšu do Prahy.

Mysli na mě, jak tu bez tebe strádám.

Volám tě každou hodinu.

Nezapomeň v Olomouci na Maxe.

Edméé tatínkovi

[Teplíce, 6. ledna 1848]

Drahý tatínku, objímám tě.

Edmée

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k. 345.

---

¹ V org. Herrenhaus – lázeňská budova v Teplicích.

² Leopoldina Thun–Hohensteinová, rozená Lambergová, manželka Bedřicha Františka Thun–Hohensteina, 1810–1881, působil v diplomatických službách.

³ Nejedná se o rod Westphalen zu Fürstenberg, neboť tento rod je běžně v korespondenci označován pouze Fürstenberg

Edmund Elisalex

/11

Praha, 7. ledna 1849, v půl třetí

Nejdražší ženuško! Právě mi přišel tvůj nejlaskavější dopis. Děkuji ti za něj z hloubi mého srdce. Také pro mne je stále těžší být oddělen od tebe má milovaná a také od našich rozkošných dětí, které mockrát objímám. Edmée, vyrostla a je půvabná! Omlouvám se, (ačkoli trochu pozdě) své matce, že jsem jí vzal jejího koně. Uznávám, že jsem jí to zapomněl říct dopředu, dozvěděl jsem se až na poslední chvíli, že jeden z mých koní je chromý. Zdravý nemocný pobaví všechny, především Boguslawa. Kněžna Radolinská mne rozesmála. Jsem potěšen, že ty sama jsi mluvila s Burgmeisterem z Krupky a že jsi vyřídila tuto záležitost. Ochotně na to přispěju 40 nebo 50 zlatými. Pouze lituji malou holou horu. Tvoje verše na konci dopisu jsou opravdu oduševnělé a [...]! Ocitla jsi se tam v podivné společnosti s papežem, slabomyslným, [...], a [...]. Soupis rýmů na moje jméno by byl delší než na tvé. Ještě abych odpověděl na poslední slovo tvého dopisu, Přiznám se ti, že tě: „lituji“ s největším potěšením na světě „že jsi beze mne“ Je to rafinovaný egoismus. Dopis od Nigris[?] je o ceně vlny. Prosím tě, pošli okamžitě pro ředitele Pilz, řekni mu, že cena vlny mojí kvality, tedy kvality mých ovcí [...], která byla minulý rok 101 zlatých za jeden [...], v měsíci červnu byla 70 zlatých, ale od chvíle co spojení s Uhrami je přerušené, cena vystoupala až na 90 zlatých. Nigris nevěří, že tato cena bude ještě růst, naopak si myslí, že brzy klesne. Pokud tedy Pilz je toho názoru prodat naše ovce, ať napíše okamžitě Nigris a uzavře obchod. Vyříd' dobře tuto zakázku.

Znovu se pouštím do svých správ. Včera než jsem ti začal psát, jsem velmi dobře poobědval. Byl jsem chvíli v divadle, kde jsem se nudil. Hráli Don Sebastian od Dramatikers Gedicht [?] Neviděl jsem tam žádnou známou tvář. Chtěl jsem zakončit svůj večer u kněžny Louisy Schönbornové.¹ Ale když jsem přišel na Hradčany, potřeboval jsem nějaký čas, abych našel její dveře, neboť tento palác je město samo

pro sebe. Konečně jsem tam. Ona tam není, ale tráví večer u svojí sestry Lobkowiczové.² Chci tam jít, ale můj moje skrytá hloupost nemůže najít Lobkowiczský palác. Konečně přece přicházím, ale kněžna Louisa již odešla, namluvili mi, že kněžna Berta již nepřijímá, ačkoli je teprve deset hodin, a že domovník [...].

Měl jsem trochu špatnou náladu z této zbytečné procházky. Dnes jsem byl na mši, bavil jsem se pozorováním jednoho starého muže, který se díval naprosto tak, že konec jeho nosu byl mezi jeho čapkou a límcem, takže vypadal jako Ibis... Když jsem se vrátil, našel jsem odpověď hraběte Brandise s hodinou audience v jednu. V předpokoji jsem potkal hraběte Beraldinger[?] [...]. Byl jsem představen komorníkem hrabětem S. Julienem. Císař byl dobře [...], mluvil o všem co se stalo [...]. Hodně se vyptával na tebe, otce a matku. Dozvěděl jsem se tam o dobytí Pešti 5. bez boje. Telegrafická zpráva přišla až dnes ráno. Landkraběnka³ mi neodpověděla na můj dopis, tak jsem byl po audienci ještě za ní. Nemohla mne přijmout, ale nechala mi vzkázat, že můžu přijít zítra k císařovně, což mne trochu rozladilo, neboť jsem doufal [...] ještě dnes, a chtěl jsem odjet dnes večer do Olomouce. Zase celodenní zpoždění. Přesto využiji zítřejší den, abych se poklonil arcivévodkyni Marii. Nostic mne podpořil včera v mém záměru jet do Olomouce. Řekl mi, že panuje překvapení nad tím, jak málo šlechty z Čech se přišlo poklonit císaři Františkovi Josefovi, a že dokonce věří, že Stände bohêmes jsou trochu rozhněvané, protože Čechy jsou jedinou provincií, ve které nemají povolen svůj Landtag. Doufám, že budu moci odjet zítra večer.

Je čas končit, má milovaná! Pozdravuj všechny.

Edmund

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 483, k. 354.

---

¹ Louisa kněžna Schönborn, rozená Schwarzenbergová.

² Anna Berta kněžna z Lobkowitz, rozená Schwarzenbergová, 1807–1883.

³ Landkraběnka Fürstenberková.

Edmund Elisalex

/12a

Praha, 7. ledna 1849, půl dvanácté večer

Můj Anděli, nemohu odolat a posílám ti po Ledeburovi, který odjíždí zítra ráno do Teplíc - šťastlivec, několik slov! Byl jsem v divadle, kde dávali operu Gustav Vasa. Poté jsem konečně strávil večer se sestrami Schwarzenbergovými u kněžny Berty. Nechávací tě pozdravovat. Jsou veselé jako vždy.

Mladá vdaná Zdeňka má dost vytáhlou postavu. Byla tam Dita Pálffy, smála se, bavila se a nevypadala jako matka, jejíž syn bude možná odsouzen k smrti. Možná to neví, Hummelaner ještě více rytíř smutné postavy než před revolucí. Kněžna Berta přijímá ve velkém salónu s gobelíny a obrovskými kamny, která krásně hřejí. Zítra má být zajímavé setkání v Kroměříži, pokračování protestu ministrů proti § I z šestého *Grundrecht*¹. Patrně si četla vše, co ten hanebný ...frd... o tom napsal. Možná přišla chvíle, kdy *Reichstag* bude zrušen. Ale čím ho nahradit? Dalším ústavodárným shromážděním? Naše loď je od přístavu ještě značně vzdálena a mé oči také potřebují do přístavu – do postele. Chci vám udělat radost a poslat tento dopis zítra ráno stůj co stůj. Objímám tebe a děti a ostatní. Sbohem a hezký večer.

Edmund

Posílám peníze od Henriho
Čokoládu pro Caskelina[?]

Edmund Elisalex

/12b

[Praha], 8. [ledna 1849], ve tři hodiny

Ledebur dnes ráno neodjel, pošlu ti tedy tento dopis poštou, bez peněz, které přivezu sám. Odpovědi lantkraběnky a hraběte Eltz ohledně audiencí mne neuspokojily. Místo, aby mne nechali přijít ráno, musím tam jít večer v šest hodin a v půl sedmé. A já jsem chtěl odjet dnes večer! To budu mít ještě půl dne zpoždění.

Využil jsem volného času k návštěvám. Byl jsem u kněžny Salmové a její sestry (Hugo tam nebyl). Řekli mi, že Felicie by měla dnes přijet do Vídně. U hraběnky Seliny, která právě přijela z venkova s Carolinou Thunovou. Obě dvě tě moc pozdravují. Marii to teď velice sluší. Byl tam Henri. Přijel na 24 hodin z Kroměříže a 50 hodin mu to sem trvalo, takový je tam nepořádek na železnici. To znamená, že je naprosto nemožné vypočítat, kdy budu moci být v Teplicích. Tím spíše, že se povídá, že císař František Josef je rozladěný. Henri Clam je přesvědčen, že *Reichstag* ustoupí ministrům ve věci *Grundrechte* a je jasné, že nakonec si budou moci dělat s tímto shromážděním, co budou chtít. V novém opatření ministrů je rozpuštění místní akademické legie, což je dnes prováděno velice klidně, jak mi sdělil Wallmoden,² u kterého jsem předtím byl. Řekl mi poslední novinky z Uher. Ty z Banátu jsou velmi dobré. Plukovník a konzul [...] byl jmenován velitelem! Namísto Suplikače. Musí to být muž a znamenitý voják. Wallmoden mi vypravoval některé podrobnosti o maďarské deputaci, která chtěla přijít za Windischgrätzem, než vstoupil do Budy. Windischgrätz prohlásil, že nepřijme žádnou deputaci, ale pány, kteří přijdou jednotlivě. Kromě Louise Batthyanyho,³ kterého nechtěl vidět. Poté přišli Deák,⁴ bratři Malett[?] a biskup Lonovics?⁵ Chtěli ještě jet do Olomouce, aby si promluvili se samotným císařem,

ale Windischgrätz jim řekl, že je to zcela zbytečné, že nemají jinou možnost, než se taktně vzdát. Kossuth odešel se svoji vládou a prazvláštní armádou do Szegedínu. Vzal sebou korunu Sv. Štěpána. Před Budou bán nicméně musel svést malou bitvu, alespoň byla kanonáda! Vojska hodně trpěla zimou, mnoho vojáků mělo zmrzlé uši a nosy.

Nyní jdu obědvat. Tisíckrát objímám tebe a děti. Pozdravuj všechny.

Edmund

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 483, k. 354.

---

¹ Jednání o základních právech.

² Ludwig Georg Thedel hrabě von Wallmoden, 1769–1862, rakouský vojevůdce, na počátku roku 1848 vrchní velitel v Miláně.

³ Lajos hrabě Batthyány, 1807–1849, uherský státník a předseda prvního odpovědného ministerstva uherského v roce 1848.

⁴ Ferencz Deák, 1803–1876, maďarský státník.

⁵ Josef Lonovics, 1793–1867, arcibiskup a maďarský politik.

Elisalex Edmundovi

/13

Teplice, 8. ledna 1849

Myslela jsem, že už jsi včera odjel do Olomouce, a proto jsem ti můj drahý nenapsala. Ačkoli dnes bych ti taky nemusela psát, jelikož odjíždíš definitivně ke dvoru, nechci riskovat, že zítra nedostaneš můj dopis, kdyby tě náhodou ještě něco v Praze zdrželo.

Děkuji ti z celého srdce za tvé dva milé dopisy a promiň, že ti napíšu ještě jednou, ale už nemohu jinak. Je půl čtvrté a od jedné jsme opakovali Moliéra. Předtím jsem četla noviny, matka a strýc mi nahlíželi přes rameno a četla jsem také pasáže z tvého dopisu, které ji zajímaly. Ona a sestry tě objímají.

Ještě než ti budu vyprávět o nás, řeknu ti, s jakou radostí jsem se včera ráno dozvěděla o tvém příjezdu do Prahy, což mé probuzení učinilo dvakrát tak příjemným, ale jsem pohoršena Chotkovou spekulací, který nenechal cizince využít možnosti projet se kočárem na ledě a [...].

Zaznamenala jsem pro tebe teplotu v devět hodin ráno. Smrt Šupjikače je velmi smutná a jsem natolik soudná, abych nevěřila, že ho otrávil.

A propos napiš Fritschovi, od prvního ledna předplatné přílohy Vídeňských novin již nepřijde, a jelikož to předplatné je oddělené, je možné, že na nás zapomněli, příloha je lepší, než noviny a je to škoda, že na nás zapomněli.

Počet pánů, kteří přijeli do Prahy na *Verein* mě nanejvýš pohoršil. Když jde o majetkové zájmy 26 mužů jsou všichni za jedno, dávají si tu práci, aby si rozdělili své vlastní podíly. On sám je příkladem lidí, kteří hřeší z opomenutí a kteří přitahují na šlechtu spravedlivý trest. Vše, co mi o tom píšeš, mě velmi zajímá a myslím, že mi o tom ještě budeš vyprávět.

Stáváš se v Teplicích nesmrtelným, díky svému vynálezu sjíždění kopce [...] Předevčírem a včera jsme se klouzali až do jedenácti hodin večer. Z davu bylo slyšet pochvalu na tvou adresu a tvého vynálezu a všichni ti jsou vděční. Je pravda, že to je velice zábavné a kdybych měla [...] tak bych se nadchla pro tuto mrazivou kratochvíli, ačkoli zimu nesnáším.

Měla jsem u sebe správce a včera vyřídil tvé příkazy. Věří, že Mayer mu nedá za vlnu více než 90 zlatých. Mayer se vrátí zítra ráno z Lipska a správce pak uvidí co je lukrativnější zda z Vídně nebo odsud. Zítra ti napíšu v dopise odpověď.

Celý tvůj dopis mě velmi pobavil. Jsme v Pešti! Ať žije Rakousko! V tomto okamžiku jsem hrdá, že jsem Rakušanka a naše armáda je obdivuhodná! Dobytí Pešti bez jediného výstřelu bude mít omračující účinek na Itálii. Ještě že jsi nám to oznámil, neboť Wallmoden¹ neměl zpráv. Křičeli jsme, můj příteli! Ah! Pánové Maďaři budou těžce litovat!

Dnes tu je *Staatd schaft d'Opera* [...], která nás nadchla a otec je s ní velice spokojen a považuje ji za jednu z nejzajímavějších rakouských her.

Potom co jsi mi řekl, jsem nadšena, že pojedíš do Olomouce. Necht' Bůh požehná tvé cestě. Doufám, že už budeš vědět podrobnosti o návštěvě Esterházyových.² Předevčírem jsme byli nahoře, když najednou k mému velkému překvapení přišli: Rummerskirchenovi, hraběnka Thunová (Lamberg), Westphalenovi, [...], O'Donnellovi, Wallmoden, jedni za druhými *una gran serrata*.

Včera ráno jsem byla u sester a obě dvě trpí. Baas a Guillaume obědvali sami s námi. Jedli jsme slavnou paštiku udělanou v [...] s bažantama z [...], schovala jsem taky pro tebe. [...] přijel do Vídně, dneska ráno jsme se tom dozvěděli. Edmée si včera hrála s Baasem [...]. Nazývala ho hamižný strýc, Bůh ví, kde našla taková slova [...]. Carlos mě včera dělal starosti, celý den měl velmi silné bolení hlavy a celý den prospal a vypadal tak malátně, že mě to zneklidnilo, ale dneska díky Bohu je v pořádku a zdravý. Objímá tě a Edmée taky. Siegfried je svěží a baculatý.

Elisalex

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k. 345.

¹ Karl August Ludwig hrabě von Wallmoden, 1792–1883, bratr Ludwiga Georga Thedela, c. k. tajný rada a polní podmaršálek.

² Jeden z nejstarších a nejbohatších uherských rodů povýšených do stavu říšských knížat. Rodina Pavla Antonína, 1786–1866, diplomat, roku 1848 vstoupil do Batthyányiho kabinetu jako ministr zahraničí a snažil se urovnat rozpory mezi rakouskou a uherskou vládou. Svou funkci složil ještě před rozpuštěním kabinetu v srpnu 1848.

Edmund Elisalex

/14

Praha, 8. ledna 1849, večer

Poněvadž zítra ráno v půl šesté jedu do Olomouce, píši ti ještě tento večer několik slov, která ti přinese Ledebur, pokud zítra odjede. Od té doby co jsem poslal svůj dopis, mám na vyprávění pouze dvě audience. Nejdříve o arcivévodkyni Marii, která se rozloučila se svým bratrem Karlem Ferdinandem, který odjel do Olomouce. V tento moment je úplně sám, neboť oba pánové jsou v armádě. Arcivévodkyně Marie tě nechává pozdravovat, byla velmi hovorná ale brzo mě: [...] Císařovna¹ mě vyzvala, abych se posadil a byla nesmírně vlídná, mluvila o všem možném a velice přirozeně. Je okouzlena z odpočinku na Hradčanech, ale je ráda za všechny osoby, které ji přijedou navštívit. Sdělil jsem jí, že tě to mrzí, ale že ti tvé zdraví nedovolí ji navštívit. Mluvila o všem, co jsi protrpěla v Itálii a Vídni, a ví, že jsi prokázala tolik odvahy. Vzpomínala na 3. května s upřímnou lítostí. Ví velmi dobře, jak špatná je stále nálada ve Vídni. Velice citlivě mluvila o bláznivých názorech na svrchovanost a právech lidu. Jsem velmi zvědavý, co se stalo dnes v Kroměříži. Pokud *Reichstag* udělá nejmenší protest proti ministroví v této aféře *Grundrechts* bude poražen, ale věří se, že pánové natolik milují diety, že neopustí svá místa.

Právě jsem viděl spoustu karikatur v jednom krámku, některé jsem vám vybral pro zasmání. Ale je pozdě a jdu spát. Nashledanou má milovaná. Líbám tě a naše malé „trio“.

Edmund

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, f. Elisalex Clary-Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 483, k. 354.

---

¹ Císařovna Marie Anna Savojská, 1803–1884, žena císaře Ferdinanda I.

Elisalex Edmundovi

/15

Teplice, 10. ledna 1849

Jak ti děkuji můj nejdražší příteli, za tvé dva úžasné dopisy, které líbám, když nemohu líbat tebe. Ten od Ledebura byl velmi příjemným překvapením a jsem ti vděčná, že jsi ho napsal, jelikož se obávám, že já bych to do pozítří nestihla. Bůh dej, abys šťastně dorazil do Olomouce, tvá cesta ve vagonu mě velmi [...] a ačkoli tě to zpozdilo o den, jsem raději, že budeš cestovat přes den než v noci. Jsem velmi pyšná na verše, které jsi napsal. Jsou lahodné jako ty, příteli.

Edmée je vedle mne, nechává tě objímat. Doufá, že přijedeš brzy, chtěla by, abys tu již byl, neboť velice trpí, že tu nejsi. Nechává ti vzkazovat, že se chová pěkně a že bude taky hodná, až se vrátíš

a napořád. Chce ti napsat a poslat spoustu polibků a říci ti něžnůstky, ale napíše ti ještě sama, bez přípravy, buď tedy shovívavý.

Máme se dobře, díky Bohu, pouze já jsem trochu ochraptělá, včera tu bylo -17 stupňů v devět hodin ráno a v poledne ještě stále -16. Doufám, že to je ta zima! Sněží našťástí pro tvá pole. Dámy z Panského domu jsou stále uvězněné a já také, jak se dalo čekat. Představ si, že včera chudáci Schönbornovi ztratili svého druhého syna. Měl „zánět vnitřností“, který si ho vzal během 24 hodin. Díky této metodě posílat malé děti neustále do deště, jak to dovozovala tato ubohá žena! Včera večer jsme si vyšli s Chotkovými, Wallmodenovými a s pány. Předevčírem tu byly pouze O'Donnelovi a Baas. [...]

Dnešní noviny jsou velmi zajímavé a jsem netrpělivá, abych se dozvěděla, co se asi odehrálo 8. v Kroměříži. Zdržím se úvah, neboť by byly příliš dlouhé. Takto dostaneš dopis pár hodin před odjezdem, nenapišu ho příliš dlouhý.

Zdá se mi, že [...] měl pravdu, když říkal [...]. Pravice a levice spojené proti sobě to už je příliš! Jsem dojatá, tatínek si nechává tisknout ve Vídni své dílko o Svrchovanosti, přichází to v pravou chvíli, a mohl by vyvolat dobrý dojem, v momentě kdy se o ní rozpoutala tak živá debata. Jsem tak zvědavá na to, co přineseš za zprávy, že bych ti už teď chtěla položit tisíce otázek.

Otec a matka tě objímají a děkují za dopisy, které jim udělaly radost. Jako dobrý dědeček. [...]. Carlos tě objímá, Siegfried je na roztrhání. Právě jsem napsala Fritschovi a to mě pohnulo, abych hledala ve starých novinách program ministrů – nemožno najít. Tvá matka a sestry tě objímají. Sbohem můj milovaný příteli. Tady je dopis od Valentiny, jak předpokládám.

Kéž tě Bůh šťastně dovede do mé náruče. Objímám tě z celého srdce a jsem velmi smutná z tvé nepřítomnosti.

Elisalex

Edmée Tatínkovi

[Teplice, 10. ledna 1849]

Tatínkovi. Drahý tatínku, ujišťuji tě, že na tebe velice myslíme, ale doufám, že se rychle vrátíš. Clémence Vás nechává pozdravovat. Objímám tě, mí malí bratři také z celého srdce. Tvá poslušná dcera.

Edmée Clary

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k. 345.

Olomouc, 10. ledna 1849

Má drahá, třebaže pravděpodobně tento dopis přijde ve stejnou chvíli jako já, přesto ti ho pošlu. Velmi mě mrzí, že od tohoto rána (ze kterého budeš mít můj poslední dopis) již nebudeš mít moje novinky a já budu moci být v Teplicích nejdřív 12. nebo spíše 13. Měl jsem z Prahy nepříjemnou cestu. Odjel jsem včera v půl šesté ráno stejným spojem a ve stejném vagonu s Thunem a Lantkraběnkou, která jede asistovat u porodu své dcery na venkov. Chtěl jsem spát a na místo toho bylo potřeba pěkně konverzovat. Před Kolínem, jsme zůstali asi hodinu a půl na jednom místě, protože vlak se zavazadly před námi byl [...]. V Kolíně Lantkraběnka opustila železnici, a namísto ní se posadil slavný Oktavián Kinský,¹ který mě velmi bavil, líčením všech scén, které měl od revoluce se svými vesničany, kvůli lovu a během událostí v Praze. Přes svoji surovost a způsoby *à la Turque*, má tento muž mnoho dobrých názorů a [...]. Bratr jeho ženy (Schaffgotsch) byl zabit v Mór. Přijížděje do Moravské Třebové, tam kde vede nová železnice na Brno, moji dva společníci na cestě mne opustili, a já s vědomím že budu nucen tam čekat několik hodin, jsem zašel do hotelu, kde jsem poobědval. Pokud se to dá nazvat obědem. Štěstí že jsem měl sebou *les memoires de Gleichen*,² knihu kterou jsem měl na svém stole již měsíce, a konečně jsem dospěl k tomu, abych si ji přečetl. Je to nanejvýš zábavné a zajímavé. Abych prostrídal své požitky, naobědval jsem se podruhé. Po sedmi a tři čtvrti hodiny čekání, přijel konečně ten nudný vlak z Brna, z nové tratě, která vytváří tolik zmatků. Bylo skoro devět hodin, když jsme odjeli. Trvalo to další čtyři hodiny až sem a udělala se taková zima, že jsem jektal zuby i přes dvojitý kožich a pytel na nohy. Osoby v druhé třídě nemohli více.

Přijel jsem sem tedy v jednu hodinu v noci. Město je od *Bahnhof* vzdáleno ještě další čtvrt hodiny. Byl jsem ve třech různých hotelech, aniž bych našel volné místo. Konečně Lev, šlechtné zvíře, mě přijalo bez jakýchkoli námitek. To byly dvě hodiny. Během další hodiny jsem se ohříval u kamen [...]. Poté jsem spal oblečený v posteli ve svém pokoji, který byl vymrzlý. Brzy ráno můj lovec šel hledat jiný hotel. Nakonec našel jeden, kde mi slibovali dobrý pokoj. Udělal jsem svou toaletu v malé díře, přesto teplé. Napsal jsem [...], který mi nechal oznámit, že mám přijít ráno na audienci k císaři.

Našel jsem tam dvě maďarské deputace, z nichž jedna byla složena z venkovanů. Císař byl velice vlídný, nicméně nemluvil o svém pobytu v Teplicích. – Poté jsem udělal malou obchůzku po arcivévodcích, ale našel jsem pouze císařovy bratry a arcivévodu Ferdinanda.

Konečně jsem svlékl svoji uniformu a byl jsem u Medema, který se nudí. Oubril³ tam byl. Medem mi chtěl dát oběd, ale pozval mne císař. Byly čtyři hodiny. Předtím jsem byl [...] u arcivévodky Františka Josefa. Oběd byl od 35 do 40 osob. Jediný pověřenci od dvora: Lanckoroski, Felix Schwarzenberg, mnoho důstojníků a jedna německá deputace katolického Vereinu, který žádá podporu císaře. Měl jsem tu čest

sedět vedle arcivévodkyně Sophie. Nemůže zapomenout, že tatíček nesouhlasil s cestou jejího syna k armádě. Pověřila mě, abych mu řekl, jak doufá, že mu učiní veřejnou omluvu (její výraz) protože touto cestou, se císař vyhnul dvěma útěkům z Vídně. Také mne požádala, zda-li můj tchán potvrdil abdikaci, což jsem mohl potvrdit s čistým svědomím. Po [...] půl hodině to skončilo. V šest hodin jsem měl audienci u arcivévodkyně Elisabeth, která má nádherné oči. Přijdu odtud, a brzy je potřeba jít na večírek k arcivévodkyni Sophii. Dnes jsem vznešené neopustil. Ještě jsem se stále nerozhodl, zdali pojedu do Kroměříže zítra, ale spíše věřím, že ne. Dělá se velmi zima (dnes ráno 22 stupňů). Na dnešní schůzi *Reichstag*.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 483, k. 354.

---

¹ Oktavián hrabě Kinský, 1813–1896, pěstitel koní, jeden z iniciátorů Velké pardubické. Proslul svým jezdeckým uměním a drsnými žerty, kterými baval i tyranizoval své přátele.

² Asi Charles-Henri de Gleichen, 1733–1807.

³ Šlechtický rod původem z Holandska, ve službách Ruska působili jako diplomaté.

Edmund Elisalex

/17

Ve vagonu mezi Kolínem a Prahou, 12. [ledna 1849]

Napadla mě nestoudná myšlenka! Dokončit svůj dopis ve vagonu, abych ho mohl odeslat poštou, až přijedu do Prahy, pokud přijedu včas, ještě před odjezdem pošty! Tento dopis ohlašuje, že přijedu zítra 13. do Teplíc na oběd. Jsem tak spalován nedočkavostí na to, až tě uvidím a obejmu, že ani necítím zimu! No není to pěkné? [...] velká zima skončila. Díky Bohu!

Pokračuji své povídání tam, kde jsem jej předevcírem přerušil. Samotný *Reichstag* shodil slavný § 1, ale neznám detaily. Večer bylo u arcivévodkyně Sophie velmi rušno. Pokud tento večírek nebyl zábavný, tak alespoň velmi [...] Byl tam pouze Císař a jeho bratři, dvorní dámy arcivévodkyně, kníže Wasa,¹ pomoc z císařova tábora, a dvě rodiny Merveldtovi² a Lanckoronski. Popíjel se čaj okolo dvou stolů, později jen okolo jednoho. Všichni dělali *de la chorpie*[?], kromě mě, který opravdu nemá na to talent. Také samotný císař byl velmi zaměstnán *sa chorpie*[?]. Okolo desáté hodiny se najednou zvedl, objal svoji matku a vystřelil jako šíp, nejspíše aby ještě pracoval. Tato směs *Kraft und Kindlichkeit*³ je opravdu dojemná.

Arcivévodkyně nás propustila v půl jedenácté. Nechává pozdravovat (věřím, že to je slovo co řekla) tebe, tvou matku a moji matku. Strávil jsem ještě půl hodiny u Medema, který byl sám s Oubrilem. Medem mi připadal velmi mrzutý a posmíval se večírkům - *de chorpie*[?] arcivévodkyně. Možná že je

na něj trochu zima, [...]. Možná není spokojen s politikou Schwarzenberga. Je potřeba, aby tu byla nějaká věc, která ho obtěžuje. Jistě jej moc nepotěšilo, že ve Vídeňských novinách zmiňují, že velkovévoda Constantin⁴ obdržel velký Kříž řádu sv. Štěpána, ve stejnou dobu jako knížata Bádenu a Saska a dokonce kníže Fürstenberg! Jeho ruská hrdost bude určitě pohoršena touto rovností.

Nebyl jsem v Kroměříži, protože mi nikdo nebyl schopen říct, zda bude schůze skutečně jedenáctého. A za této pekelné zimy, mě cesta tam nijak neláká. Odjel jsem včera v půl dvanácté ráno z Olomouce, čekajíc dlouho na zpoždění, která jsou teď na pořadu dne. Po čtyřech a půl hodiny [...] jsem se objevil znovu ve velkém sále hotelu *Böhmisch -Trübau*, kde jsem strávil 9. skoro osm hodin. Znovu jsem si tam dal oběd, doufaje že ten zpropadený vlak z Brna alespoň nepřijede později než posledně - tedy okolo deváté hodiny, což dělalo stále pět hodin [...] čekání.

Konverzace s mými dvěma společníky na cestě byla zajímavá. Byl to jeden z bratří Kleinů, stavitelů železnic mezi Vídní, Prahou a Saskem, muž, který umí mluvit o čemkoli. Druhý byl velitel regimentu husarů z Württembergu zvaný Gyra, který válčil s Maďary až do boje o Velenz před Budou, kde se poprvé objevil tváří v tvář vojskům císaře regiment kavalerie. Brzy poté našel způsob [...]. Během našeho rozhovoru a společného čtení novin hodiny ubíhaly jedna za druhou. Bylo devět hodin-žádný vlak, deset hodin-žádný vlak, jedenáct hodin-stále žádný vlak jen v mé [...]. Usnuli jsme oblečení, stále připravení nastoupit do vagonu. Nakonec jsem zcela spal až do osmi hodin ráno. Ve chvíli, když jsem chtěl začít svou toaletu, přijel ten prokletý vlak, který byl úplně plný zápaďáků[?]. Strávil jsem tedy dalších 17 hodin v České Třebové (společně s tím prvním 25 hodin) Všichni jsou navztekani na tento úžasný nepořádek! Neví ale jak to napravit. Jsou skoro tři hodiny odpoledne. Doufám, že přijedu během tří čtvrtě hodiny, aby tento dopis mohl odjet. Chci přespát v Praze a odjet zítra brzo ráno. Doufám, že najdu v Praze dopis od tebe, má milovaná, s dobrými zprávami o všem. Moje ruka je unavená tak, že píše roztřeseně. Tak končím tisíckrátě tě objímaje. Spoustu polibků dětem a tisíce pozdravů pro všechny.

Edmund

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 483, k. 354.

---

¹ Gustav Wasa, 1799–1877, princ, syn sesazeného švédského krále Gustava IV.

² Rodina syna Maxmiliána hraběte Merveldta, 1766–1815, rakouského generála.

³ Moci a dětinskosti

⁴ Konstantin Nikolajevič velkokníže Romanov-Helstein-Gottorp, 1827–1892, syn cara Mikuláše I. a mladší bratr cara Alexandra II. Roku 1849 se na rakouské straně účastnil kampaně proti povstání v Uhrách, za což byl vyznamenán.

Teplice, 12. ledna 1849

Můj [...] mi říká, že nemůžu vlastně dostat tvůj dopis z Olomouce dřív než zítra, ale bolí mě srdce, protože již tak dlouho nemám od tebe zpráv, což mne rmoutí a zneklidňuje. Také píše ještě jednou do Prahy. Bůh dej můj milovaný, abych měla zítra od tebe zprávy, a aby ty sám ses nám navrátil pozítří. Takto s tím přibližně počítám, neboť si představuji, že asi jsi chtěl jet do Kroměříže a že to ti zabralo jeden den v Olomouci. Jen kdybych věděla z dopisu, že jsi živ a zdrav, a hned bych byla velmi spokojená! Psala jsem ti předevečírem. Hustě sněžilo, včera taky, slyším zvonění zvonků na saních na náměstí a na kopci se stále kloužou.

Předevečírem večer jsme tu měli pouze [...] a Chotkovi. Wallmoden se řízнул břitvou do nosu a přijel včera s touto vyvýšeninou ozdobenou náplastí. Ještě tu byla rodina Rummerskirchen a samozřejmě Ledebur. Tatínek dělal během večera předčítání jednoho dopisu od Aubina, který popisoval zasedání osmého. Naštěstí pro tentokrát se hodilo, že poslanci jsou tak bídni, Pinkas hrál roli loutky, ale musíme být rádi za tuto roli, kterou hrál. Doufám, že ministr se z této lekce poučí ze dvou důvodů. Předně již nikdy více nic podobného neudělá, že bude číst v *Reichstag* [...], který dává všechna práva komoře [...]. Za druhé že ministr již nebude více počítat s Čechy, kteří jsou falešnými bratry. V každém případě lekce je tvrdá a je třeba říct, že bude prospěšná. Je lepší z toho vyjít, než o tak vážném tématu pohrdlivě psát.

Díky bohu daří se nám dobře až na tu rýmu, kterou jsme já, Edmée a Carlos chytli, Bůh s námi. Otec a matka tě objímají a mají se dobře. Siegfried hodně pije, to je vše, co o něm mohu říct a je hezký jako obrázek. Ty dva velcí se pilně učí [...]. Naše opakovací zkouška nejsou moc slavné [...] nebudeme moci vůbec hrát dřív než v úterý nebo ve čtvrtek protože Mathilda má stále pořádnou rýmu a Leontine se také nehýbala od pondělí, které ji [...] tak unavilo.

Všichni tě pozdravují. [...] Tatínek a maminka tě netrpělivě očekávají a děti! Posuď sám, jak mluví o tobě a zlobí se, že tu tak dlouho nejsi. Pochop taky, že tvoje matka je zneklidněna tvou cestou. Nashledanou můj milovaný, objímám tě z celého srdce a očekávám tě. Vše co mohu dodat. Přijed' rychle. Pán Bůh s tebou.

Elisalex

Teplíce, 16. dubna [1849], v jednu hodinu ráno

Můj drahý příteli, je mi tě tak líto v tomto počasí, [...] a nechci tě plísnit tak, jak bych na to měla chuť, kdyby mne nepřemohl soucit. Říkám si, že jsi velice nešťastný, že musíš vstávat, když já se tak marně snažím usnout. Spánek bez tebe ovšem bude popravdě řečeno méně sladký, ale kdo mým údům uleví? Vstávání považuji za něco prospěšného, ale jestli je to kvůli střelení olova do zvířecích těl, tak promiň, ale tato myšlenka ve mně vzbuzuje nepříjemné nebo ještě horší pocity. Nechme té zášti, a nemluvme již o tom.

Náš večírek byl příjemný, kníže Colloredo¹ velmi přívětivý, Anna a Fritz Westphalenovi málo příjemní, Wallmoden a hraběnka Waldsteinová. Dobrá část večera, což je vždy ta poslední, kdy [...] byl melancholický a tatínek zajímavý, škoda že jsi to neslyšel. [...] tu obědval, potom přišli Chotkovi, velká skvadra. Edméé koketovala neslýchaným způsobem s [...].

A propos la Bonne přijede zítra večer a už se na to třesu! *Le Dragon* vypadá, že něco tuší. V tomto ohledu budeme muset něco spolknout, ale rychlost musí převážít nad chvilkovou mrzutostí.

Dobrou noc pro mě a dobré ráno tobě. Tato nesouzvuk mezi námi dvěma se mi nelíbí. V každém případě tě líbám (pod levé ucho-víš?) můj milý a modlím se za tebe. Sbohem můj drahý, sníh ze střech spadl do dvora [...].

Elisalex

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k. 345.

---

¹ František, kníže Colloredo, 1802–1852, v roce 1848 byl velitelem terezínské pevnosti a při pražském povstání vojensky podpořil knížete Windischgrätze a poté s ním obléhal Vídeň a účastnil se bojů v Uhrách.

Teplíce, 22. duben 1849, půl hodiny po půlnoci.

Tak počasí je ještě horší než kdy jindy a popravdě můj drahý, lituji tě, že musíš za tohoto deště, zimy a větru lovit a je to přinejmenším holé bláznovství. Pokud nechceš pouze onemocnět, opravdu to nemá smysl. Hýčkám si naději, že se vrátíš zítra.

Salmovi přijeli v půl čtvrté, večeřeli a strávili večer u nás. Vilém velice lituje, že tě vůbec nezastihl, vypadá hubeně, ale spokojeně a má velmi výrazné šedivé vousy, což opravdu vypadá jako kozí

bradka. Nestalo se nic nového kromě toho, že mne kněžna Colloredo velmi naštvála [...] tím že mluvila povýšeně o Radeckém a bránila [...] zdálo se mi to přehnané. [...]

Znovu ti to připomínám. Wengeborn[?] přijel, aby [...] umístil sám můj portrét do salonu, ale jelikož se obávám, aby se s tím plátnem něco nestalo [...] zachovala jsem si tvář a podle rady otce a matky jsem jej nechala přenést do tvé knihovny. Tak zase nic, to je vše můj ubohý příteli, Bůh ti žehnej. Nashledanou zítra.

Elisalex Edmundovi

/20b

Teplíce, 22. duben 1849, odpoledne

Počasi tak hrozné, že si myslím, že není možné, abys setrval na tom nešťastném lovu. Ale jelikož je poledne, posílám přesto kurýra pro všechny případy. Až doteď jsem ho zdržovala, neboť jsem doufala, že tu budeš každou chvíli. Sbohem.

Elisalex

Arcivévodkyně přijede údajně ve středu.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k. 345.

Elisalex Edmundovi

/21a

Teplíce, 25. dubna 1849, v jednu hodinu ráno.

Díky Bohu, Edméé klidně usnula a doufám, že [...]a dobrá noc ji rychle uzdraví, ale chudák dítě celý den ji bolelo v krku a moc trpěla. Naštěstí horečka hodně klesla. Oddala jsem se naději, že s pomocí Boží bude na druhý den lépe a že to byl pouze zánět, [...] a ne začátek další nemoci.

Strávila jsem celý den opatrováním malé, jedli jsme dole a večer jsme měli opravdu velkou společnost Nosticovi a Ledeburovi, [...] Westphalen, dvě sestry z Navary a Radolinský. Představ si, že se zdá, že oslňující aféra Lichtensteina je báchorka, jinak nic zajímavého. Dobrou noc poklade. Končím, ať máš hezké počasí a ať se naše malá nemocná uzdraví!

Elisalex Edmundovi

/21b

[Teplíce, 25. dubna 1949], v půl deváté ráno

Ráno Edméé vypadá dobře, nemá horečku, nechrapí a je veselá jako obvykle. Líbá tě z celého srdce a přeje ti dobrý lov. Myslím, že by zdaleka nebylo od věci, kdybys jí napsal. Je tu spousta věcí ke čtení. Wodlle[?] mi píše že Windischgrätz a Luisa Schwarzenbergová chtějí strávit celé léto tady, z čehož jsem zoufalá, hlavně z ní, která je údajně extrémně vzteklá a všechny nás rozhádá.

[...] má u sebe svého syna Isabela, Siegmunda Thuna a hraběte Veizey(2) což je k zbláznění.

Otec ti posílá tento *bulletin* a pozdravuje tě stejně jako matka. Všichni se máme dobře. Carlos tě líbá a Sigfried ti posílá úsměv. Necht' Bůh nad tebou bdí.

Elisalex

Pozdravuj Boguslaw. Leontine pro něj nic nemá.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k. 345.

Edmund Elisalex

/22

Podmokly, 26. dubna 1849, půl hodiny po poledni

Usadil jsem se na poště, abych ti napsal a natisíckrát poděkoval za dobré zprávy o naší drahé malé. Dej Bože, aby to nebyla ta hanebná spála! Toto ráno jsem opustil Boguslawu nebo *Jägerhaus* v Maxově a přijel jsem sem vskutku na čas, abych v případě, že zprávy o Edméé nebudou dobré, mohl okamžitě odjet. Namísto toho ti teď píši a shledám se s Boguslawem a poobědvám s ním. Navštívil jsem Thunovy, sám protože Boguslaw měl pouze lovecký oblek. Viděl jsem skleník s kaméliemi, rododendronem a azalkou, která je stále úchvatná. Počasí je krásné a silnice odsud do Maxova zalitá sluncem je jednou z nejlepších procházek, které můžou být. Na lovu jsme až doposud za svou vytrvalost nebyli odměněni. Včera večer jsme viděli a slyšeli páření, ale nemohli jsme je střílet, toto ráno každý z nás střelil, ale bez výsledku, ale já věřím, že jsem poranil kohouta, (píše se to tak?) kterého možná najdeme.

Doufám, že tě budu moci zítra probudit, nebo alespoň budu u tebe, až budeš vstávat, pokud dovolíš. Pokud ne, alespoň s vámi posnídám. Těším se, až obejmu tebe a děti a ostatní. Nashledanou, můj klenote.

Edmund

Elisalex Edmundovi

/23

Teplice, 22. srpna 1849

Je to jako osud, že dopisy od [...]přijdou náhodou vždy, když tu naneštěstí nejsi, můj drahý příteli. Tak jsi byl vyhnán na železnici, mám velký strach, jestli jsi v noci netrpěl zimou, neboť u okna, u kterého jsem stála, abych tě viděla, jak odjíždíš, byl mrazivý vzduch, který mne zneklidnil. Vezmi si do Hamburku pytel na nohy na zpáteční cestu a myslí na zimu v Cinvaldu.

Budeš se mi smát, když budu hořekovat nad naším osmidenním odloučením, ale jelikož vím, že ti také scházím, říkám ti zcela otevřeně, že jsem velmi smutná. Před dvěma nebo třemi roky jsem naším odloučením tolik netrpěla, ale čas místo toho, aby náš vztah ochladil, ještě zesílil naši lásku a za to děkuji nebesům!

Matka a otec tě pozdravují. Matka a já jsme velmi zneklidněné zimou a rozhodnutím, které učiníme poté, co promluvíme s Waelfem[?] a hlavně které učiní otec. Zdá se rozhodnutý neodejít ze země z finančních důvodů a je pravda, že když má člověk málo [...], člověk musí myslet na všechno, co ztrácí tou změnou. Neumím si tedy představit, jak to dopadne. [...]

V novinách není nic nového. Dnes ráno jsme se rozloučili v deset hodin se Salmovými. V poledne jsem byla u [...] pro Sigfrieda, který je úchvatný, následně u Mathildy a to je všechno.

Svítlí sluníčko, ale vítr je studený. Měla jsem sebou generála Fischera, kterého jsme viděli v Benátkách a který má dceru zpěvačku. Požádala o divadlo v pondělí, což jsem ji tvým jménem povolila a zhostím se toho, ačkoli ji pravděpodobně neuslyším, neboť chci odjet v pondělí ráno do Drážďan, ledaže bych proti tvé vůli...

[...] Esterházy je opět nemocný. Maminka to píše. Pascale přijede 28. nebo 29. Doris odjíždí dnes. Mluvila jsem s Johnem a domluvila s ním, že vyúčtuje [...] a ty to zaplatíš. To je nejsnadnější způsob jak tu věc vyřídit. Pozvala jsem ho na zítra k obědu. Nezapomeň vyřídit moje záležitosti v Hamburku a nech si poradit od [...] Přivez také [...] A sám buď rozumný. Vzpomeň si, jestli ucítíš sebemenší crebis crebis [?], že máš léky a vysvětlivky od [...] a hlavně, že člověk nemá nikdy nic zanedbávat. Děti tě objímají. Mathildě a Leontýně je již dobře.

Elisalex

Drážďany, 22. srpna 1849

Nemám moc času, můj anděli, ale nechci opustit Drážďany, aniž bych se ti ozval. V noci mi bylo zima, tedy spíše, bylo by mi zima, kdybych nebyl dobře chráněn. Vzduch byl ledový, když jsem jel nahoru i dolů, je toto v létě možné? Přijel jsem v půl osmé, udělal jsem svoji toaletu, posnídal jsem a představil jsem se místnímu sluhovi. Byl jsem u obuvníka Bergera, jehož žalostný krámeček neodpovídá své evropské reputaci. U Arnolda zaplatil účet. Vybral portréty významných Francouzů dneška a dalších, mezi nimiž Görgeye.¹ Zastavil jsem se na dlouho v, na a kolem, Zwinger², které mám stále velmi rád navzdory špatnému vkusu v architektuře. Zříceniny dvou z jejich pavilonů jej činí ještě zvláštnějším. Nové muzeum, které spojuje dvě křídla, není v harmonii se zbytkem budovy. Staré divadlo je hrozná ruina. Ale v ulicích není skoro vidět stopy zápasu. *Hotel Rome* je zcela zrekonstruován. Ukončil jsem svoji procházku královskou oranžérií a zahradou, která je před ní, a která má novou nádhernou velmi hezky vykreslenou mříž. Vrátil jsem se do hotelu *Vienne* a čekám na svůj oběd a odjedu ve dvě hodiny. Polívka je tu, končím, ale stydím se ti poslat tak uboze malý lístek, který ti nicméně řekne, jak tě mám rád a tisíckrát tě objímám a také děti, rodiče a svoji matku. Pozdravuj všechny.

Edmund

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 483, k. 354.

¹ Artur Görgey, 1818–1916, vrchní velitel maďarské revoluční armády.

² Zwinger je zlomkem knížecího paláce zbudovaného v letech 1711–1722 Danielem Pöppelmannem pro Augusta II. Zwinger měl tvořit velkolepé nádvoří paláce budovaného ve slohu barokním přecházejícím v jednotlivostech ve sloh rokokový. Severovýchodní stranu Zwingeru zaujímá muzeum, neorenesanční stavba z let 1847–55.

Elisalex Edmundovi

/25

Teplice, 23. srpna 1849

Děkuji ti, drahý příteli, za dlouhý něžný lístek z Drážďan, který mě zároveň rozesmutnil a rozveselil. Chudáčku, byla ti asi pěkná zima. Doufám, že na zpáteční cestě si dáš pozor [...]. Přikládám lístek, který ti posílá čalouník, bylo od něho hloupé, že mi ho dal až dnes ráno. Bojím se, aby nebylo příliš pozdě, a přesto nápad je to výborný. Dnes fouká a vzduch je mrazivý, obloha je zatažená šedivými mraky, jedním slovem hrůza, takže půjdu potřetí na *Magicien*¹ a [...]s dětmi. Byla jsem tam včera a bylo tam osm

lidí, Radzwillovi a ti naši ne. Lóže byla prostorná, vedro k udušení, ale jinak pěkné a znamenitě jsem přivykla pistolím.

Večer jsme byli u Magenise.² Omluvila jsem tě, že jsi ho zapomněl navštívit. Je to příjemný herec [?], poté [...]jak bylo předpokládáno. Včera jsme večereli u [...]a abychom využili talentu, [...]byl nadšen.

V novinách je zpráva, která si zaslouží pozornost. Prohlášení [...]a Görgeye

Mám dopis z [...], který sem nakonec nepřijede, pak jeden od Titine, který vypráví, že císař má velikou novinu ke svátečnímu dni ve [...], Když se popíjelo šampaňské, což byla úžasná chvíle, poté okamžitě odjel do Vídně, celá ischelská společnost se seběhla, aby ho viděla odjíždět, jak nastupoval do kočáru. Dav ho doprovázel až k jezeru, kde křičel nadšené hurá. Konec dopisu je velmi smutný a velmi mě rmoutí. Totiž hraběnku Westphalenovou náhle ranila v Gasteinu³ mrtvice, žila, ale každým okamžikem jsme očekávali ty nejhorší zprávy. To mě velice rozesmutilo, ale tolik mě to nepřekvapilo, Gastein je často nebezpečný a ona vypadala znepokojivě. Její ubohé dcery a neteře, takový zármutek!

Edmée [...] je velmi šťastná, že jsem jí řekla, že ti může napsat. Carlosovi a Siegfriedovi se vede dobře, díky Bohu. Rodiče a tvá matka tě líbají. Leontine se vede lépe než Mathildě. Stejně je obě lituji. Nevím, jestli jsem ti psala, že ubohý [...]byl obviněn ze smrti svého bratra, který byl otráven. Ta paní Fischer, která chce dát [...]trvala na tom, abych jí dovolila dát na plakát a uchovat jako dopis natrvalo [...]

Elisalex

Edmée tatínkovi

[Teplice, 23. srpna 1849]

Drahý tatínku. Když mi maminka oznámila, že jsi odjel, chtěla jsem abys byl zase se mnou, ale jelikož Bůh chtěl, abys odjel, tak jsem nic neřekla a tato smutná vzpomínka zůstala v mé duši a neopouští[?] mé srdce, protože tě mám z celého srdce ráda. Netrpělivě čekám, že se brzo vrátíš. Vroucně tě objímám.

Tvá poslušná dcera.

Edmée

Vychovatelka Edmundovi

[Teplice, 23. srpna 1849]

Obě děti spěchají, aby Vám po svém způsobu napsaly několik řádek. Nechtěla jsem nic změnit na jejich stylu, přesvědčení, že by Vás více potěšilo to, co sami vyjádřili a také jejich zábavný pravopis.

Přeji Vaší výsosti šťastnou cestu a rychlý návrat a raďte počítat s horlivostí Vaší oddané

23. srpna 1849

C. Jacquos

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k. 345.

---

¹ Patrně hra podle románu *Le Magicien* od Alphonse Esquirose (1812–1876). Román vyšel v roce 1834 a sklídl velký úspěch.

² Artur Charles Magenis, 1801–1867, britský diplomat.

³ Lázeňské město v Salcbursku.

Edmund Elisalex

/26

Berlín, 23. srpna 1849

Byl jsem si jistý, má drahá Elisalex, že zde nikdo nemyslí na cholera. Nedělám si tedy starosti a ještě den zde zůstanu. Odjel jsem z Drážďan ve dvě hodiny. Byl jsem úplně sám ve vagonu první třídy. Přečetl jsem část Schuselkova¹ spisku: *Deutsch oder „Russisch“*, který zachycoval hodně pravdy a byl velmi umírněný. Dělal jsem ještě další věci během cesty. Mám to říct? Řekneš, že jsem zrůda, která není hodna být tebou milována. Nicméně je třeba přiznat. Psal jsem verše, nebo spíše jsem psal na psací desky (jak kompromitující!) útržky, ze kterých by bylo možno sestavit pár veršů. Ale o kom? *That is the question*. O Paní Nah[?] Pro tvoji útěchu ti řeknu, že jsem na ni myslel pouze z pohledu uměleckého, tato malá žena má v sobě něco [...] a myslel jsem, že je možné napsat o ní hezký sonet.

Přijel jsem sem v půl desáté, Radzwillův kočár mě očekával. Dal jsem si čaj u paní Wildenbruchové² s několika osobami, které jsem znal již dlouho. Společnost arcizpátečníků. Jsem ubytován v pokoji Boguslawa, prosím tě, abys jemu a Leontině řekla, že je pro mě poctou bydlet ve stejných pokojích, kde jsem s nimi před deseti lety strávil velmi příjemnou zimu. Poslal jsem svého zahradníka do Potsdam-Babelsbergu³, a já sám půjdu k Prokeschům budu čekat příchod Felicie, abych se šel s nimi podívat na nové muzeum, kde jsou slavné fresky od Kaulbacha.⁴ Budu obědvat u paní Wildenbruchové a večer strávím u paní D'Afou[?], která mě pozvala. Už nemám čas pokračovat ve psaní. Objímám tě, můj anděle. Opatruj se a obejmi za mě děti. Tisíckrát pozdravuj ostatní.

Edmund

Prosím tě nezapomeň:

Vzkaž polesnému, že chci nechat zastřelit jednoho jelena v parku [...].

Pokud Nah[?] odjedou před mým návratem, dej jim [...] s portréty, aby je Fritschovi nechali svázat s knihou.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 483, k. 354.

¹ Dr. Franz Schuselka, německý publicista, příznivce velkoněmecké koncepce.

² Pravděpodobně žena pruského diplomata Ludwiga von Wildenbruch, 1803–1874. Byl generálním konzulem v Bejrutu, v roce 1847 se přesunul do Berlína, 1850 do Athén a později do Cařihradu.

³ Město v Braniborsku nedaleko Berlína, známé pro jedinečné parky.

⁴ Wilhelm von Kaulbach, 1805–1874, německý malíř, provedl satirické ilustrace k Reinecke Fuchs, V roce 1847 byl povolán do Berlína aby provedl výzdobu schodiště Nového muzea v technice stereometrické k čemuž zvolil kulturněhistorické motivy: Stavba Babylonské věže, Bohové řečtí, Zboření Jeruzaléma, Křižácké výpravy, Bitva Hunů, Reformace.

Edmund Elisalex

/27a

Berlín, 23. srpna, večer

Začínám ještě jeden dopis, abych ti vyprávěl, můj poklade, co jsem dnes dělal. Nenašel jsem Prokesche, který poté přišel ke mně. Vzkazuje tobě, otci a matce spoustu věcí, přiveze svou ženu a hledá pro ni ten největší pokoj. Viděl jsem výstavu umění a řemesel v Krollově nebo [...] sále, pěkně nainstalovanou, krásný nábytek, bylo tam vše, dokonce i kočáry. Po návratu jsem našel Salmovi. Byl jsem s nimi a paní Wildenbruch v novém muzeu, jehož sály v prvním patře měly nádherné sloupy z různých druhů mramoru, a dlaždice zdobené překrásnou moderní mozaikou, ale tyto sály jsou ještě prázdné. Egyptské museum dole bylo upraveno velmi luxusně. Co je v tomto muzeu nejzajímavější - Kaulbachovy malby velkého schodiště, šest rozsáhlých kompozic, z nichž jedna je skoro dokončená. Je to stavba věže Babel v momentě, kdy Bůh dostal ten nešťastný nápad zmást jazyky. Zmatení, dnes zhoubné pro naši vlast tak, jako nikdy předtím. Na tomto obraze vidíme Boha Otce na obloze se dvěma anděly dělníky, kteří místo aby pracovali na stavbě, mezi sebou bojují a zabíjejí se, uprostřed zcela ztrápeného Nimroda, a dole v prvním plánu tři hlavní skupiny tří lidské rasy. Jsou tam obdivuhodné detaily. Strop tohoto obrovského schodiště, (který je podle mě na svou délku příliš vysoký a příliš úzký), je malovaný na dřevo po způsobu bazilik. Malá galerie, která spojuje obě muzea, staré a nové je něco rozkošného. Jsou tam bronzy (kopie antických děl) a výhled z obou stran na obě křídla je opravdu nádherný. Ve velké rotundě starého muzea, kterou znáš, je něco nového, jsou to slavné gobelíny podle kreseb Rafaela, kterých jsou pouze další tři exempláře: v Rouenne, ve Vatikánu a někde v Paříži, nevím kde a ty zdejší, které byly v Londýně a které král nechal koupit. Svou velkolepostí jsou jako dělané pro tuto galerii a tuto rotundu. Obědval jsem se Salmovými a paní Black, dvorní dámou kněžny Charbs[?]. Po obědě jsem byl v botanické zahradě.

Edmund Elisalex

/27b

[Berlín, 23. srpna], po půlnoci

Vrátil jsem se z večírku u D' Afou[?]. Dali mi za úkol vyřídít spoustou věcí pro hodně lidí. Byla veselá a vlídná jako vždy. Při vyřizování diplomatických záležitostí jsem tam potkal Hessensteinovy, pana Howcarda, S. Paola, Prokesche, Wilkense (který opustil Vídeň). Seznámil jsem se hrabětem Kirchenfeldem, který si velice oblíbil tvé rodiče. Zítra odjíždíme v půl osmé. Jelikož budu zítra ráno pospíchat, končím svůj dopis, abych ho mohl zítra poslat. Nashledanou, má milovaná. Objímám všechny.

Edmund

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 483, k. 354.

Edmund Elisalex

/28

Hamburg, 24. srpna 1849

Má drahá Elisalex, nepřišel mi tvůj dopis, jak jsem doufal, možná přijde zítra ráno. Z Berlína jsme odjeli dnes ráno okolo osmé hodiny. Ve Wittenbergu, kde se stavělo deset minut, byly připravené stolky s [...] a brambory vypadaly tak čistě a lákavě, že jsme jim nemohli odolat, jak si dovedeš představit. O dvě nebo tři zastávky dále Salm odešel. Dvakrát jsme zvonili a nevrátil se. Nakonec pískali, zavřeli dveře a hle, vyjeli jsme v okamžiku, kdy se vracel. Omlouval se, my také, ale neměli s námi slitování a odjeli jsme bez Roberta. Felicie je v slzách, a já a náš společník z vagonu, Hannoveran, ji utěšujeme. Tento Hannoveran, myslím, že je důstojník, vypadal jako výtečný muž. Zná Wallmodena, on sám měl dva synovce v naší armádě, z nichž jeden byl zabit v Uhrách, nezjistil jsem jeho jméno. U poslední zastávky se země zazelenala a vypadala velmi pěkně. Velmi příjemní, pěkně oblečení vesničané s velice originálním kloboukem nabízeli kytky a ovoce.

Přijeli jsme ve čtyři hodiny. To, co je vidět z Hamburku od Bahnhof až do našeho hotelu je překrásné, promenády se zvlněným terénem opečovávané jako *pleasure* ve velkolepém anglickém stylu. Udělali jsme si procházku okolo obrovské nádrže [...] Binnen–Alster¹. Ze strany, odkud se přichází, jsou další promenády, úžasný most, velmi pitoreskní větrný mlýn a v rohu nádrže rovněž velmi elegantní pavilon. Na protější straně je slavný Jungfern Steg. To je tam, kde jsou první hotely. V Strasse Hit nebylo již místo. Jsme v hotelu [...]. Naše pokoje nemají výhled na Alster–Bassin, ale do dvora hotelu, který je začátkem trhu. Je to osmihranný dvůr s pěknou skleněnou kupolí podepřenou elegantní kostrou ze železa.

Dlažba dvora má velmi pěknou kresbu, především díváme-li se z výšky, a ze svého okna vidím celou délku trhu a jeho malé terasy pod skleněnou klenbou. Sotva jsme přišli, začalo pršet. Naneštěstí se říká, že v Hamburku hodně prší. Ještě jsme neviděli ani paprsek slunce, procházeli jsme se, já a Felicie po *Jungfern Steg* a před burzou. Jeden z hotelů má velkou terasu s velkými oranžovníky a spoustou květin, ze kterých bys byla nadšená. Obědvali jsme v šest hodin v jednom salonu, který má výhled na nábřeží. Byli jsme více u okna než u stolu, neboť dole bylo [...] a živo jako v Neapoli [...]. Bylo to těch 9000 Prusů, kteří zde jsou k velké nevoli Hamburčanů a oživují zdejší ulice. Naproti hotelu na nábřeží je kavárna, kde bylo hodně důstojníků a jeden chlapec s opicí, která tančila a okolo dav dětí. Nedaleko odtud byl další dav na nábřeží u zábradlí, který se díval, jak muž s přivázanými člunky na nohou chodí po vodě. [...] držel oboustranné pádlo, se kterým pádloval jedním koncem napravo, druhým nalevo, to jsem ještě neviděl, to je roztomilé. Postrádal jsem tě, můj poklade.

Ubohý opuštěný Robert přijel až v devět hodin večer. Právě jsme všichni tři dopili čaj. Odebral jsem se do svého pokoje a píši ti, protože chci tento dopis poslat zítra ráno a hned poté budu řešit své záležitosti. Luitzen[?] zde není, což mi vyhovuje, ačkoli bych se rád seznámil s jeho pěknou ženou. Myslím si, že noc 27. ještě strávím v Berlíně, spíše určitě, abych dojel do Drážďan ve stejnou dobu jako ty, 28. Jelikož v Drážďanech budeme mít dva kočáry, je nám třeba koní, abychom je nemuseli posílat poštou. Prosím tě tedy, abys 27. poslala Braunovy do *Dippoldiswalde*, a ty pojeděš 28. ráno s čtyřmi ostatními až do *Dippoldiswalde*, jestli vše dobře půjde. Takto se do Drážďan dostaneš velice rychle. A zpátky se dostaneme stejně. Možná budeme moci 19. zůstat v Drážďanech a takto spát [...]. Chci říct [...]. Prosím, spalme to. Zapomněl jsem se zeptat na své čtyři oblíbenice, měl jsem strach, jestli se v *Altenbergu*² tím ledovým vzduchem nenachladili. Dnešní noc je naproti tomu italská noc, alespoň pod mou kupolí. Skoro mám chuť si na noc otevřít okno. Ne, neměj strach, to neudělám. To mi připomíná, že je pozdě a čas jít spát, hezký večer a dobrou noc, mé drahé děti. [...] a co řekneš své spící obludě?

Edmund

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 483, k. 354.

---

¹ Binnenalster nebo Inner Alster jedno ze dvou umělých jezer okolo Hamburku.

² Městečko v Krušnohoří.

Teplíce, 26. srpna 1849

Můj drahý milovaný příteli, dostala jsem tvé dva dopisy z Berlína a z celého srdce ti za ně děkuji. Díky Bohu, že se ti vede dobře a doufám, že tomu tak bude i nadále a že tvá cesta bude šťastná. Jsem ve velké nejistotě, co se týče mé cesty do Drážďan, neboť ve svém druhém dopise z Berlína z 23., který přišel včera večer, nepíšeš, zda den strávený v Berlíně zpozdí tvůj návrat. Přesto předpokládám, že ano a odjedu odsud až v úterý brzy ráno, v každém případě do Drážďan. Kdybys tam náhodou přijel v pondělí večer, počkej na mě, neboť chci odjet do [...]. Doufám, že i kdybys strávil dnešek v Hamburku, přijel bys přesto v úterý do Drážďan, takže bych tam nečekala déle než půl dne.

Tvůj den v Berlíně mě zaujal a jsem nadšená, že jsi viděl našeho drahého Prokesche. Máme tu pěkné počasí a přeji si, aby tak zůstalo na mou cestu do [...]. Napsala jsem ti 23., ten den jsme měli k obědu kance, bylo velmi zima a větrno. Po obědě se přišla představit hraběnka [...], Polka, která má kulhavého syna, se svým manželem, který tvrdí, že znal otce a viděl mě jako dítě. Pochází z malého městečka v ruské části Polska a právě přijel z Karlových Varů. Jelikož mě tato známost příliš neláká, [...]. Pak jsem byla u dvou nemocných sester, u hraběnky [...] a hraběnky [...], která kreslila ve velkém salonu a udělala můj portrét se všemi detaily. Jaká krása, ale s postavou nejsem tak spokojená jako na začátku. Večer tam byli ti tři z [...].

Včera jsem měla [...] ráno, ale tak jsem zapomněla, co se dělo předevčírem. Ten den jsme s Mageniselem dělali [...]. Večer po velmi nudném koncertu přišli Wallmoden, Schwarzenberg a Mageniselem.

Včera ráno jsem byla v [...], kde jsem se modlila za tebe, můj drahý, odpoledne jsme byli v *Mühlbergu* a jeli jsme dolů tou novou cestou, která je rozkošná. Večer přišli Wallmoden, Schwarzenberg a Mageniselem, kteří byli také s námi na procházce, a také [...].

V tyto dny jsme neměli jiných zpráv, než z novin a jelikož je toho mnoho, nebudu ti to vyprávět. Dětem se vede dobře a líbají tě a netrpělivě očekávají. Sigfried už má pět zubů, Tvá matka a rodiče tě líbají. Už musím končit, líbám tě.

Elisalex

Podlesky[?] říká, že chceš přijet v pondělí do Berlína, takže v úterý do Drážďan. Jelikož tam možná pojeděš beze mě, posílám tento dopis, abych tě poprosila, abys tam na mě počkal. Počítám s půl dnem, odjedu v úterý v osm hodin ráno a bez zastávky jsem v jednu hodinu v *British Hotel*. Něžně tě líbám.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k.345.

Elisalex Edmundovi

/30

Teplice, 27 září 1849

Protože tvůj statečný jelen stále není ochoten nechat se zastřelit, píši ti, drahý příteli, a posílám po částech a úryvcích (Boguslaw a [...]) denní politika velmi málo zábavná a velmi rychle přečtená. Žádné dopisy pouze[?] jeden od Nostice, věřím, že tě čeká ve tvé kanceláři.

Tatínek a maminka tě objímají. Včera jsme byli v divadle a viděli jsme [...]bylo to tak vtipné, že jsme se zalykali smíchy. [...] mě vystrašila a potěšila a chudák Marie je velice dojemná! Vzkazuje ti, že lituje, že tě vůbec neviděla.

Doufám, že se mi vrátíš zítra ráno. Děti se mají dobře a objímají tě, tvá matka tě také objímá. Nashledanou můj milovaný příteli, tisknu tě něžně ve svých pažích.

Elisalex

Lory Schwarzenbergová píše své sestře, že chudák Stadion se úplně zbláznil. Jak je to smutné. Strávil 24 hodin v lese. Jediná věc, kterou dělal, bylo sbírání hub! Ubohá lidská povaha, ještě před pár měsíci byl zákonodárcem.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k.345.

Elisalex Edmundovi

/31

Teplice, 20 listopadu 1849

Doufám, můj drahý Edmunde, že jsi po cestě moc nezmrznul a že jsi dobře dojel do Prahy. Illuminace se bude pravděpodobně konat dnes a ačkoli bude určitě nádherná, nezávidím ti, že ji uvidíš, protože tě ujišťuji, že bude zima. Radovala jsem se ze slunce místo tebe, vydala jsem se na projíždku, a pokud odjedeš z Prahy až pozítří, moc bych chtěla, abys mi dal přesné příkazy ohledně koní, neboť pokud bude hezky, chtěla bych jet do Loun na setkání. Jenom si vzpomínám, že paní Beckersová chtěla jet ve čtvrtek do [...], takže ji uvidíš až ve středu nebo v pátek. V každém případě napiš mi své přesné plány. Těším se na pěkný lístek pozítří ráno, až se probudím. Je to tak?

Všechny děti a rodiče tě objímají. [...] Maminka nebyla unavená a skvěle se bavila, jako tatínek. Děkuji ti ještě mnohokrát, můj milovaný příteli, za tohoto okouzlujícího syna. Tisíckrát děkuji za tu úchvatnou včerejší oslavu, byla moc pěkná hlavně díky tvému talentu vést kotilion,¹ mám radost, že měl úspěch, bylo to veselé, milý ples. To ráno mne bolely nohy, neboť už jsou tomu tři roky, co jsem tak

dlouho v kuse netančila. Jinak mi to nic neudělalo a velice jsem se bavila. *A propos* ty jsi mně ale vyvedl zlomyslný kousek.

Arnold napsal [...] a neměli nic a já jsem tak netrpělivě na ty komedie čekala a myslela si, že mám všechny divadelní hry *de Sti* [?] Rychle jsem napsala, aby mi poslal hry na vybranou, ale toto velice zpomaluje práci na mých ubohých komediích. Clémens se mezitím učí tvou roli de [...].

Dnes ráno jsem spala docela dlouho, takže jsem se zaradovala, že je zrovna méně novin, ačkoli jsem ještě nedočetla le *Paris qiotidien de Politique*.

Pokloň se za mě, prosím císařovně Marii, nezapomeň na to můj drahý. Necht' tě Bůh provází! Opatruj se, snaž se, abys byl v teple, nedělej nerozvážnosti, teple se obleč, nenachlad' se a vrať se do mé náruče. Žena i děti tě něžně objímají.

Elisalex

Nezapomeň na Genesis pro tatínka.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k.345.

---

¹ Společenský tanec.

Edmund Elisalex

/32

Praha, 20. listopadu 1849

Můj drahý anděli, až dostaneš můj dopis, dozvíš se, že dnes nemůžu být s tebou. V této chvíli stále ještě nevím, kdy půjdu k císaři, ale právě jsem se dozvěděl od hraběte Brandise, že císař Ferdinand mě přijme zítra v jednu hodinu. Budu tedy moct být v Teplicích nejdříve zítra večer, a to pozdě, protože počítám, že pojedou přes Louny a navštívím Beckersovy.

Přijel jsem sem v poledne *in puncto*, trvalo mi to tedy sedm a půl hodiny z Teplic, což je vzhledem k špatným silnicím poměrně rychlé. Prožil jsem opravdu studenou noc bez všech kožešin, vaku na nohy, etc. Měl jsem čas pouze na svou toaletu a kousek jídla, musel jsem totiž přijít včas na přehlídku posádky na náměstí Invalidovny. Byl nádherný den a vojska vypadala dobře, byly tam: divize bádenských dragounů, několik bataliónů z Weldenu a Wohlgemutts[?], a batalion [...]. Nelíbili se mi *les Commiss Mantel* a šedá paleta generálů, která vypadala příliš venkovsky. Litoval jsem postavu císaře, který se ztrácel, všichni vypadali v těch svrchnících špatně. Vojskům velel arcivévoda Albert. Viděl jsem na přehlídce mnoho známých: kněžnu Lori Schwarzenbergovou zavěšenou do Frantze Westphalena se svou dcerou, která má nos až příliš schwarzenbergovský. Seznámil jsem se s Windischgrätzovou [...],

kteřá byla v D'Aumont se svou švagrovou, kteřá mě představila knížeti. Vypadá poměrně příjemně a duchaplně. Dále jsem viděl Auespergovy se slečnami Westphalenovými, kněžnu Auru Taxis se sestrou Schönbornovou, knížete Stephana Rohana, a nějaké důstojníky: Pallaviciniho (Giavald) Alexe Auersperga, tři bratry Windischgrazte, Josefa Waldsteina. Viděl jsem Maxe pouze z dálky na koni. Poté jsem byl na Hradčanech a dostavil se k Jeho Veličenstvu.

U císaře byla velkolepá večere. Poté jsem se tři hodiny procházel městem a obdivoval osvětlení, které bylo opravdu nádherné. Především plynové lampy vytvářely obdivuhodný efekt a obyčejné lampiony vedle nich bledly. Největší výzdoba byla na bastionu na konci toho ohromného náměstí (ty víš, jaké myslím), osvětlení se projevilo v celé své kráse na Kreutzherrn Platz s pěknou fasádou s arkádami Jezuitů a domem Colloredů. Zvláště viděno z mostu skrze bránu věže, která byla také lemována dvojitou stužkou plynových světel, to bylo nádherné. Pohled z obou stran mostu na tisíce hvězd a na visutý most, jehož pilíře byly značené červenými světly, byl okouzlující. Na druhé straně mostu byla pozoruhodná pouze brána mostu a na Waldsteinském náměstí můj předchozí dům, který Carlos vkusně osvětlil.¹ Všechna okna byla černožlutě nebo červenobíle pruhovaná a prostředek domu od dveří až po střechnu zdobila jedna jediná deseticípá hvězda a na každém cípu jedno z deseti písmen Františka Josefa v červeném lampionu.

Na závěr dopisu bych ti mohl ještě říci, že dnes jsem večerel v půl páté u císaře Františka Josefa. Představ si, že jsem si ho spletl s císařem Ferdinandem. Měl jsem tam jít dnes, a myslel jsem, že jsem byl pozván na zítřek. Zjistil jsem to u O'Donella, běžel jsem hned omluvit k hraběti Brandisovi. Takže je třeba, abych zítra k němu šel, ale počítám, že poté odjedu.

Obdržel jsem tvůj pěkný dopis, můj anděli. Jsem opravdu spokojený, že se večírek vydařil. Píšeš sice, že paní Beckersová není zítra doma, přesto se pokusím ji najít, neboť budu v Lounech až v osm nebo devět hodin, možná se už vrátí z Nortdbergu. Takto tě prosím, abys mi poslala mé páry koní do Loun [...] a jestli moje koně nenajdou u Beckersů místo, je potřeba je schovat do nejbližšího hostince. Druhý pár koní mě musí čekat v Merschwetze u poslední brány. Já [...] u kněžny Lori, kde jsem našel dvě tanečnice z našeho večírku, Colloredovou a Schwarzenbergovou. Pozdravuje tě a doufá, že nás uvidí ve Vídni. Pokud nepřijedu zítra o půlnoci, nedělej si starosti, to znamená, že jsem nemohl odjet ve čtvrtek, což se může stát v případě, že mě císařovna ještě pozve zítra zahrát si na večírek. Mým koním nezbyvá než čekat.

Uvidíš v odpovědi Arnolda, kterému jsem odepsal, aby mi poslal všechny hry z [...]. Teď musím udělat svou toaletu. Vroucně tě objímám, moje milovaná Elisalex a také malého [...] a své rodiče. Nashledanou můj poklade.

Edmund

---

¹ Dnes Aueršperský palác, Valdštejnské náměstí 1, Tomášská 17, Praha 1 - Malá Strana.

Hrabě O'Sullivan de Graz – Elisalex

Hrabě O'Sullivan Elisalex

/33

Vídeň, 12. ledna 1848

Drahá Kněžno, píši Vám dnes jen krátký dopis, ale nemohl jsem dále čekat, abych Vám řekl, jak hluboce na mě zapůsobily krušné události, které Vás a Vaše blízké přepadly tak náhle. Bez pochyby jste velmi šťastná, že Vás v tak těžkém okamžiku Vaši dobří rodiče přijali. Váš dopis nás nejen zaujal, ale hluboce se nás dotkl, nejopravdovější důkaz přátelství, který je možné podat, je vypovědět někomu, co jej rmoutí. Důkazem toho je, že jsme si jisti zájmem, který vzbuzujeme, a tato jistota je možná jen tehdy, jsme-li sami oddáni. I Vás zkruší, co Vám teď povím. Když jsem viděl, že má žena se neuzdravovala, že horečka se stále navracela a že slabost přetrvávala, pozval jsem [...], který jí vyšetřil hrud' (plíce) Následně mi potají řekl, poté co ji uklidnil, že má počátek tuberkulózy nebo pneumonie. Je to nemoc velmi vážná, často se vrací a vyžaduje tu největší péči. S věkem mé ženy je to méně nebezpečné než v útlém dětství, ale po celou tuto zimu nebude moci odjet, léto stráví tam, kam ji lékař pošle a možná bude nucena strávit další zimu v Itálii. To jsou pro mě smutné vyhlídky, když mne mé úkoly od ní stále oddělují a já bych také velmi potřeboval promluvit si o svých starostech s dobrými přáteli.

Právě jsem napsal dlouhou depeši o událostech, které Vás zarmoutily. Od města, kam jste odjela za radovánkami a oslavami, jste vpravdě očekávala něco jiného. Situace je velmi vážná, když panuje nadšení tam, strhává sebou i ostatní. Na jedné straně sní o preludech, na druhé se shlížejí v planých nadějích a já vůbec netuším, jak to všechno skončí. Přeji si jen, aby se hrabě Ficquelmont vrátil. Toto není dopis, za den nebo dva Vám pošlu vídeňské noviny a v zatím Vám posíláme tisíce pozdravů.

Hrabě O'Sullivan

Linec, 31. května 1848

Drahá kněžno, píši Vám z Lince a jsem na cestě do Innsbrucku, kam dorazím příští pondělí. Opustil jsem Vídeň 27., překonávaje ohromné barikády. Pár dní jsem bydlel v *Hersse Strasse*. Okolo mého domu postavili tři barikády, jednu naproti Stavovskému sněmu, další na konci ulice, kde bydlela Vaše paní matka, třetí mezi mým domem a domem Vaší matky.

Když jsem viděl, že se chystají uvěznit také mě, poslal jsem své koně a kočáry na předměstí, což mi umožnilo na druhý den odjet. Strávil jsem večer 25. u hraběte Montecuccoliho,¹ upozornil mne na rozkaz, který bude na druhý den vydán, a já se Vám přiznám, že jsem tušil, jakým způsobem bude vykonán. 18. by bylo bývalo možné udělat vše, co by člověk chtěl, ale po dvou rozporuplných oznámeních z 23., mohlo toto opatření z 24. oživit naděje na boj a to nebylo žádoucí. Do tří dnů byla očekávána posila čtyř tisíc mužů, nač pospíchat. Několika Polákům byl dán rozkaz odejít během 24 nebo 45 hodin. Bylo potřeba jim ušetřit ránu, dokud byli stále tam? Bylo potřeba podporovat rozkaz o odzbrojení z prohlášení z Innsbrucku a to aniž by bylo schváleno toto prohlášení zveřejnit? Ušetřím Vás všech proč, která bych mohl vykreslit. Ráno, 24 hodin před ústupem, jsem šel k hraběti Latourovi,² který se zdál být rozhodnut vytrvat. Nevím, jaká obava ochromuje nejlepší záměry, ale můžu vám garantovat, že strach je vzájemný. V jednu chvíli odpoledne se rozneslo, že zaútočili na město. Dvě rány z pušek studentů z *Presbourg* byly slyšet zpoza brány [...]a barikády byly svými obránci v mžiku opuštěny. Troufnul bych si se svým služebnictvem ty v mé ulici zničit. Kdy se začínaly stavět barikády, někdo měl jedinečný nápad znovu do města umístit kanóny, také studenti se jich dožadovali a obdrželi je, chtěl bych, aby to posloužilo alespoň k zastrašení dělníků, kteří se svými lopatami a krumpáči nevypadali moc klidně. Chtěli udělat barikádu z jednoho z mých kočárů. Musel jsem zasáhnout a řečnit na ulici, kde jsem měl to potěšení zatočit s jedním hrozným opilým dělníčkem. Odjel jsem se svými koňmi v doprovodu dětí a nalodili jsme se na parník do Krems. Tam jsem našel několik uprchlíků. Ugartovi³ a Apponyovi.⁴

Řekl jsem jim nahlas a velmi upřímně svůj názor na vídeňské ministerstvo, na udivující koncepcce, jichž jsem byl svědkem, nešetřil jsem výrazy, a když jsem viděl, jak jsou zneklidnění a cítí se trapně, ještě jsem pokračoval. Všiml jsem si, že tam byl někdo čtvrtý, malý stařík, který poslouchal, ale neznal jsem ho a bylo mi to stejně jedno.... Víte, kdo to byl? Baron Wessenberg!⁵ Říkám Vám, že slyšel pěkné věci, ještě nikdo se jistě neodvážil s ním mluvit takovým tónem. Byl jsem potěšen, že jsem mu poskytl příležitost dozvědět se pravdu v celé své nahotě. Pomyšlení na to mě zpříjemnilo zbytek cesty a poté, co jsem mu byl představen a od srdce se zasmál mému vstupu na scénu, pokračoval jsem ve stejném duchu, jako jsem začal.

Tento ministr jel do Innsbrucku a věřím, že bude souhlasit. Půjčil jsem hraběti Pergenovi ve Vídni jednu ze svých vaudevilleských paruk, aby se zamaskoval. Je tady hrabě Breuner,⁶ předběhl ho. Tito pánové musí teď pochopit, že není možné si beztrestně zahrávat s ohněm. Také jsem v Linci objevil hraběte Lanckoronskiho a jeho ženu, která je těhotná a má velmi špatnou náladu. Kněžna Ugarteová chce také porodit v Linci a kněžna Bernstorffová⁷ bude rodit v Ischlu.

Hned bude o tři Vídeňáčky méně [...]. Pochybuji, že toto ubohé město zaplatí jen touto ztrátou. Pošlapalo nespornou prosperitu a jeho budoucnost se jeví velice pochmurně. Mezitím studenti chtějí dokázat provinciím, že odvedli skvělou práci, je jich všude plno, několik jich přijelo do Lince, kde atmosféra nevypadá moc dobře. V kavárnách se nahlas mluví o prokletých aristokratech a německé vlajky jsou o dva lokty širší než vídeňské. Ditrichsteinovi, hraběnka Sándorová a její sestra, hraběnka Huniadyová jsou v Ischlu. Je to emigrace směrem dovnitř? Necht' Bůh dá, aby tomu byl konec. Potřebujeme někoho chytrého. Nejdříve je potřeba skoncovat s Itálií a přivést armádu zpět do Německa. Moje politika k Vídni by byla velmi jednoduchá, nenaštval bych se, promluvil bych k nim jako zarmoucený otec a dal bych jim určitý čas na rozmyšlenou. Nevracel bych se tam, nikoho bych tam neposílal. Všechny jednotky bych odtamtud stáhl. Den po dni bych decentralizoval správu, stáhl odtamtud úředníky, archiv. Odčerpá bych odtamtud tolik peněz, kolik to jen jde a přenechal bych národní gardě starost a péči o domy a obchody bez nakupujících. Po tuto dobu bych svolával sněm nebo sněmy jinde, navštěvoval bych Moravu, Čechy, Maďarsko a do Vídně bych se vrátil až ve chvíli, kdy bych se dozvěděl, že koně táhnoucí fiakry spásají trávu v ulicích. To by byla dobrá lekce, studenti by byli méně oblíbení a podněcovatelé by na dlouhou dobu dali pokoj, protože by už nestálo za to cokoli podněcovat. Věřte mi, není to špatný plán. Zažil jsem pocit spokojenosti, když jsem se ocitl mimo dohled zvonice Svatého Šebestiána. Jsem si jistý, že hrabě Ficquelmont cítil totéž. Gratuluji mu k tomu, že už tam se svým příjemným kolegou nebyl. Buďte tak hodná a napište mi do Innsbrucku, drahá kněžno, slibuji, že Vám odepišu. Posílám Vám dopis, který mi pro Vás přišel, nevím, od koho je, od nějaké dámy, která se nepodepsala. Předala mi ho s pár slovy nazývající mě svým přítelem. Nevypadá příliš odvážně, její písmo mi je neznámé, budete-li chtít, řeknete mi, kdo to je. Hluboce se Vám klaním a vážím si Vašeho přátelství.

Hrabě O'Sullivan de Graz

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 489, k. 357.

¹ Albert hrabě Montecucoli, 1802–1852, ministr vnitra 1848-1849.

² Hrabě Latour, ministr vojenství, oběšen za revoluce.

³ Ugarte, španělský hraběcí rod, od 2. poloviny 17. století se jedna větev přemístila do Rakouska.

⁴ Appony (Apponyi), stará uherská šlechta. Pravděpodobně rodina hraběte Jiřího, 1808 –1899, státníka a politika, od 31. října 1847 nejvyššího kancléře uherského. Vystupoval proti revoluční straně Kossuthově. Po ustanovení první uherské vlády a zrušení dvorní kanceláře ustoupil na čas z politiky.

---

⁵ Baron Johann Philipp von Wessenberg-Ampringen, 1773–1858, od června do listopadu 1848 rakouský ministerský předseda.

⁶ Pravděpodobně August Jan hrabě Breuner, nejvyšší komoří dolnorakouský.

⁷ Pravděpodobně manželka pruského státníka Albrechta von Bernstorff.

O'Sullivan Elisalex

/35

Innsbruck, 13. června 1848

Drahá kněžno, obdržel jsem Váš dopis z 8. dnes ráno a velmi mě potěšil. Jsem rád, že se Vám i Vaší rodině dobře daří a užíváte si klidu a čerstvého vzduchu v [...], kde Vás neznají. Ptáte se mě na zprávy, podrobnosti, rád Vám je poskytnu a začnu hned tím nejzajímavějším, ačkoli pak možná nebudete chtít číst až do konce.

Hrabě Stadion zde byl očekáván jako mesiáš, přijel předevcírem a včera ráno jsem se dozvěděl, že tento mesiáš nikoho nespasí. Sebezapření je dnes vzácné, čím více máme důvěru ve svou vlastní hodnotu, tím více přemýšlíme, jak si ji uchovat, udržet pro dobro vlasti, což způsobuje, že než se nalodíme na státní koráb, čekáme, až přejde bouře aby, jsme jej mohli řídit co možná nejdéle za hezkého počasí. Odevzdáváme se raději klidu, nežli bouři. Tyto poetické věty Vám napoví, jak a proč hrabě Stadion odmítl jiné důvody, o kterých se mlčí, totiž že se pravděpodobně nedohodl s baronem de Wessenbergem, který má alespoň nějakou vůli, a tím, že byl dlouho v nemilosti, prokázal, že jen tak nesleví ze svého přesvědčení. Tím lépe, za těchto okolností se znemožnil.

Další velká zpráva, myslím, je mír dojednaný v podstatě s plnou důvěrou Lombardie. Domnívám se, že tomuto míru bude zanedlouho předcházet klid zbraní. Ostatně soudím, že Francie nezůstane mimo vyjednávání, to je zatím vše, co mohu říci. [...] sem přijela předevcírem a pan Hummelaner zase přijel z Londýna, nevím, co přináší, ale pochybuji o tom, že by to bylo něco převratného. Není moudré se v Rakousku spoléhat na Anglii, chceme-li vyřešit záležitosti Itálie. Tak můžeme alespoň soudit z případu Sicílie a Španělska, z upřímnosti, s jakou Lord Palmerston usiluje o návrat pořádku a klidu. Usuzujeme tak rovněž z toho, jak samozřejmě Anglie nechává sardinské a neapolské lodě brázdit Středozemní moře a blokovat rakouské přístavy na Jadranu. Říkám to už od začátku bojů v Itálii, rozřešení je třeba hledat v Paříži, tam se najdou lidé připravení zmařit ambiciózní plány Karla Alberta. Také se tam najdou lidé málo přátelští k tomu, co se děje ve Frankfurtu, zatímco v Londýně by se nezlobili, kdyby viděli, jak se sjednocené Německo staví proti Francii, která musí bránit na jedné straně Alpy a na druhé Pyreneje, zatímco humanitní utopie dávají kontinentu zapomenout pravé zdroje průmyslového bohatství. Velice se omlouvám, drahá kněžno, za tuto transcendentální politiku, ale vy jste jí velmi brzo v diplomatickém životě a během cest uvykla, ale řekl bych, že ve Vídni by nerozuměli jedinému slovu z toho, co Vám zde

vyprávím. To, co Vám představuji jako své myšlenky, mohlo již někoho přesvědčit a jestli jsem tomu napomohl, gratuluji si, že jsem vykonal dobré dílo.

Psala jste mi o vašem dojmu z šikovného manévru maršála Radeckého, ale co se týče důsledků, dělala jste si klamné naděje. Kdyby byl maršál od počátku silnější, o jeho úspěchu by nebylo možno pochybovat. Od 24. září se můj názor nezměnil, Rakousko potřebovalo buď mít v Itálii více než 200 000 mužů, aby mohlo Francii vzdorovat, nebo po úprku Piemont'anů bylo třeba vyjednat mír dříve, než sardinský král získal čas uniknout ze zajetí.

Co se týče Benátek, není k tomu co dodat, jenom snad, že kdybychom je neztratili už předtím, ztratili bychom je teď a tím, že jsme je znovu nedobili, musíme na ně rezignovat, ať už je oběť, jaká chce. To co musí převážít v našem uvažování, je umožnit, aby armáda byla znovu k dispozici, abychom nemuseli financovat více než jednu nákladnou válku. Musel jsem takto promluvit pokaždé, když jsem měl vhodnou příležitost udělit dobré rady, a byli mi za mou upřímnost vděční.

Celý diplomatický sbor se sešel v Innsbrucku, ženy tam následovaly své manžele, ale vy víte, co si o tom myslet, jestli ti muži nejsou zábavní, tak ani jedna z těch žen zase není pěkná nebo alespoň příjemná. Paní Lindenová je ve Wurtenu, paní de Wilkens[?] v Prusku. Le Norice[?] přijel do Innsbrucku, ale z Říma dostal příkaz opustit svůj úřad a jede do lázní v Ems. Pan Marichini[?], který byl v Mnichově, sem přijel neoficiálně a diplomatem se stal, až když viděl mluvčího mírové dohody. Všichni jsme dosti špatně ubytováni. Mnoho z mých kolegů má pouze jeden pokoj v hostinci, jiní draze platí za špatný byt. Co se mě týče, měl jsem štěstí. Sice bydlím ve třetím poschodí, ale mám výhled na Inn a na hory, mám pěkné, docela čisté pokoje a za to vše platím pouhých pět zlatých za den. Někteří z mých kolegů večeří sami ve svém pokoji, ale většina se nás schází v hotelu, kde večeříme společně. Večer hraju s Medemem whist. Jsem jediný, kdo má koně, a po večeři jezdím s dámami na procházku. Tyrolští venkované sami vykonávají službu na zámku, Císař je, zdá se, spokojen s jejich oddaností a láskou, kterou mu prokazují.

Hrabě Collorodo Walles přijel předevcírem, říká se, že byl povolán a mluví se o něm v souvislosti s Londýnem. Tam by byl člověk šťastnější spíše jako velvyslanec, nežli velvyslankyně. Když jsem projížděl Ischl, viděl jsem Ditrichsteinovy. Představil jsem jim pana d'Oriola[?], který tam zůstává. S panem Lando?, jeho sestrou, Julií Hunyadyi a Neumanovými jsem byl v [...]. Chudák Neuman vypadá schopnější, než je a více vázaný na pana Wessenberga, než je ve skutečnosti. Byl sem povolán baron Werner a převzal můj úřad. V [...] mi řekli, že opouštíte Teplice a jedete do Karlových Varů. To by mě velice zarmoutilo, ale Váš milý dopis mě uklidnil. Klaním se hraběnce Ficquelmontové, hraběti Ficquelmontovi a knížeti Clarymu a vězte, drahá kněžno, že Vám zachovávám upřímnou oddanost a lásku.

Hrabě O'Sullivan de Graz

Hrabě O'Sullivan Elisalex

/36

Innsbruck, 18. června 1848

Drahá kněžno, jelikož kromě mne nemáte v Innsbrucku jiného korespondenta, chci Vám podat některé důležité zprávy, ale nebojte se, tento dopis nebude tak dlouhý jako ten předchozí. Baron Pillendorf¹ se dostal do čela nového ministerstva, zdá se, že se dohodne s panem Wessenbergem,² který s panem baronem Doblhofem³ odjede do Vídně. Arcivévoda Jan také odjíždí do Vídně a získá hodnost císařova *alter ega*. Omluvte mě, že používám latinské výrazy, ale ženy musí dnes znát vše. Císař a arcivévoda František Karel se nebudou podle všeho účastnit ústavodárného shromáždění. Prozatím zůstávají v Innsbrucku, ale mluví se o tom, že pojedou do Ischlu a později do Persenburgu. Jedná se opravdu o nahrazení arcivévodou Jana arcivévodou Luisem a může to jít ještě dál. Předevčírem večer jsem byl u paní arcivévodkyně. První telegrafické zprávy z Prahy ji velmi zneklidnily. Situaci zvládá duchaplně a rozvážně. Byl tam arcivévoda František Josef. V Itálii se opálil. Vypadá velice pěkně, je méně zakřiknutý než ve Vídni a vyjadřuje se velmi dobře. Chorvatský bán je zde se sto Chorvaty. Mám radši tyto vyslance, než ty z Vídně. Bán navrhl 54 000 mužů do nového vojska, které by mělo zasáhnout buď proti Itálii, nebo proti Vídni. Tolik mužů potřeba nebude, nevyužijeme je. Mluví se o příměří, o vyrovnání mezi Chorvaty a Maďary, ale ti budou muset slevit ze svých požadavků. Chorvatsko se nechce za žádnou cenu podrobit občanské administrativě Maďarů. Také nám oznámili kapitulaci Trevíru, generál Welden⁴ se ukázal být rozhodnější než ubohý Nugent,⁵ který od Wagramu neměl štěstí. Dnes jedenáctý *bulletin* oznamuje, že Padova otevřela své brány, Benátky jsou tudíž na pevnině odříznuty. Mladý Kübeck do Paříže donesl rakouskou deklaraci, která umožňuje Lombardii svobodně rozhodnout o svém osudu, až na některé územní a finanční podmínky, o kterých se zatím nemluví. Kníže Felix Schwarzenberg je tu od včerejška. Vyřídil jsem Váš pozdrav [...], který se vám klaní a těší se, že se setká ve Vídni se svým strýcem a svým kuchařem.

Uctivě Vás zdravím, drahá kněžno, a posílám přátelský pozdrav Vám i vaší rodině.

Hrabě O'Sullivan de Graz

---

¹ Baron Franz von Pillersdorf, 1786–1862, rakouský státník. 20. března 1848 jmenován ministrem vnitra a 4. května 1848 ministerským předsedou. Ústava, kterou 25. dubna 1848 vydal (Dubnová ústava) pro oblast Předlistavska, nevyhovovala ani revolucionářům ani koruně, načež 8. července 1848 abdikoval.

² Baron Johann Philipp Wessenberg-Ampringen, 1773–1858, rakouský státník. Roku 1808 byl vyslancem v Berlíně, 1811 v Mnichově, 1830–1831 v Haagu a od června do listopadu 1848 ministrem zahraničí a ministerským předsedou.

³ Anton Doblhof, 1800–1872, rakouský státník, v roce 1848 ministr obchodu, poté vnitřních záležitostí a vyučování. Roku 1849 byl jmenován vyslancem v Haagu.

⁴ Franz Ludwig, svobodný pán Welden, 1782–1853, rakouský polní zbrojmistr, komoří a tajný rada, v roce 1848 měl zásluhy o spojení jižního Tyrolska s vojskem Radeckého. Byl krátce vojenským i občanským guvernérem v Dalmácii, poté ve Vídni. Od 12. dubna do června 1849 velel v Uhrách.

⁵ Laval Nugent, 1777–1862, říšský kníže, rakouský polní maršálek. Roku 1848 bojoval jako polní zbrojmistr pod Radeckým a roku 1849 pod Haynauem v Uhrách.

Hrabě O'Sullivan Elisalex

/37

Vídeň, 30. září 1848

Drahá kněžno, cítím se velmi provinile, že odpovídám tak pozdě na Váš laskavý dopis, který mi udělal opravdu velkou radost. Chtěl jsem Vám napsat spoustu podrobností a začal jsem psát dlouhý dopis, který jsem ale musel roztrhat, protože události následujících dvou dnů zcela popřely, co jsem Vám napsal. V čase, ve kterém žijeme, běží události rychleji než pero. Místo, abych využil času, omluvil se a řekl Vám, o čem jste doufám nikdy nepochybovala, že Vás mám příliš rád, než abych na Vás zapomněl, věřím, že bude lepší, když Vám poskytnu několik důležitých novinek, které Vás a Vašeho váženého otce zaujmou a zarmoutí. Znáte prohlášení Maďarů. Poslední předešlo hraběte Lamberga¹ v Pesti. Louis Batthyany byl v ležení, čekal, až přijede Lamberg a byl připraven popřít prohlášení, které ho uspokojovalo. Jelačič by byl poslechl příkazů císaře a důkazem toho je, že souhlasil s příměřím na 24 hodin, čekaje na vrchního velitele císařské armády. Toto příměří vyprší dnes večer. Dobyvatelé Pesti se obávali znovunastolení pořádku[?]. Chudák Lambert byl zavražděn na pešťském mostě a mezi vrahy se nacházel jeden student z Vídně, který mu zasadil ránu dýkou. Jeho tělo bylo nesené na kopí. Také se povídá, že ho rozsekali na kousky a jeden přinesli na sněm. Ještě jsem nemohl ověřit tyto strašné detaily. Demonstranti měli za cíl uchránit boj toho nejnebezpečnějšího – války mezi dvěma národnostmi. Mysleli si, že činí dobře, neříkám, že vzhledem k tomu, že se předtím nic nedělo, nebyl tento krok správný, očekávali, že když se vzbouří daným rozkazům, celá armáda a Maďaři věrní národu půjdou proti povstalcům, takže by nestáli proti sobě Chorvati a Maďaři, ale poslušní poddaní proti povstalcům. Naneštěstí bylo věrolomně použito těchto demonstrantů ke vzbouření obyvatelstva, které zůstalo poklidným divákem. Bylo jim řečeno, že král je povolá na pomoc, že Chorvati jsou nepřátelé krále

a najednou se všichni chopili zbraní. Někteří táhli do Chorvatska, vytvořili oddíly a donutili bánovu armádu, aby se rozprchla bránit domovy. Nakonec jeden z našich přátel, kterého jsem právě opustil a který přichází z víru dění, říká, že armáda Jelačiče je velice ohrožena. Chorvati vedou tuto válku s nechutí. Říká se, že úspěch bitvy je pochybný, v každém případě není zaručen nikomu a okupace Pešti zemi nezpacifikuje. Zveřejnění listiny [...] se minulo účinkem. Hrabě Latour² odpověděl dnes ráno, že poslal 250,000 florénů na [...] Chorvatů a sněmovna tleskala. Korespondenci o této věci ministr hodil na stůl, pravdou je, což neřekl, že je sám Palatin žádal o peníze pro Chorvaty, aby tolik neškodili, když táhli do Uher a aby bylo možné mezi nimi udržet disciplínu.

Včera jsem četl prohlášení císaře k Italům. Říká se, že již slíbil amnestii pro všechny politické přestupky, že jeho záměrem je, aby se Lombardsko-benátského království podílelo na všech svobodách udělených ostatním zemím, a že jakmile bude podepsán mír a dostatečně obnoven klid, poslanci z celého království budou svobodně zvoleni a vytvoří konstituci přizpůsobenou zájmům země. Troufám si myslet, že lord Ponesby je uspokojen touto deklarací, jejíž forma si patrně nečinila ambice zalíbit se v Paříži. Londýn a Paříž trvají na tom, aby se příměří vztahovalo také na Benátky. Felix Schwarzenberg je stále tu. Kněžna Lori mu dělá společnost, Vy víte, že [...] a Hübnér³ jsou [...]. Schwarzenberg, stále se neví, kde se budou konat konference, mluví se o Terstu. Král Sardinie se holedbá, že byl právoplatně zvolen králem Lombardie a opírá se o návrhy sepsané v Londýně Hummelanerem, ty ale nebyly přijaty a jsou tedy neplatné. Nároky Karla Alberta neměly v Paříži úspěch. Ale kdo ví, co se děje v Paříži? Budoucnosti se tam velice obávají. Mnoho věcí se Vám neodvažují vyprávět, Vy musíte vědět, čeho se ve Vídni držet. Zdá se, že nálada ve společnosti se tam lepší. Mnoho lidí prozřelo. Konstituční shromáždění podporuje vládu více, než by se dalo čekat. Převládá v něm slovanský živel a volí společně se stranou německých konzervativců. Strobach⁴ je dobrým předsedou a Bach velmi odvážný a výřečný ministr. Politická témata nám neschází, ale nemáme než to, jinak se nudíme k smrti. Strávil jsem tři dny v Landchitz u hraběnky Helene. Artur neplatí na svou dceru, ona má na krku už tři měsíce druhou dceru od Gousty, která původně přijela na osm dní. Matka je v Pešti a Conz je v táboře. Nicolas Esterhazy odešel s národní gardou. [...] je tady od dnešního rána. Zařídil se tak, aby nemusel přijmout Jelačiče ve svém paláci.

Když jsem se vracel z Innsbrucku, strávil jsem čtyři dny v Ischlu, načež se říkalo, že si vezmu jednu z hraběnek Dietrichsteinových, neví se kterou, ale myslelo se, že mi je to jedno, jen když si nějakou vezmu. Vidíte, že jakkoli je zpráv hodně, nic nebrání tomu vymýšlet nové a lidé mají talent vynalézat věci ještě stupidnější než ty, které se opravdu staly. Jsem tedy ve Vídni, každé ráno namáčím pero a večer přijímám své [...] kolegy, šťastné, že se někam uchýlí, aby se pobavili. [...] se vrátil. Byl ve Frankfurtu v den, kdy byly barikády. Jeho žena zůstala na cestě nebo v Ostende se svou přítelkyní madame de Dalmatie. Belgie se stále zajímá pouze o umění a o to, jak ušetřit na diplomatech. Moje děti se mají výborně a nikdy se nevrátí domů, aniž by mi nepřinesly balík nevšedních novinek, jak to ve Vídni umí. Nemám žádný [...] cestovat, jsem přikován ke svému pracovišti. Můj soused Medem je velmi nervózní

a uklidnil se teprve před osmi dny přítomností své krásné kněžny. Klub je zcela prázdný, a když se vracím domů, dívám se na dům, který odolal, jehož dvůr je lemován zavřenými okny, a na ten Váš, kde se portýr opírá o dveře a jeho zasmušilý výraz odpovídá tomu mému.

Hodně stránek, ale jen tak se z toho nevyvléknete, brzy Vám napíši a také dlouze. S úctou se klaním Vám a Vaší rodině. Řekněte mi, jak se daří Vaší Matce?

Hrabě O'Sullivan de Graz

. SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 489, k. 357.

---

¹ Franz Filip hrabě Lamberg, 1791–1848, nejvyšší velitel v Uhrách.

² Theodor František hrabě Baillet de Latour, 1780–1848, generál a rakouský ministr vojenství.

³ Pravděpodobně Joseph Alexander von Hübner, 1811–1892.

⁴ Český poslanec Dr. Antonín Strobach, zastávající federativního uspořádání Rakouska.

Adelet Suade – Elisalex

Adelet Suade Elisalex

/38

[u Bergama], 27. března 1848

Drahá sestřenice, chtěla jsem se zeptat, jak se Vy a všichni Vaši blízcí máte, po těch strašných událostech, které námi pohnuly. Víte z novin, co se tu stalo a máte oprávněný důvod se bát, zda nepatříme mezi početné oběti palby rozzuřeného Radeckého. Chci Vás ujistit, že se nám ani dětem nic nestalo. Pět dní jsme umírali hrůzou, ale je to zázrak prozřetelnosti, že naše ubohé město nebylo zasaženo a my jsme nebyli zavaleni pod jeho troskami... Wallmoden by byl jednal zcela jinak a veřejné mínění říká, že se s Radeckým dlouho přel o způsob zacházení s Milánem. Ale on o tom nerozhodoval.

V Benátkách noviny píšou, že vše se událo dle rozkazu a že je třeba litovat zaslepenosti toho, kdo nechtěl vstoupit do období rozumu a pokroku. Ostatně sklidil to, co zasel a král jej z Vídně vyhnal. Hrabě Thun¹ je mezi uvězněnými, tímto Vás ujišťuji o jeho zdraví, neboť je s nimi zacházeno velmi šetrně. Naši byli přivázáni ke kanónům...zmrzačení, a po celou dobu jejich uvěznění na hradě jim hrozili, že je zastřelí... Jaká surovost!

Jsme ve spojení s Thunem pro případ, že bychom mu mohli být užiteční. Noviny nám oznamují, že můj drahý strýc je v čele nové vlády ve Vídni. Moc mě to těší kvůli lidem, kteří potřebují být vedeni někým, jako je on. Jsme v dobrých rukou a v Bergamu jsou také nejčestnější lidé v zemi. Prosíme Boha, aby nás vedl na cestě k pokroku, do kterého vstupujeme.

Líbám svou drahou tetu, zdravíme hraběte Claryho a líbám děti, zvláště mou drahou Edmée. Nemám sílu psát dál, neboť ten týden, kdy jsem se potácela mezi životem a smrtí mě zcela vyčerpal. Sbohem má drahá přítelkyně, srdečně Vás zdravím. Můj manžel se Vám klaní.

Adelet Suade

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 491, k. 357.

---

¹ Pravděpodobně Bedřich František hrabě Thun, 1810–1881.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k. 345.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 483, k. 354.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 489, k. 357.

SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary-Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 491, k. 357.

Literatura

Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost*, České Budějovice 2005.

Alena BUDÍKOVÁ, *Hraběnka Josephina Stackelbergová, roz. Brunswicková, ovdovělá Deymová a její představy o šlechtické výchově v 1. polovině 19. století*, in: *Osobní deník a korespondence. Snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004, s. 33–39.

Jitka BUDIMSKÁ – Petra ZERJATKE, *Kapitoly z dějin lázeňství*, Teplice 2006.

Jitka BUDIMSKÁ, *Teplice v revolučním roce 1848*, in: *Zprávy, studie Oblastního vlastivědného muzea v Teplicích*, Teplice 1968.

Ivo CERMAN, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008.

Alfons CLARY-ALDRINGEN, *Vůně vzpomínek*, Praha 2002.

Vladan HANULÍK, *Návštěvnost lázní v českých zemích mezi lety 1750–1850*, in: *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, Praha 2008, s. 118–144.

Franz HERRE, *Radecký*, Brno 1997.

Milan HLAVAČKA, *Cestování v éře dostavníku*, Praha 1996.

- Milan HLAVAČKA, *Dějiny dopravy v českých zemích v období průmyslové revoluce*, Praha 1990.
- Zdeňka HLEDÍKOVÁ - Jan JANÁK - Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007.
- Bohuslava CHLEBORÁDOVÁ, *Amatérská šlechtická kresba ze sbírek Regionálního muzea v Teplicích*, in: Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích, Teplice 2006, s. 229–238.
- Arnošt KLÍMA, *Češi a Němci v revoluci 1848–1849*, Praha 1994.
- Josef KOLEJKA, *Národy habsburské monarchie v revoluci 1848–1849*, Praha 1989.
- László KONTLER, *Dějiny Maďarska*. Praha 2001.
- Jaroslav KŘÍŽEK, *Národní gardy v roce 1848*, Praha 1954.
- Jiří KUBEŠ, *Fragments písemností z kavalírské cesty hrabat z Clary-Aldringenu z roku 1727*, in: *Theatrum Historiae* 1, Pardubice 2006, s. 83–99.
- Milada LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, *Teplice v době klasicismu*, Teplice 1972.
- Milena LENDEROVÁ, *Chvála deníků a dopisů*, in: *Osobní deník a korespondence. Snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Pardubice 2004, s. 21–31.
- Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.
- Milena LENDEROVÁ – Karel RÝDL, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha 2006.
- Milena LENDEROVÁ, *Svět Pauliny ze Schwarzenberku (Osobní korespondence jako historický pramen)*, in: *Jihočeský sborník historický* 72, České Budějovice 2003, s. 208–218.
- Milena LENDEROVÁ, *Tragický bál. Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu*, Praha 2004.
- Claire MÁDLOVÁ, *Představy o jazycích a jejich užívání (příklad jednoho osvícenského aristokrata)*, in: *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*, Praha 2008, s. 208–221.
- Petr MAŠEK, *Modrá krev*, Praha 1999.
- Petr MAŠEK, *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*, I. díl (A–M), Praha 2008.
- Jana MICHLOVÁ, *Zámecké divadlo v Teplicích*, Teplice 2008.
- Eduard MIKUŠEK, *Aristokratická matka a revoluce. Anna Berta z Lobkovic v dopisech dceři Zdeňce*, in: *Moderní dějiny* 14, Praha 2006, s. 231–241.
- Hana NAVRÁTILOVÁ – Roman MÍŠEK, *Anton Prokesch von Osten. Orientalista ve službách habsburského domu*, in: *Historický obzor* IX–X, Praha 2002, s. 220–223.

- Sylvie OSTROVSKÁ, *Po stopách Puškinových přátel*, Praha 1989.
- Sylvie OSTROVSKÁ, *Slavné ženy v Teplicích*, Teplice 1994.
- Ludmila PAVLATOVÁ, *Pravidla šlechtické výchovy na konci 18. a na začátku 19. století*, in: *Studie k sociálním dějinám 19. století*, Opava 1997, s. 59–64.
- Přemysl PEER, *Dějiny Teplicka do roku 1848*, Teplice 1969.
- Emanuel POCHE, *Prahou krok za krokem*, Praha 1985.
- Josef POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, Praha 1975.
- Josef POLIŠENSKÝ, *Opavský kongres roku 1820 a evropská politika let 1820–1822*, Ostrava 1962.
- Jan RYCHLÍK, a kol., *Mezi Vídní a Cařihradem*, Praha 2009.
- František ROUBÍK, *Časopisectvo v Čechách v letech 1848–1862*, Praha 1930.
- Miloš ŘEZNÍK, *Sasko*, Praha 2005.
- Radmila SLABÁKOVÁ, „*I lest «Höchst Zeit»“ aneb Jaký jazyk pro aristokracii v Čechách a na Moravě v 19. století?*“, in: Kateřina Bláhová - Václav Petrboř (eds.), *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*, Praha 2002, s. 102–115.
- Helena SMÍŠKOVÁ, *Rodinný archiv Clary–Aldringenů (Inventarizace fondu)*, in: *Porta Bohemica* 3, Litoměřice 2005, s. 372–373.
- Helena SMÍŠKOVÁ, *Šlechtické rodinné archivy jako historický pramen*, in: *Porta Bohemica* 1, Litoměřice 2001, s. 105–116.
- Jiří ŠTAIF, *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830–1851*, Praha 2005.
- Otto URBAN, *Kroměřížský sněm*, in: *Slovo k historii*, Praha 1988.
- Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1849*, Praha 1982.
- Otto URBAN, *František Josef I.*, Praha 1999.
- Jan ŽUPANIČ – Michal FIALA – František STELLNER, *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*, Praha 2001.

Hrensko, le 12. Sept.
1848

Merci mon Ange bien aimé pour l'arrivée
d'abord. Quel délice d'être avec une bonne
mère au lieu de cette horreur d'ici; mais je
ne pourrai jouir, qu'un moment de ce
plaisir, car j'ai une course bien vite,
pour me lever demain pour la troisième
fois à 4h. — Comme tu as bien fait toutes
mes commissions! Je t'en remercie bien. Les
généralistes viennent de faire les délices de
mes chapeaux, qui en valent encore aux
Cannes. Le pauvre Mucius; son paquet
était bien lourd. Est-ce que tu sais qu'il y
avait aussi un habit de Slesoborn. —
La copie de la lettre d'Acubia était extrême-
ment intéressante. Qui est-ce qui arrivait
en Hongrie? On se perd en suppositions. Je
suis curieux que Tallaciz soit tout-à-fait
réhabilité. — Le temps nous a assez favorisé
aujourd'hui. Mais nous n'avons pas ^{encore} trouvé
un soupçon de corps, seulement des biches,
dont on a très deux, et maugré quatre.
Je n'ai pas tiré un coup, comme leica; on

Edmund Elisalex; Hřensko, 12. září 1848; edice dopis číslo 5; zdroj: SOA Litoměřice, pobočka
Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont,
inv. č. 483, k. 354.

CHM

Vienne le 12 janvier 1848.

Cher Frinam, je ne vous écris
qu'une petite lettre aujourd'hui
mais je ne veux pas tarder à vous
dire combien j'ai vivement ressenti
toutes les émotions si pénibles
qui sont venues verser sur vous
vous assaillir vous et les vôtres.
Sans doute vous êtes bien heureuse
d'avoir été près de vos bons parents
dans de pareils moments. Non
seulement votre lettre nous a
intéressés mais elle nous a profondé-
ment touchés, la plus véritable
preuve d'amitié que l'on puisse
donner à quelqu'un, c'est de faire

O'Sullivan Elisalex; Vídeň, 12. ledna 1848; edice dopis číslo 33; zdroj: SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 489, k. 357.

Adele

C. 27 Mars

Suaux Cousine, 1848 - 53

J'ai vu vous demander de vos nouvelles
à de celles de tous les vôtres, après les
terribles secousses qui nous ont ébranlé.
Vous savez ce qui s'est passé ici pe-
le journaire et comme vous avez raison
de craindre que nous ne soyons de
nombre de victimes de la misère de
l'envie de l'adversité j'ai vu vous rassurer
sur notre sort et celui de l'enfant.
Nous avons eu 3 jours d'agonie,
C'est un miracle de l'apostrophe que
notre pauvre ville n'ait pas été rasée
et nous ensevelis sous des débris...
Malheureusement tout différemment
à la roy publique de quitter
combattu longtemps avec l'adversité
sur la manière de traiter l'Etat

Adelet Suade Elisalex; [u Bergama], 27. března 1848; edice dopis číslo 38; zdroj: SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Elisalex Clary–Aldringen, roz. Ficquelmont, inv. č. 491, k. 357.

mon cher papa
je desire que tu revien-
nes aujourd'hui à bonne
heure pour que tu ne te
refroidisses pas.
en attendant ce soir Carlos
et moi nous t'embrassons
Edmée

Edmée Edmundovi; [Teplice, 14. září 1848]; edice dopis číslo 7; zdroj: SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen, inv. č. 467, k. 345.

M^r le Prince

Les cinq enfants se sont hâtés
de vous écrire quelques lignes à
leur façon; j'en ai rien voulu
changer à leur style, persuadé
qu'il vous serait plus agréable
tel qu'ils l'ont exprimé ainsi
que leur amusante orthographe.

Je souhaite à votre Altesse un
heureux voyage et un prompt
retour, en vous priant de
compter sur le zèle de votre
respectueux C. Jaquet.

le 23 août 1849.

Vychovatelka Edmundovi; [Teplice], 23. srpna 1849; edice dopis číslo 25; zdroj: SOA
Litoměřice, pobočka Děčín, Rodinný archiv Clary–Aldringenů, f. Edmund Clary–Aldringen,
inv. č. 467, k. 345.

L. Sachse; A. A. Clary–Aldringen, roz. Fiquelmontová; po roce 1853; zdroj: Jitka BUDIMSKÁ, *Teplice v revolučním roce 1848*, in: Zprávy, studie Oblastního vlastivědného muzea v Teplicích, Teplice 1968.

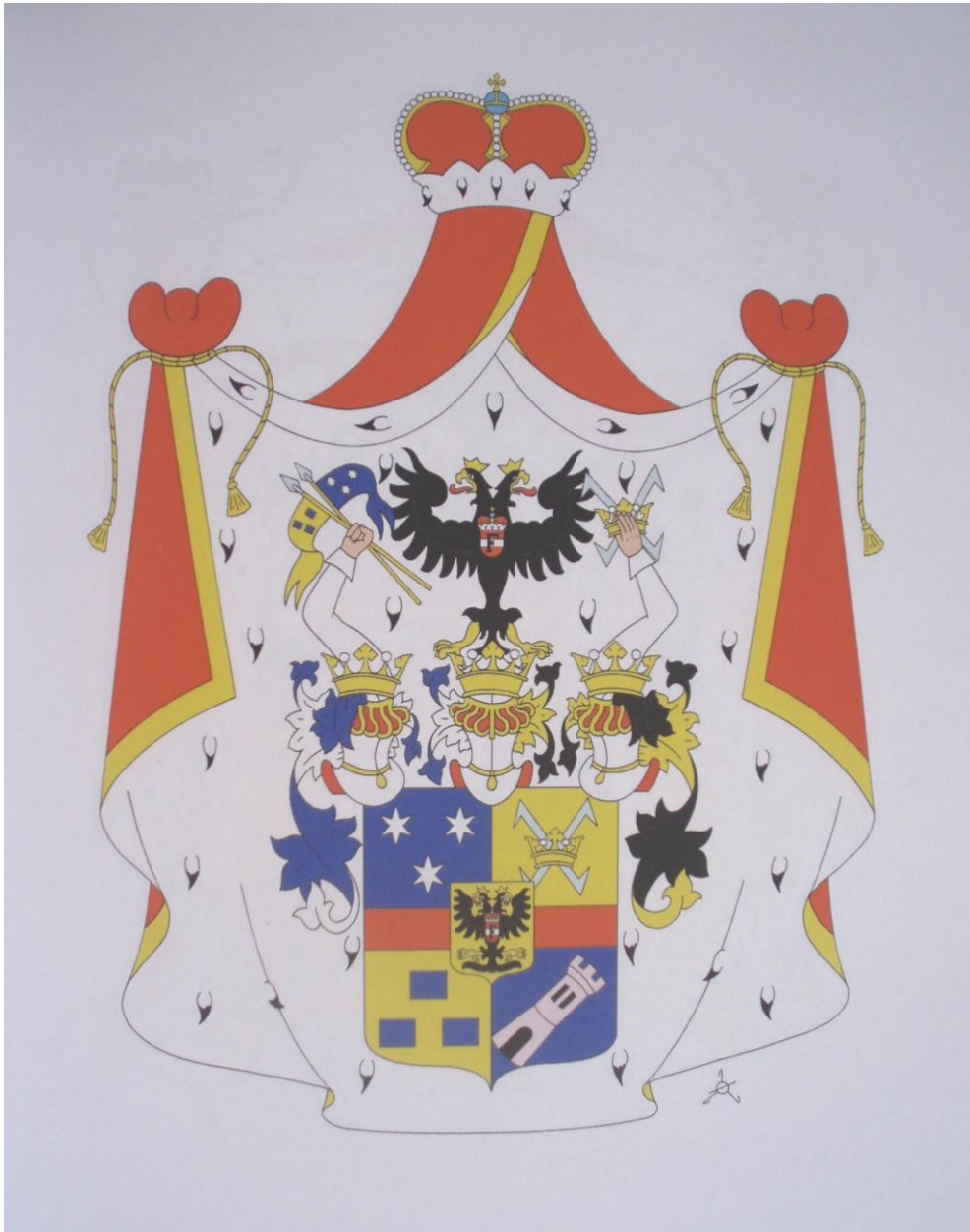
K. Brjullov; A. A. Ficquelmontová; 1837, zdroj: Jitka BUDIMSKÁ, *Teplice v revolučním roce 1848*, in: Zprávy, studie Oblastního vlastivědného muzea v Teplicích, Teplice 1968.

M. M. Daffinger; Edmund Clary-Aldringen; po roce 1830; zdroj: Alfons CLARY
-ALDRINGEN, Vůně vzpomínek, Praha 2002.

Palác Clary–Aldringenů ve Vídni na Herrengasse 9, od roku 2005 Národní knihovna; 2010; zdroj: vlastní foto.

Erb Clary-Aldringenů (1767); zdroj: Jan ŽUPANIČ – Michal FIALA – František STELLNER, *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*, Praha 2001.